UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FAKULTA VEREJNEJ SPRÁVY
Katedra verejnoprávnych disciplín

Košice v ústavnom vývoji – ústavné orgány v Košiciach

Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej dňa
16. 3. 2026

Ivan Halász – Jozef Andrejčák – Martina Kantorová (eds.)

KOŠICE 2026

Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie „Košice v ústavnom vývoji – ústavné orgány v Košiciach“, ktorá sa konala pri príležitosti 33. výročia začiatku činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky v Košiciach dňa 16. marca 2026 v priestoroch Fakulty verejnej správy UPJŠ v Košiciach, Popradská 66. Konferenciu zorganizovala Katedra verejnoprávnych disciplín Fakulty verejnej správy UPJŠ v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte“.

KOŠICE V ÚSTAVNOM VÝVOJI – ÚSTAVNÉ ORGÁNY V KOŠICIACH
Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie, 16. 3. 2026

ZOSTAVOVATELIA:
prof. Dr. Ivan Halász, DSc., PhD.
Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Mgr. Jozef Andrejčák, PhD.
Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

JUDr. Martina Kantorová, PhD.
Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

REDAKČNÉ ÚPRAVY:
Mgr. Patrik Hajdu
Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

RECENZENTI:
doc. Mgr. Alexander Onufrák, PhD.
Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Dr. h. c. prof. JUDr. Igor Palúš, CSc.
Fakulta sociálnych vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Publikácia je vydaná Univerzitou Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach na základe licencie Creative Commons (CC) CC BY-NC-SA Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 Licencia umožňuje dielo voľne zdieľať a upravovať len s uvedením autora, bez komerčného použitia a za podmienky, že všetky odvodené diela budú šírené pod rovnakou licenciou.

Za odbornú a jazykovú stránku publikácie zodpovedajú autori.
Dielo bolo vytvorené na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Fakulte verejnej správy.

Umiestnenie: www.unibook.upjs.sk
Dostupné od: 12.11.2026

DOI: https://doi.org/10.33542/KVU-0571-9
ISBN 978-80-574-0570-2 (tlačená verzia)
ISBN 978-80-574-0571-9 (e-publikácia)

OBSAH

Košice v ústavnom vývoji a ich postavenie v systéme verejnej správy **5**
Jaroslav Polaček

Ústavný súd pevne spojený s mestom Košice **7**
Ľuboš Szigeti

Mestá a ich symbolika v ústavnom vývoji – Košice v komparatívno-historickej perspektíve **13**
Ivan Halász

Formovanie novej štruktúry správy Československa a Slovenska v prvých mesiacoch roku 1945 („košické obdobie“) **32**
Štefan Šutaj

Vznik a ďalšie pôsobenie Detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky v Košiciach **61**
Ladislav Orosz

Od kavalkády po ústavný súd. (Niekoľko úvah k právnej úprave sídla ústavného súdu) . **75**
Ján Štiavnický

Výučba ústavného práva na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach **83**
Alena Krunková

Vybrané fázy vývoja samosprávy mesta Košice **93**
Jozef Andrejčák

Periférna paradiplomacia: Košice na východnom okraji EÚ **103**
Gabriel Eštok – Tomáš Dvorský

Justícia a jej symboly v Košiciach **121**
Patrik Hajdu

Vybrané artefakty, budovy, busty, sochy a iné pamiatky využiteľné v súvislosti s pestovaním ústavného vlastenectva v kontexte mesta Košice **134**
Ivan Halász – Jozef Andrejčák – Patrik Hajdu

ÚVOD

16. marca 2026 sa pri príležitosti tridsiateho tretieho výročia prvého zasadnutia Ústavného súdu SR v Košiciach na Fakulte verejnej správy UPJŠ pod gesciou Katedry verejnoprávnych disciplín a s podporou výskumného projektu VEGA 1/0487/24/13 (Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte) konala vedecká konferencia Košice v ústavnom vývoji – ústavné orgány v Košiciach. Pri tejto historickej príležitosti vedeckú akciu otvoril primátor mesta Košice Ing. Jaroslav Polaček, DPA a taktiež podpredseda Ústavného súdu SR Ľuboš Szigeti. Pán primátor vo svojom príhovore vyjadril spokojnosť nad tým, že starobylé mesto Košice sa v roku 1993 stalo domovom takého dôležitého ústavného orgánu. Pán podpredseda zasa priblížil miesto ústavného súdu v systéme mocenských orgánov Slovenskej republiky. Oba príhovory sú uvedené na začiatku tohto zborníka.

V zborníku potom nasledujú príspevky jednotlivých prednášajúcich reprezentujúcich zväčša dôležité košické akademické, univerzitné a ústavné inštitúcie. Podľa poradia ich príspevkov išlo o nasledovných autorov: prof. Dr. Ivan Halász, DSc., PhD., prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc., prof. JUDr. Ladislav Orosz, CSc., JUDr. Ján Štiavnický, PhD., doc. JUDr. Alena Krunková, PhD., Mgr. Jozef Andrejčák, PhD., doc. Mgr. Gabriel Eštok, PhD., Mgr. Tomáš Dvorský, PhD. a Mgr. Patrik Hajdu. Zborník svojím príspevkom teda rovnako poctili ústavní činitelia, pracovníci ústavných orgánov, renomovaní vedci staršej i strednej generácie, ako aj predstavitelia mladého začínajúceho vedeckého pokolenia.

Jednotlivé príspevky sa primerane názvu podujatia venovali rozličným aspektom ústavných súvislostí mesta Košice, ktoré nie sú len druhým najväčším mestom Slovenska a metropolou jeho východnej časti, ale zároveň sú aj dôležitým historicko-politickým symbolom. V súčasnosti jeho symbolický význam posilňuje predovšetkým prítomnosť už spomínaného Ústavného súdu, vďaka ktorému sa mesto stalo symbolom moderného demokratického ústavného súdnictva na Slovensku. Hoci len dočasne Košice získali aj skúsenosť hlavného mesta. V práve oslobodzovanom Československu sa totiž metropola slovenského východu na niekoľko jarných mesiacov roku 1945 stala sídlom hlavných československých ústavných orgánov. Takáto skúsenosť je vždy dôležitá pre každé mesto. Okrem toho si treba uvedomiť, že v prípade Košíc dlho išlo o starobylé slobodné kráľovské mesto, ktoré už v stredoveku ako prvé získalo mestský erb a postupne sa vďaka svojej stáročnej autonómii stalo dôležitým symbolom samosprávy.

Autonómia mesta v histórii často rodí autonómnych a zároveň aktívnych občanov, bez ktorých si len ťažko možno predstaviť demokratický verejný život. Demokracia totiž rovnako potrebuje občiansku aktivitu, demokratickú angažovanosť, všeobecnú toleranciu a občas dokonca nezaškodí ani trochu humoru, ktorý často dokáže nadľahčiť aj ťažké situácie. V danom prípade ide o hodnoty, ktoré boli historicky v Košiciach prítomné, ale zároveň je ich potrebné vždy aj vedome pestovať. V procese pestovania občianskeho a ústavného povedomia pritom môžu veľa pomôcť aj rozličné artefakty a pamiatky, ktoré síce občania vidia každý deň, ale nemusia si uvedomiť ich symboliku a význam. Z tohto dôvodu sa na konci zborníka nachádza aj výberový zoznam dôležitých miestnych artefaktov, ktoré možno budú vedieť pomôcť pri pestovaní demokratického, občianskeho a ústavného povedomia. Veríme, že zborník aj vďaka tomuto zoznamu prispeje k poznaniu ústavného vývoja Košíc a k posilneniu ústavného povedomia, ktorému je venovaný celý výskumný projekt.

prof. Dr. Ivan Halász, DSc., PhD.
vedúci projektu VEGA č. 1/0487/24/13

KOŠICE V ÚSTAVNOM VÝVOJI A ICH POSTAVENIE V SYSTÉME VEREJNEJ SPRÁVY

Košice in Constitutional Development and Its Position in the System of Public Administration

Jaroslav Polaček

primátor mesta Košice (2018 - 2026)

Košice majú v rámci slovenského ústavného systému osobitné postavenie. Už tridsaťtri rokov sú sídlom Ústavného súdu Slovenskej republiky, teda inštitúcie, ktorá zohráva kľúčovú úlohu pri ochrane ústavnosti a základných práv.

Ústavný význam Košíc však nemožno vnímať len v kontexte súčasnosti. Mesto malo významné postavenie už v období stredoveku ako slobodné kráľovské mesto, disponujúce rozsiahlymi privilégiami v oblasti správy vlastných vecí. Udelenie mestského erbu v roku 1369 kráľom Ľudovítom Veľkým, ako prvému mestu v Európe, predstavovalo potvrdenie jeho významného postavenia v rámci vtedajšieho politického a právneho systému. Tradícia samosprávy a správy verejných vecí je tak v Košiciach historicky hlboko zakorenená.

Význam Košíc v ústavnom a politickom vývoji sa výrazne prejavil aj v moderných dejinách. V roku 1945 bol v Košiciach prijatý Košický vládny program, ktorý definoval základné princípy povojnového usporiadania Československa a zásadným spôsobom ovplyvnil ďalší vývoj štátu.

S týmto obdobím je spojený aj Jakabov palác, ktorý sa dočasne stal sídlom prezidenta republiky Edvarda Beneša. Aj tieto udalosti potvrdzujú, že Košice boli miestom prijímania rozhodnutí zásadného významu pre fungovanie štátu.

V súčasnosti sa ústavné princípy najvýraznejšie premietajú do fungovania verejnej správy a územnej samosprávy. Princíp samosprávy, zakotvený v ústave, vytvára základ pre fungovanie miest a obcí, ktoré nesú zodpovednosť za rozvoj územia a zabezpečenie verejných služieb. Práve na tejto úrovni sa ústavné princípy premietajú do konkrétnych rozhodnutí, ktoré majú bezprostredný dopad na každodenný život obyvateľov.

Aj v Košiciach v súčasnosti prebieha diskusia o budúcom modeli samosprávy mesta a mestských častí, ktorá je v podmienkach Slovenskej republiky špecifická. Mesto sa v tejto súvislosti rozhodlo spolupracovať s akademickým prostredím a zadalo spracovanie odbornej, dátami podloženej a politicky nezávislej analýzy, ktorá má prispieť k hľadaniu efektívneho a dlhodobo udržateľného riešenia.

Ambíciou mesta je vytvárať také podmienky riadenia, ktoré budú zodpovedať nárokom 21. storočia a zároveň rešpektovať princípy dobrej správy, transparentnosti a zodpovednosti voči obyvateľom.

Osobitnú úlohu v tomto procese zohráva aj akademické prostredie a študenti Fakulty verejnej správy UPJŠ v Košiciach, ktorí budú v budúcnosti participovať na fungovaní verejných inštitúcií. Ústavné princípy tak pre nich nepredstavujú len predmet štúdia, ale aj základ ich budúcej profesijnej praxe.

Košice tak možno vnímať ako mesto, v ktorom sa historická tradícia samosprávy prirodzene prepája so súčasným výkonom ústavných funkcií a s odbornou diskusiou o budúcnosti verejnej správy.

Kontaktné údaje:

Ing. Jaroslav Polaček, DPA
e-mail: sekretariatprimatora@kosice.sk
primátor mesta Košice
Magistrát mesta Košice
Trieda SNP 48/A, 040 11 Košice, Slovenská republika

ÚSTAVNÝ SÚD PEVNE SPOJENÝ S MESTOM KOŠICE

The Constitutional Court Firmly Linked to the City of Košice

Ľuboš Szigeti
podpredseda Ústavného súdu SR

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá postavením Ústavného súdu Slovenskej republiky ako nezávislého súdneho orgánu ochrany ústavnosti a jeho spojením s mestom Košice. Pripomína ústavné a zákonné základy ústavného súdnictva od zriadenia federálneho ústavného súdu až po zákon č. 314/2018 Z. z., podľa ktorého je sídlom ústavného súdu mesto Košice, ako aj obe jeho sídla na Hlavnej ulici. Stručne charakterizuje jednotlivé funkčné obdobia ústavného súdu od roku 1993 a vybrané zásadné rozhodnutia. Pozornosť venuje rozsahu právomocí ústavného súdu, ich prelínaniu s právomocami správneho súdnictva a princípu subsidiarity.

Abstract: The paper deals with the position of the Constitutional Court of the Slovak Republic as an independent judicial body for the protection of constitutionality and with its connection to the city of Košice. It recalls the constitutional and statutory foundations of constitutional justice, from the establishment of the federal constitutional court to Act No. 314/2018 Coll., under which the city of Košice is the seat of the Constitutional Court, as well as both of its seats on Hlavná Street. It briefly characterises the individual terms of office of the Constitutional Court since 1993 and selected landmark decisions. Attention is paid to the scope of the Court's powers, their overlap with the powers of the administrative judiciary and the principle of subsidiarity.

Kľúčové slová: ústavný súd, ochrana ústavnosti, sídlo ústavného súdu, právomoci ústavného súdu, Košice

Keywords: constitutional court, protection of constitutionality, seat of the constitutional court, powers of the constitutional court, Košice

Podľa Ústavy Slovenskej republiky:

„Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo. Slovenská republika uznáva a dodržiava všeobecné pravidlá medzinárodného práva, medzinárodné zmluvy, ktorými je viazaná a svoje ďalšie medzinárodné záväzky. Štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo. Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť aby konal niečo čo zákon neukladá."[1]

[1] Čl. 1 a 2 Ústavy Slovenskej republiky.

Ústava Slovenskej republiky je základným kameňom slovenského právneho poriadku a právnou normou s najvyššou právnou silou. V širšom zmysle ústavnosť znamená, že všetky kroky orgánov verejnej moci i súkromnoprávnych subjektov sú v súlade s praktickou realizáciou a uplatňovaním ústavy.

Ústavný súd zohráva kľúčovú úlohu v systéme ochrany ústavnosti, predovšetkým pri jej abstraktnej kontrole. Netreba však zabudnúť, že Ústavný súd Slovenskej republiky nie je jediným ochrancom ústavnosti. Každý štátny orgán, všeobecný súd alebo hoci aj účastníci súkromnoprávneho vzťahu sa musia za každých okolností nechať viesť ústavným textom a konať v jeho medziach a mantineloch. Aj napriek tomu, že verejnosť vníma Ústavný súd najmä prostredníctvom plenárnych konaní, kde ústavný súd balansuje na hrane práva a politiky, z hľadiska kvantity je nosnou časťou agendy rozhodovanie v konaniach o takzvaných individuálnych ústavných sťažnostiach.

Dňa 21. februára 1991 Federálne zhromaždenie ČSFR na návrh Václava Havla prijalo ústavný zákon č. 91/1999 Zb., čím vytvorilo predpoklady pre zriadenie Česko - slovenského federálneho ústavného súdu. Sídlo ústavného súdu bolo určené v Brne, a to s cieľom ďalej posilniť nezávislosť tohto novovzniknutého súdneho orgán. Federálny ústavný súd tvorilo dvanásť sudcov, pričom šesť z nich boli občanmi Českej republiky a šesť Slovenskej republiky. Do funkcie ich na desaťročné obdobie menoval prezident republiky.

Článok 20 ústavného zákona č. 91/1991 Zb. Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej federatívnej republiky ustanovil zriadenie ústavných súdov pre jednotlivé republiky. V nadväznosti na to Slovenská národná rada prijala už 2. decembra 1991 ústavný zákon č. 7/1992 Zb. o zriadení Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej aj ako „ústavný súd“). Tento zákon nadobudol účinnosť 16. januára 1992. 3. decembra 1991 prijala Slovenská národná rada zákon č. 8/1992 Zb. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky a konaní pred ním. Ústava Slovenskej republiky prijatá v roku 1992, ktorá je v platnosti dodnes, však nahradila ústavný zákon č. 7/1991 Zb. a následne bol 20. januára 1993 prijatý zákon o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky a konaní pred ním (zákon č. 38/1993 Z. z.), čím bol zrušený dovtedajší zákon č. 8/1992 Zb.. Tento zákon zostal v platnosti do 14. novembra 2018, keď ho nahradil zákon č. 314/2018 Z. z., ktorý od 15. novembra 2018 upravuje organizáciu ústavného súdu a konanie pred ním (ďalej aj ako „zákon o ústavnom súde“).

Podľa § 2 ods. 2 zákona o ústavnom súde sídlo ústavného súdu je mesto Košice. Ústavný súd od svojho vzniku sídlil v Košiciach postupne v dvoch budovách, ktoré sa nachádzajú na Hlavnej ulici. Svoje prvé sídlo mal ústavný súd v mestskom paláci so zaužívaným názvom Csákyho-Dessewffyho palác na dnešnej Hlavnej 72, a to od svojho vzniku v roku 1993 až do roku 2006.

Následne sa ústavný súd po prevedení rozsiahlych rekonštrukcií presťahoval do budovy bývalých kasární v severnej časti Hlavnej ulice s dnešným popisným číslom 110. Ústavný súd Slovenskej republiky tak v súčasnosti sídli v budovách so spoločným nádvorím, ktoré tvoria jeden ucelený komplex.

V prvom funkčnom období v rokoch 1993 až 2000 na ústavnom súde pôsobilo desať sudcov, ktorých prezident republiky vymenoval na sedem rokov z dvadsiatich osôb navrhnutých Národnou radou Slovenskej republiky. Prvá zostava ústavného súdu bola jedna z tých ústavných ustanovizní, ktorá začala s ozajstným budovaním štátnosti Slovenskej republiky, s účinnou ochranou ústavnosti najmä základných práv a slobôd.

Funkčné obdobie tzv. „druhého ústavného súdu" (2000 až 2007) sa vyznačovalo oproti prvému viacerými zásadnými črtami a zmenami, ktoré vyplynuli predovšetkým zo skúseností s fungovaním ústavného súdu v prvých rokoch jeho pôsobenia a nadväzujúceho odlišného chápania úlohy ústavného súdu v ústavnom systéme štátu politickou mocou, médiami a aj odbornou a inou verejnosťou. Nové desaťčlenné plénum sa vyznačovalo okrem náležitého profesionálneho obsadenia aj zachovaním orgánovej (inštitucionálnej) pamäte. Z desiatich sudcov boli traja, ktorí pôsobili v sudcovských pozíciách v prvom období, dvaja boli v tom istom čase súdnymi poradcami pri predsedovi a podpredsedovi. Taká skladba dovolila predovšetkým vytvoriť tri funkčné senáty, na čele ktorých boli sudcovia s potrebnými skúsenosťami a znalosťami.

Ústavný zákon č. 90/2001 Z. z. priniesol zásadné zmeny základného zákona. Rozhodujúcim spôsobom prispel k tomu, že sa právomoci ústavného súdu buď spresnili alebo niektoré priznali nad rámec pôvodných kompetencií. Z úplne nových kompetencií je potrebné spomenúť najmä rozhodovanie o súlade dojednaní medzinárodných zmlúv, na ktoré je potrebný súhlas Národnej rady Slovenskej republiky s ústavou alebo ústavným zákonom, ako aj o tom či predmet referenda, ktoré sa má vyhlásiť na základe petície občanov alebo uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky, je v súlade s ústavou alebo s ústavným zákonom. Postavenie sudcov sa zmenilo. Z pôvodných siedmich rokov bolo funkčné obdobie predĺžené na dvanásť rokov a od júla 2002 boli vymenovaní traja noví sudcovia. Bol tak navýšený stav sudcov ústavného súdu na trinásť a zároveň bol ustanovený zákaz opätovného menovania ich do funkcie.

Zložením sľubu sudcu ústavného súdu podľa čl. 134 ods. 4 ústavy do rúk prezidenta Slovenskej republiky sa 16. februára 2007 ujalo na dvanásť rokov funkcie sudcu ústavného súdu deväť nových sudcov a spolu so štyrmi ďalšími sudcami z druhého funkčného obdobia začal ústavný súd v treťom funkčnom období (2007 až 2019) pracovať v kompletnom trinásťčlennom zložení. Jeden z najvýznamnejších a zároveň i verejnosťou jedným z najemotívnejšie vnímaných rozhodnutí ústavného súdu v tomto funkčnom období bol nepochybne nález PL. ÚS 12/01 zo 4.

decembra 2007, ktorým ústavný súd hneď v úvodnom roku tretieho funkčného obdobia rozhodol o návrhu skupiny poslancov, ktorým sa okrem iného domáhali vyslovenia ústavnej nekomformity viacerých ustanovení zákona Slovenskej národnej rady č. 73/1986 Zb. o umelom prerušení tehotenstva v znení zákona č. 419/1991 Zb. Možno zhrnúť, že v dôsledku tohto nálezu zostalo zachované právo žien do 12 týždňov gravidity rozhodovať, či plod donosia, alebo požiadajú o umelé prerušenie tehotenstva.

V súvislosti s rozhodovacou činnosťou ústavného súdu v tomto funkčnom období je nepochybne potrebné poukázať aj na nález PL. ÚS 7/2017, ktorým ústavný súd rozhodol o súlade uznesenia Národnej rady o zrušení tzv. „Mečiarových amnestií" s ústavou. Medzi zásadnými rozhodnutiami tretieho funkčného obdobia má svoje nespochybniteľné miesto aj nález PL. ÚS 21/2014, ktorým ústavný súd v závere tohto funkčného obdobia vyvodil právomoc ústavného súdu preskúmať prípadný rozpor ústavného zákona s implicitným materiálnym jadrom ústavy a ak zistí rozpor, vysloví nesúlad noriem ústavného zákona s implicitným materiálnym jadrom ústavy.

Dňa 16. februára 2019 uplynulo funkčné obdobie až deviatim sudcom ústavného súdu. Následná voľba sudcov ústavného súdu už prebiehala podľa nových pravidiel upravených v novom zákone o ústavnom súde a v zákone o rokovacom poriadku národnej rady. Okrem predloženia podrobných životopisov a motivačných listov boli kandidáti na sudcov povinní absolvovať aj detailné verejné vypočutia na schôdzi ústavnoprávneho výboru s verejne dostupnými audiovizuálnymi prenosmi. Prebehlo niekoľko kôl takýchto verejných vypočutí a následnej voľby v pléne národnej rady.

Po voľbe a nadväzujúcom návrhu adresovanom vtedajšiemu prezidentovi boli 17. apríla 2019 prezidentom menovaní traja noví sudcovia ústavného súdu z, ktorých zároveň prezident vymenoval predsedu a podpredsedu ústavného súdu. Napokon 25. septembra 2019 národná rada zvolila potrebný počet kandidátov na chýbajúci počet sudcov ústavného súdu a následne 10. októbra 2019 boli prezidentkou vymenovaní chýbajúci šiesti sudcovia. Tak od 17. apríla 2019 začalo štvrté funkčné obdobie ústavného súdu, ktoré potrvá do roku 2031.

Na tomto mieste je potrebné spomenúť, že za významnú zmenu v procesnoprávnej oblasti v tomto období možno považovať novelu ústavy (č. 422/2020), ktorá v článku 125 ods. 4 zakázala ústavnému súdu rozhodovať o súlade ústavného zákona s ústavou. Bezpochyby išlo o reakciu ústavodarcu na nález ústavného súdu PL ÚS 21/2014. V minulosti nikto príliš nerátal s tým, že ústavný súd bude musieť v reálnom živote preskúmavať normy a normotvorbu v oblasti mimoriadnych stavov, že bude aktivované konanie o súlade rozhodnutia o vyhlásení núdzového stavu a rozhodnutia o jeho predĺžení s ústavným poriadkom, že situácia v súvislosti so šírením vírusu spôsobujúceho ochorenie COVID - 19 si vyžiada masívne a priam horúčkovité prijímanie

právnych predpisov, ktoré možno eufemisticky označiť za „pandemickú normotvorbu“ majúcu základ v zákone o ochrane verejného zdravia. Osobitne ťaživým bolo rozhodovanie o žiadostiach generálneho prokurátora o súhlas na vzatie do väzby sudcov všeobecných súdov. Túto kompetenciu mal ústavný súd do 31. decembra 2020. Otázka referenda v konaní pred ústavným súdom pravidelne ožíva. V prípade tzv. „štvrtého ústavného súdu“ to bolo najmä rozhodovanie o návrhu prezidentky na preskúmanie súladu predmetu referenda s ústavou vo veci PL. ÚS 7/2021, v ktorej ústavný súd nálezom zo 7. júla 2021 rozhodol, že predmet referenda nie je v súlade s ústavou.

Článok 124 Ústavy Slovenskej republiky ustanovuje, že: *„Ústavný súd Slovenskej republiky je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti“*. Normatívny základ nezávislého fungovania ústavného súdu tvorí ústava, ktorá vymedzuje predovšetkým jeho príslušné právomoci a druhotne aj jeho inštitucionálne a štrukturálne základy.

Pri svojom vzniku v roku 1993 mal ústavný súd 8 právomoci, v súčasnosti ich má 21. Väčšina z nich sa týka viac či menej preskúmania rozhodnutí jednotlivých orgánov verejnej moci. Ústavný súd Slovenskej republiky je okrem súdneho orgánu ochrany ústavnosti aj súdom preskúmavacím, opravným, volebným, disciplinárnym dokonca aj súdom trestným, čo z neho robí ústavný súd s najväčším počtom právomoci spomedzi európskych ústavných súdov.

Právomoci Ústavného súdu Slovenskej republiky sa novelami ústavy postupne rozširovali, pričom niektoré z nich sa prelínali a doteraz ešte prelínajú s právomocami správneho súdnictva. Takéto rozsiahle kompetencie získal ústavný súd zrejme preto, lebo pri prijatí Ústavy Slovenskej republiky v roku 1992, ale ani dlho potom (teda pri takzvanej veľkej novele ústavy v roku 2002, alebo po rekodifikácii civilného práva procesného) nebolo v Slovenskej republike systémovo riešené postavenie správneho súdnictva a neboli dostatočne vymedzené jeho úlohy. Nestalo sa tak ani po zriadení Najvyššieho správneho súdu Slovenskej republiky. Ak v súčasnosti Ústavný súd slovenskej republiky rozhoduje aj o ochrane tých práv, ku ktorým by mala a mohla byť daná právomoc správnych súdov, dôsledne sa tým nerešpektuje výlučné postavenie ústavného súdu, ale ani nezávislosť správnych súdov v rámci všeobecného súdnictva.

Samotná ústava pritom v niektorých svojich článkoch priamo ráta so subsidiaritou ústavného súdu, keď hovorí, že ústavný súd rozhoduje vtedy, ak nerozhoduje iný súd (čl. 125 ods. 1 písm. d), čl. 127 ods. 1, čl. 127a ods. 1), respektíve iný štátny orgán (čl. 126 ods. 1). Podľa dnes už konštantnej judikatúry zmysel a účel subsidiárneho postavenia ústavného súdu pri ochrane základných práv a slobôd spočíva v tom, že ochrana základných práv a slobôd a tým aj ochrana ústavnosti nie je a ani podľa povahy veci nemôže byť výlučne úlohou ústavného súdu, ale je úlohou všetkých orgánov verejnej moci v rámci im zverených kompetencií.

Verím, že ústavný súd napriek niektorým kritickým hlasom, čeliac nepriaznivým okolnostiam dlhého obdobia neúplnosti pléna, vysokého počtu kompetencií a enormného množstva podaní, počas celej doby svojej existencie dôsledne a zodpovedne plnil a naďalej plní svoje výsostné poslanie ochrancu ústavnosti, ľudských práv a slobôd. Opätovne je potrebné poďakovať sa autorom myšlienky, že sídlom ústavného súdu bude mesto Košice. I keď sa autori nepochybne inšpirovali posledným federálnym ústavným súdom, respektíve Spolkovým ústavným súdom Nemecka, toto ich rozhodnutie možno považovať za veľmi priaznivé. Ide nielen o vyčlenenie sa z centra politického diania, čo prispieva k nezávislosti rozhodovania ústavného súdu, ale aj o to, že mesto Košice so svojím vzdelanostným, ekonomickým a spoločenským zázemím poskytuje kancelárii ústavného súdu potrebné personálne a iné zdroje nevyhnutné na jej činnosť. Za to je potrebné vysloviť veľkú vďaku.

Kontaktné údaje:

JUDr. Ľuboš Szigeti
e-mail: info@ustavnysud.sk
podpredseda Ústavného súdu Slovenskej republiky
Ústavný súd Slovenskej republiky
Hlavná 110, 042 65 Košice, Slovenská republika

MESTÁ A ICH SYMBOLIKA V ÚSTAVNOM VÝVOJI – KOŠICE V KOMPARATÍVNO-HISTORICKEJ PERSPEKTÍVE[1]

Cities and Their Symbolism in Constitutional Development – Košice in a Comparative-Historical Perspective

Ivan Halász

Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá otázkami ústavnoprávnej a historickej symboliky mesta Košice, ktoré vždy boli dôležitým regionálnym centrom krajín, kam patrili. Mesto má veľmi dlhú tradíciu vlastnej samosprávy. V roku 1945 boli Košice po niekoľko týždňov aj dočasným hlavným mestom Československa. Mesto bolo vždy sídlom dôležitých regionálnych orgánov, a v roku 1993 sa stalo aj sídlom ústavného súdu SR. V súčasných podmienkach môžu byť Košice vďaka svojim administratívno-politickým dejinám i sociálnym charakteristikám optimálnym symbolom ústavného súdnictva, samosprávy a tolerancie.

Abstract: The study deals with questions of the constitutional and historical symbolism of the city of Košice, which has always been an important regional center of the countries it belonged to. The city has a very long tradition of self-government. In 1945, Košice was even the temporary capital of Czechoslovakia for a few weeks. The city has always been the seat of important regional authorities, and in 1993 it also became the seat of the Constitutional Court of the Slovak Republic. Today, thanks to its administrative-political history and social characteristics, Košice can also be a symbol of constitutional justice, self-government, and tolerance.

Kľúčové slová: dejiny, Košice, mesto, symbol, ústava.

Keywords: city, constitution, history, Košice, symbol.

I. SYMBOLIKA HLAVNÝCH MIEST A ÚSTAVNÁ GEOGRAFIA MODERNÝCH ŠTÁTOV

Politický život sa prevažne koncentroval do väčších sídiel. Nemuselo vždy ísť o hlavné mestá, hoci tie hrali rozhodujúcu úlohu, lebo v nich sa koncentrovala moc a bohatstvo. V politickej terminológii hlavné mesto často symbolizuje celú krajinu. V publicistike sa preto občas objavujú slovné spojenia ako napríklad *„Washington sa rozhodol...“* alebo *„Moskva protestovala...“*, ktoré sú odosobnené od pozície mesta, ale stelesňujú skôr štát a jeho vládu. V týchto mestách – okrem

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „*Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte*“.

drobných výnimiek – pracujú skoro všetky dôležité ústavnoprávne orgány, tu sa nachádzajú centrálne úrady, tu žije väčšina politickej elity, vychádzajú noviny atď.

Z druhej strany pojem hlavného mesta a sídla bol dlho relatívny. V časoch rano-stredovekej patrimoniálnej monarchie panovníci často putovali po krajine. Časom si však začali vytvárať hlavné sídla, často v strede krajiny alebo aspoň na dopravne dostupnom mieste. Takto sa postupne kráľovským sídelným mestom stredovekého Uhorska stal Budín, centrom krajín Koruny českej Praha, Anglicka Londýn, Francúzska Paríž a podobne.

Občas však mohlo dôjsť aj k dočasnej alebo trvalej zmene hlavného mesta krajiny. Španielsky kráľ Filip II. sa rozhodol preniesť centrum zjednoteného španielskeho štátu z Toleda do Madridu. Prešporok sa napríklad stal korunovačným mestom Uhorska, ako aj sídlom krajinského snemu a dôležitých štátnych orgánov po tom, ako sa Stoličný Belehrad a Budín v 16. storočí dostali do tureckých rúk.[2]

Pohnutým vývojom prešla táto otázka v blízkom Poľsku. Pôvodne bol hlavným mestom Poľského kráľovstva Krakov, avšak v 16. storočí sa centrum kráľovskej a politickej moci presunulo do centrálne položenej Varšavy. Sejm tu po prvý raz zasadal v roku 1529 a od roku 1569 sa tu už pravidelne konali jeho zasadnutia. V roku 1573 tu prebehla prvá voľba kráľa a od roku 1596 bola Varšava už aj oficiálne hlavným mestom poľsko-litovského štátu a hlavným sídlom panovníka. Centrom tzv. kongresového Poľska bola aj počas ruskej okupácie v 19. storočí a taktiež po vyhlásení nezávislosti v roku 1918.

Po druhej svetovej vojne bola však Varšava natoľko zničená, že štátne orgány museli dočasne presunúť do centrálne položeného priemyselného mesta Łódź. Toto mesto jednak viac-menej prežilo vojnu bez veľkého materiálneho spustošenie, avšak stratilo veľa (skoro všetkých) židovských a neskôr aj nemeckých obyvateľov. Preto v ňom bolo pomerne veľa voľných budov pre úrady a byty ich pracovníkov. Taktiež pomerne zachovalý Krakov sa komunistom zdal príliš konzervatívnym. Nakoniec však vláda – aj pod vplyvom Stalina – rozhodla o úplnej obnove Varšavy ako hlavného mesta.[3]

Zároveň si treba uvedomiť, že hlavné mesto nemusí mať na svojom území vždy všetky mocenské riadiace orgány.[4] V Európe výnimku predstavuje napríklad Holandské kráľovstvo, kde rozličné štátne orgány rozdelili medzi viacero miest. Podľa ústavy z roku 1983 je hlavným mestom krajiny Amsterdam, kde sa nachádza kráľovský palác, tam sa konajú korunovácie a kráľovské

[2] HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G.: Nemzeti jelképek. In. *JAKAB*, A. – KÖNCZÖL, M. – MENYHÁRD, A. – SULYOK, G. (Eds.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András). [online]. Dostupné na internete: <http://ijoten.hu/szocikk/nemzeti-jelkepek>. (2020).
[3] SPANIALSKI, P.: Czy Łódź była stolicą Polski? In. *Urząd miasta Łodźi*, 16.2.2023. [online]. Dostupné na internete: <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/czy-lodz-byla-stolica-polski-id58501/2023/2/16/>.
[4] Podrobnejšie pozri HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G.: c. d., s. 1 – 3.

svadby, ale parlament a vláda majú sídlo v Haagu. Situácia je podobná aj v africkom Benine, kde je oficiálne hlavným mestom Porto-Novo, ale vládna štvrť sa nachádza v ekonomickom a kultúrnom centre Cotonou. Oficiálnym hlavným mestom Bolívie a zároveň hlavným sídlom justície je mesto Sucre, vláda a parlament sa nachádzajú v meste La Paz. Spomenúť možno aj Juhoafrickú republiku, ktorá má hneď tri hlavné mestá. Oficiálnym hlavným mestom je Pretória, kde sídli prezident a vláda, avšak parlament pracuje v Kapskom meste a sídlom najvyšších justičných orgánov je Bloemfontain. Najväčším mestom krajiny je pritom Johannesburg.

Na základe povojnového západonemeckého vzoru sa postupne v jednotlivých krajinách rozšírila tradícia, že aspoň ústavné súdy pracujú v určitej vzdialenosti od politického centra štátu. Dlho však skôr išlo o výnimku. Veľká väčšina ústavných súdov krajín západnej a južnej Európy, ktoré ich vytvorili ešte pred rokom 1989, napríklad pracovala v hlavných mestách a dlho len ústavný súd Spolkovej republiky Nemecko (SRN) sídlil v meste Karlsruhe na juhozápade krajiny. Nemecký model začali nasledovať hlavne nové demokracie, ktoré prijali svoje ústavy po páde komunistického režimu. Sídlom ústavného súdu Českej republiky sa takto stalo Brno, Ruskej federácie Petrohrad a Slovenska Košice. Väčšina európskych štátov má však dodnes najvyšší súd a ústavný súd vo svojom hlavnom meste.

II. SYMBOLICKÉ ÚSTAVNÉ POSOLSTVÁ OSTATNÝCH MIEST

Občas sa dôležitým symbolom v ústavnom práve stali aj iné mestá, ktoré neboli aktuálne alebo dokonca nikdy hlavnými sídlami a dokonca ani nemali takú ambíciu. Americká ústava bola napríklad v roku 1787 prerokovaná a prijatá v pennsylvánskej Filadelfii. Tu si treba uvedomiť, že Washington D.C. vtedy ešte neexistoval a jedným z centier administratívy bol okrem Filadelfie aj New York.[5]

Prvá moderná – liberálna – španielska ústava bola v roku 1812 prijatá v prístavnom meste Cádiz, ktoré francúzske okupačné vojská nevedeli obsadiť, preto práve tu zasadal zákonodarný zbor Cortes doplnený aj o zástupcov kolónií z Latinskej Ameriky. Išlo totiž o prístav pri Atlantickom oceáne. Neskôr bolo toto mesto epicentrom viacerých antimonarchistických povstaní (1820, 1868). Prijatie prvej ústavy tu dodnes pripomína monumentálny pamätník.

Prvá moderná bulharská ústava bola tamojším národným zhromaždením prijatá v roku 1879 v bývalom stredovekom hlavnom meste Bulharska, Velikom Tarnove (prípadne Trnove), ktoré sa však po oslobodení od Turkov znovu už nestalo hlavným mestom. Parlament sa po roku zasadnutí taktiež presťahoval do Sofie. Dodnes platný nemecký Základný zákon bol zasa v roku

[5] LEPORELLOVÁ, J.: *Samozřejmé pravdy. Dějiny Spojených států amerických*. Praha: Academia, 2024, s. 161 – 162.

1949 prijatý Parlamentnou radou pozostávajúcou z predstaviteľov spolkových krajín tvoriacich vtedajšie Západné Nemecko, v meste Bonn, ktoré bolo vtedy hlavným mestom.

Koniec-koncov aj na Slovensku sa vznik prvej Slovenskej národnej rady v septembri 1848 neviaže na súčasné hlavné mesto Bratislavu, ale na malú Myjavu. Pravda, prvá SNR mala ešte ďaleko od moderného parlamentu, Naopak, v Prešporku až do roku 1848 zasadal uhorský snem a v 18. storočí tu pracovala aj Miestodržiteľská rada, ktorú až Jozef II. presídlil do Budína. Snem tu zasadal najprv v roku 1435, to však bola ešte výnimka. Viac-menej pravidelne začal snem v meste zasadať v roku 1542, hoci občas sa vyskytli výnimky, keď sa poslanci zišli v meste Šopron, potom (od 18. storočia) v Budíne, alebo výnimočne aj na iných miestach.[6]

Postavenie Bratislavy je z pohľadu ústavnej histórie Slovenska celkovo zaujímavé. Prakticky od 16. storočia až po rok 1848 bola nielen korunovačným a snemovým mestom tzv. kráľovského Uhorska, ale aj sídlom dôležitých úradov, ktoré sa však v 18. storočí začali postupne presúvať do Budína. Slováci síce boli prítomní v meste, ale až do prvej svetovej vojny tu predstavovali len tretiu najväčšiu národnostnú skupinu po Nemcoch a Maďaroch.[7] Pravdepodobne preto sa s ňou slovenské národné hnutie najprv stotožňovalo len v obmedzenej miere. Hlavným administratívnym a politickým sídlom formujúceho sa Slovenska sa po určitom prvotnom hľadaní napokon predsa len stala Bratislava, hoci zemepisne sa nachádzala na periférii krajiny. Turčiansky Sv. Martin bol príliš malý a periférny pre potreby väčšieho administratívneho centra, podobne ako Skalica, ale koniec-koncov aj Žilina.[8]

Prevažne nemecký Prešporok sa však pomerne prekvapivo rýchlo a úspešne stal slovenskou Bratislavou. V medzivojnovom období tu už zasadali centrálne zastupiteľské a výkonné orgány Slovenskej krajiny v rámci Československa, neskôr orgány slovenskej autonómie (1938-1939) a nakoniec v rokoch 1939 až 1945 samostatnej prvej Slovenskej republiky. Po druhej svetovej vojne bola pozícia Bratislavy ako hlavného mesta Slovenska už nespochybniteľná.

III. MIESTO KOŠÍC V ŠTÁTOPRÁVNEJ A ÚSTAVNEJ HISTÓRII STREDNEJ EURÓPY OD STREDOVEKU DO ROKU 1989

Vzhľadom na zemepisné charakteristiky Slovenska („*malá krajina s veľkými vzdialenosťami*") Košice predstavujú druhé najväčšie, ekonomicky významné a kultúrne mimoriadne činorodé mesto štátu. Ide o lokalitu s bohatou minulosťou, ktoré bolo v minulosti najvýznamnejším kultúrno-

[6] V lete 1620 napríklad snem zasadal v Banskej Bystrici, kde vtedy za uhorského kráľa zvolili sedmohradského vojvodu Gábora Bethlena, ktorý však kráľovský titul radšej nepoužíval. Z pohľadu Habsburgovcov išlo teda o opozičný a nelegitímny snem.
[7] ŠPIESZ, A.: *Bratislava v 18. storočí.* Bratislava: Tatran, 1987, s. 98.
[8] O hľadaní hlavného slovenského centra pozri ŠKVARNA, D.: *Cesta moderných slovenských dejín.* Banská Bystrica: UMB FHV, 2007, s. 149 – 162.

hospodárskym centrom celého severovýchodného Uhorska, teda nielen súčasného východného Slovenska, ale aj Podkarpatska a severovýchodu dnešného Maďarska. V rámci československého štátu sa po roku 1918 Košice postupne stali hlavnou metropolou východu republiky.

Košice vo svojich dejinách neboli síce nikdy hlavným mestom samostatného štátu, ale občas sa k tomuto postaveniu priblížili. V uhorskej celoštátnej politike hrali dôležitú úlohu hlavne v 16. až 18. storočí, keď sa nachádzali na východnej hranici tzv. kráľovského (t. j. „zbytkového" Uhorska pod vedením Habsburgovcov) a žili v susedstve polonezávislého (od Turkov síce závisiaceho, ale priamo neobsadeného) Sedmohradského kniežatstva. Odtiaľ vzišlo viacero protihabsburských povstaní, ktoré ovplyvnili aj košické dejiny.

V meste sa vtedy konali viaceré zhromaždenia zástupcov šľachty, ktoré sa prezentovali ako snemy (1608, 1683), ale išlo skôr len o silne regionálne podmienené stretnutie hornouhorských odbojárov a neskôr kuruckých stúpencov kniežaťa Imricha Thökölyho. Do Košíc zvolal napríklad zhromaždenie snemového typu aj protestantský odbojár a vodca hajdúskeho odporu István Bocskai v decembri 1608, ktorý bol v rokoch 1604-1608 sedmohradským kniežaťom. Bocskai nakoniec 29. decembra 1608 v Košiciach aj skonal.[9] Sedmohradské knieža Gábor Bethlen mal zasa v košickom Levočskom dome v roku 1626 veľkolepú svadbu so švagrinou švédskeho kráľa Katarínou Brandenburskou. Tu je v Dóme sv. Alžbety od roku 1906 pochovaný aj František Rákóczi II.

Mesto bolo viackrát centrom kráľovskej moci v regióne, tu sa nachádzal napríklad Hornouhorský hlavný kapitanát a sídlo Spišskej komory.[10] Po konsolidácii v 18. a 19. storočí politický význam Košíc postupne upadol, ale zostali dôležitým hospodárskym, justičným a kultúrnym centrom uhorského severovýchodu. Na prelome 19. a 20. storočia boli Košice zároveň aj dôležitým centrom uhorskej a v jej rámci predovšetkým maďarskej vzdelanosti. V 17. storočí tu totiž vznikla jezuitmi založená univerzita.[11]

V chaose po prvej svetovej vojne bola 11. decembra 1918 v Košiciach vyhlásená východoslovenská *Slovjacká ľudová republika* (občas sa spomína aj ako *Východoslovenská republika* alebo *Slovenská ľudová republika*), ktorej existenciu však ukončil vstup československých legionárov do mesta 30. decembra 1918. Jej predsedom sa stal pôvodne hlavný archivár Šarišskej župy a redaktor prouhorských slovjackých novín *Naša zástava* Viktor Dvorčák (1878-1943).[12]

Centrom hnutia zdôrazňujúceho osobitnú východoslovenskú slovjacku identitu, líšiacu sa od slovenskej identity stredu a západu Slovenska, bol síce Prešov, ale pre potreby vyhlásenia štátu

[9] SZABÓ, A.: Bocskai-felkelés. In. *RefWiki, Református Online Enciklopédia.* [online]. Dostupné na internete: <https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Bocskai-felkelés>.
[10] KORÁNOVÁ, M. – ŠIMOVÁ, D.: Košice ako na dlani. 6. aktualizované vydanie. Košice: JES, 2017, s. 22.
[11] Tamže, s. 28.
[12] RUTTKAY, F.: *Slovenskí kolaboranti v službách maďarskej iredenty, 1920 – 1938*. Kubko Goral, 1998.

boli väčšie a významnejšie Košice predsa len viac optimálne. Cieľom celého pokusu bolo udržať Slovákov alebo aspoň ich východnú vetvu ako autonómny celok v rámci Uhorska. Vodcovia slovjackého štátoprávneho pokusu preto pred príchodom legionárov utiekli z mesta väčšinou smerom na Budapešť.[13]

Týmto sa ešte neskončili rozličné povojnové štátoprávne pokusy. Na jar Košice totiž znovu zmenili orientáciu a do mesta sa vrátili maďarské revolučné orgány a vojsko, teraz už pod hlavičkou Maďarskej republiky rád a Červenej armády. Iniciatíva znovu vzišla z územia mimo mesta. Celé tri týždne existujúcu Slovenskú republiku rád síce 16. júna 1919 vyhlásili v blízkom Prešove, ale jej Revolučná vládna rada už pracovala v Košiciach. Pokus netrval dlho a v lete sa Košice na dlhé obdobie stali súčasťou prvej Československej republiky.[14]

Išlo síce o druhé najväčšie mesto Slovenska, ale Košice predsa len boli príliš vzdialené od Prahy i Bratislavy. Blízky Užhorod bol síce menší, ale mal postavenie sídla Podkarpatskej krajiny, preto administratívne prekvital. Košice si z administratívneho hľadiska zachovali hlavne postavenie mesta s dôležitými justičnými úradmi. Slovenské štátne divadlo sa tu najpv nevedelo ujať, k jeho obnove došlo až v 30. rokoch 20. storočia, potom však prišla prvá viedenská arbitráž a návrat do rámca maďarskej štátnosti.

Pravdepodobne najvýznamnejšiu celoštátnu úlohu zohrali Košice na jar roku 1945, keď boli dočasne sídlom československého prezidenta, vlády, SNR a Zboru poverenícov. Išlo totiž o prvé oslobodené veľké mesto na území bývalej prvej republiky, ktoré bolo zároveň dostupné z východu. Dokonca aj londýnska emigrantská vláda prišla domov cez Moskvu. V tom prirodzene bola aj určitá symbolika. Zároveň mesto nebolo príliš zničené a mnohé úradné budovy, ako aj byty boli po odchode predchádzajúceho politického režimu prázdne. Košice teda mali takpovediac voľné kapacity.[15]

S týmto obdobím je spojené prijatie a vyhlásenie Košického vládneho programu dňa 5. apríla 1945. Deň predtým prezident Edvard Beneš vymenoval vládu vedenú bývalým sociálnym demokratom (predtým diplomatom a legionárom) Zdeňkom Fierlingerom, ktorá zohľadňovala nové koaličné pomery. Program sa prirodzene nevzťahoval len na mesto, ale na celú, práve oslobodzovanú a oslobodzujúcu sa Československú republiku. Tento dokument bol v nasledujúcich desaťročiach vlády komunistickej štátostrany často vyzdvihovaný, po roku 1989 však jeho lesk opadol. Predsa len išlo z pohľadu demokracie o začiatok komplikovaného historického

[13] JANEK, I.: A Szlovák Népköztársaság születése és bukása 1918-ban. In. *Rubicon*, 2020, č. 4. (Rubiconline). [online]. Dostupné na internete: <https://old.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_szlovak_nepkoztarsasag_szuletese_es_bukasa_1918_ban>.
[14] TAJTÁK, L.: Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918. In. Historický časopis, roč. 14, 1966, č. 4, s. 552 – 584.
[15] O tomto období pozri štúdiu profesora Štefana Šutaja v tomto zborníku.

obdobia. Samotný program deklaroval primárnu zahraničnopolitickú orientáciu na stalinistický Sovietsky zväz, ako aj začiatok veľkých spoločenských zmien.[16]

Z pohľadu neslovanských menšín v obnovenej republike (t.j. Maďarov a Nemcov) išlo dokonca o tragický program, ktorý pre nich perspektívne znamenal stratu občianskych práv. Program vo svojom V. bode napríklad väčšinu neslovanského obyvateľstva označil za štátne nespoľahlivú. V VIII. bode potom program konkretizoval kolektívne opatrenia voči týmto skupinám obyvateľstva, voči ktorým chcel deklarovane postupovať „prísne a neúprosne". To znamenalo, že okrem určitých skupín mali byť všetci Maďari a Nemci zbavení československého štátneho občianstva.[17] Z tohto dôvodu príslušníci spomínaných menšín a ich potomkovia dodnes s ním nie sú stotožnení a znamená pre nich skôr negatívny symbol.

Z ústavnoprávneho hľadiska výstižne charakterizoval jeho význam slovenský historik Ondrej Podolec: *„Košický vládny program predstavoval akúsi ústavu „sui generis" a hoci formálne neobsahoval právne normy, zakotvoval základy nového povojnového politického systému – tzv. ľudovej demokracie. Ten niesol viaceré autoritatívne prvky, nepočítal s existenciou politickej opozície a obmedzoval politický pluralizmus, keď znemožňoval voľnú súťaž politických strán. V konečnom dôsledku uľahčil cestu k nástupu komunistického režimu vo februári 1948."*[18]

Na toto obdobie československých a košických dejín sa v každom prípade viaže viacero dôležitých košických budov a priestorov. Predsa len išlo o dočasné hlavné mesto celej republiky. Prezident Beneš sídlil napríklad v apríli až máji v neogotickom Jakobovom paláci neďaleko od hlavnej stanice. Vláda sídlila na Hlavnej ulici v barokovo-klasicistickom Župnom dome Abovsko-turnianskej župy. Tu bol 5. apríla vyhlásený aj spomínaný vládny program.

V období rokov 1948 až 1989 prešli Košice významnými zmenami. Podobne ako mnohé iné mestá na Slovensku i tu sa začal intenzívny proces socialistickej industrializácie, ktorý potom viedol aj k dôležitým urbanistickým zmenám. Počet obyvateľstva mesta narástol počas štyroch desaťročí budovania socializmu skôr až na päťnásobok pôvodného počtu. Okolo pôvodného starého mesta sa objavili rozsiahle sídliská. Výrazne sa zlepšila vzdelanostná úroveň obyvateľstva a narástol aj sociálny blahobyt.[19]

Napriek rapídnemu nárastu prisťahovalcov z vidieka si však Košice naďalej zachovali výrazný mestský charakter a kultúru. V tomto procese určite zohral úlohu aj fakt, že ešte v roku

---

[16] PODOLEC, O.: 5. apríl 1945 Košický vládny program. In. *ÚPN*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/5-april-1945-kosicky-vladny-program/>.

[17] Doslova sa v programe (VIII. bod) uvádzalo: „U ostatních československých občanů německé a maďarské národnosti bude československé státní občanství zrušeno. Tito občané mohou znovu optovat pro Československo, přičemž si úřady republiky ponechávají právo individuálního rozhodnutí o každé žádosti."

[18] PODOLEC, O.: 5. apríl 1945 Košický vládny program. In. *Ústav pamäti národa*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/5-april-1945-kosicky-vladny-program/>.

[19] KORÁNOVÁ, M. – ŠIMOVÁ, D.: c. d., s. 6.

1937 bola v meste založená prvá Slovenská technická univerzita a v roku 1959 druhá najvýznamnejšia slovenská komplexná univerzita – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika.

Vplyv týchto udalostí a faktorov sa potom prejavil po páde komunistického režimu na konci roku 1989. Košice, ako veľké a univerzitné mesto sa stali jedným z motorov zmien na východe republiky. Zároveň sa tu však pomerne skoro začali prejavovať pomerne veľké rozdiely v porovnaní s Bratislavou, ako hlavným mestom Slovenska, vtedy ešte členským štátom československej federácie. Bratislava sa postupne stotožnila s myšlienkou budovania samostatnej slovenskej štátnosti. Naopak, v Košiciach často rezonoval pocit „druhého mesta krajiny", ktoré sa často nespravodlivo nachádzalo v tieni Bratislavy.[20]

IV. KOŠICE A ICH VÝVOJOVÉ ŠPECIFIKÁ NA ZAČIATKU 90. ROKOV 20. STOROČIA

Zaujímavú kapitolu v dejinách Košíc predstavujú poslednú tri roky existencie československej federácie. Zmenou politicko-spoločenského systému po roku 1989 a v kontexte rôznych historických skutočností sa postavenie a význam mesta Košice v systéme verejnej správy v rámci štátu pravidelne zvyšoval. Výsledkom tohto procesu bolo prijatie zákona Slovenskej národnej rady o meste Košice č. 401/1990 Zb., ktorý bol vyhlásený k 1. októbru 1990 s prílohou č. 1. Príloha hovorila o 22 mestských častiach mesta Košice, v ktorých sa zriaďujú orgány miestnej samosprávy. Košice sa takto stali okrem hlavného mesta Bratislavy jediným mestom s takouto štruktúrou.[21]

Ešte zaujímavejšie bolo, že v rokoch 1990 až 1992 sa „staromestské" Košice postupne stali nielen jednou z báš proreformnej občiansko-demokratickej pravice, resp. demokratickej ľavice na Slovensku, ale aj jedným z hlavných symbolov domáceho federalizmu a antipopulizmu. Dokonca v Košiciach najprv vznikla miestna organizácia celoštátneho hnutia Občianske fórum, a až o niekoľko dní neskôr sa tu sformovalo celoslovenské hnutie Verejnosť proti násiliu (VPN).

Politická orientácia metropoly na východe sa v čase čoraz intenzívnejšieho presadzovania sa postkomunistického populizmu v prvých posttranzičných rokoch ukázala ako dôsledne prodemokratická a federalistická. Košický reformný politik VPN Slavomír Stračár (1935-1990) sa stal najprv federálnym ministrom hutníctva, strojárenstva a elektrotechniky, potom zasa zahraničného obchodu. Medzitým sa jeho meno objavilo aj medzi kandidátmi VPN na slovenského premiéra. Jeho kariéru však nečakane prerušila náhla smrť v dôsledku infarktu počas oficiálnej

[20] KRIVÝ, V. – FEGLOVÁ, V. – BALKO, D.: *Slovensko a jeho regióny: sociokultúrne súvislosti volebného správania.* Bratislava: Nadácia Média, 1996, s. 308 – 309.
[21] ANDREJČÁK, J.: Zákon o meste Košice v kontexte mestských častí. In. Metamorfózy práva ve střední Evropě 2024: Alfeus a Augiášův chlév. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2024, s. 280 – 295.

návštevy Brazílie. Slovenské občiansko-demokratické, kresťansko-demokratické a ľavicovo-demokratické strany mali v Košiciach prirodzene aj iné výrazné osobnosti, ako napríklad Marcela Strýka a Pavla Raševa.[22]

V kľúčových voľbách v roku 1992 v Košiciach na prvom mieste skončila Strana demokratickej ľavice (SDĽ) s 21,3 %-ným výsledkom a až po nej nasledovalo Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara s 20,8 %. Ako tretia strana v meste prekvapivo skončila Občiansko-demokratická úniu (ODÚ) s 13,8 %-ným volebným výsledkom. Tejto strane sa pritom nepodarilo na celoštátnej úrovni prekročiť prah pre vstup do parlamentu. Výraznú podporu pre občiansko-demokratický tábor znamenal aj výsledok koalície Demokratickej strany s federálnou Občiansko-demokratickou stranou (DS-ODS), ktorá získala 8 % hlasov. Zo strán antimečiarovského krídla slovenskej politiky v Košiciach dobre uspelo aj Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) s 9,1 % hlasov.[23] Takýmito výsledkami proreformných a antipopulistických strán sa iné mesta na Slovensku nemohli pochváliť.

Výsledky nasledujúcich parlamentných volieb v roku 1994 boli ešte viac pozitívne pre antipopulistický segment slovenskej spoločnosti. Vtedy voľby v meste vyhrala Demokratická únia (DÚ) s 19 % hlasov a po nej nasledovalo HZDS (18,7 %), ľavicovo-demokratická Spoločná voľba (15,9 %), KDH (12,1 %) a volebný prah prekročilo aj Združenie robotníkov Slovenska, teda ZRS (8,3 %) a DS (7 %). Maďarská koalícia získala 4,7 % hlasov a Slovenská národná strana (SNS) len 3,2 %. Na komunálnej úrovni v Košiciach bolo nasledovné mocenské poradie: KDH, DÚ a DS.[24]

Dominancia tzv. protimečiarovských strán tu teda bola ešte výraznejšia. Mesto Košice v oboch vtedajších kľúčových voľbách charakterizovala podľa odborníkov skôr ľavicová, podštandardne populistická a nadštandardne občiansko-pravicová, federalistická orientácia. Nenacionálny, resp. nenacionalistický smer a nedôvera voči HZDS tu prevažovali aj neskôr. Zároveň v rámci mestských elít tri ich základné sociologické komponenty (t. j. tzv. starousadlíci, tzv. podnikavé „staré štruktúry" a noví podnikatelia, resp. živnostníci) dokázali navzájom spolupracovať.[25]

V roku 1992, počas rozhodovania sa o budúcnosti federácie a nezávislosti Slovenska sa práve prezentovaná politická orientácia Košíc prejavila dokonca aj v humornej až provokatívnej podobe. Slovenská národná rada prijala totiž v súlade s duchom doby a začínajúcim sa úplným

[22] Legendy novembrových tribún vyhnala z politiky negatívna energia. In. *Košice:Dnes*. [online]. Dostupné na internete: <https://kosicednes.sk/tema-dna/legendy-novembrovych-tribun-vyhnala-z-politiky-negativna-energia>.
[23] KRIVÝ, V. – FEGLOVÁ, V. – BALKO, D.: c. d., s. 308 – 309.
[24] Tamže, s. 308 – 309.
[25] Tamže, s. 308 – 309.

odpútaním sa od federálnej štátnosti 17. júla 1992 *Deklaráciu o zvrchovanosti Slovenskej republiky*.[26] Pravdepodobne tento krok motivoval redaktorov týždenníka *Domino*, ktorý vychádzal práve vo „federalistických" Košiciach, publikovať text iniciatívy *„Za zvrchované Košice"* s mottom *„Košice bez samostatnosti – Košice bez budúcnosti."*[27]

Dokument vyšiel v mene troch – viac-menej fiktívnych a recesistických miestnych organizácií, ktorých názov parodizoval vtedy mediálne aktívne celoštátne organizácie, prípadne kluby usilujúce sa o nezávislosť Slovenska. Išlo o *Nezávislé združenie ekonómov Košíc* (zdroj celoštátnej predlohy*: Nezávislé združenie ekonómov Slovenska*), *Klub novinárov za pravdivý obraz Košíc* (originál: *Klub novinárov za pravdivý obraz Slovenska* a *Združenie košickej inteligencie „Kmeň"* (originál: *Spoločnosť slovenskej inteligencie Korene*).

Iniciatíva v úvode kritizovala prílišný bratislavský centralizmus, t. j. riadenie z bratislavského centra a pre východné oblasti nevýhodné, nerovnomerné prerozdeľovanie verejných zdrojov. Zároveň navrhla mestskému zastupiteľstvu kroky, ktoré viac-menej pripomínali cestu Slovenska k vlastnej štátnosti, teda prijatie vlastnej deklarácie o mestskej zvrchovanosti, potom ústavy a nakoniec vypísanie referenda. Text spochybňoval výlučné právo národov na sebaurčenie a toto právo požadoval aj pre iné, menšie skupiny, a hlavne pre občanov, ako zdroj štátnej suverenity.

Z textu a jeho dikcie bolo jasné, že ide o recesiu, napriek tomu iniciatíva vyvolala veľké emócie. Na celoštátnej a provládnej úrovni jednoznačne negatívne, na mieste však občas aj pozitívne a hlavne vzdorovité. Pravdepodobne aj preto sa v nasledujúcom čísle citovaného týždenníka objavil článok *Košice ako koordinátor východoslovenského regiónu.* Išlo predovšetkým o historický exkurz do úlohy Košíc v minulosti (hlavne v stredoveku a novoveku). Tu sa už na konci priamo spomínal aj pojem regionalizmu, ako protiklad k centralizmu.[28]

Zároveň v tom istom čísle týždenníka vyšiel aj článok *Tri rozmery iniciatívy*, ktorý sa pokúsil objasniť okolnosti jej vzniku.[29] Podpísaný bol už len v mene *Klubu novinárov Za pravdivý obraz Košíc.* Text jednoznačne prehlásil, že ide o humorný krok a paródiu. *„Každý, kto len minimálne sleduje politické dianie, si musel všimnúť, že zverejnený text nie je ani trochu originálny. Jeho prvá časť je skromnou mozaikou nehorázností a hlúpostí vystrihnutou z podstatne obsiahlejšej „argumentačnej" základne tých, ktorí už nezvratne vykolíkovali ďalší štátoprávny vývin Slovenska… Po prvom čítaní môže byť dokument každým súdnym človekom vnímaný iba ako paródia, irónia, prechádzajúca až v sarkazmus a výsmech."*[30]

---

[26] Deklarácia Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky zo 17. júla 1992. In. *Národná rada Slovenskej republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/v_deklaracia-o-zvrchovanosti.htm>.
[27] Iniciatíva „Za zvrchované Košice." In. *Domino. Týždenník ľudí dobrej vôle.* 4. 13.8.-19.8.1991, s. 1.
[28] DHA: Košice ako koordinátor vsl. regiónu. In. *Domino. Týždenník ľudí dobrej vôle.* 5. 20.8.-26.8.1992, s. 1.
[29] Tri rozmery iniciatívy. In. *Domino. Týždenník ľudí dobrej vôle.* 5. 20.8.-26.8.1992, s. 1.
[30] Tamže, s. 1.

Zároveň však ostrým perom napísaný objasňujúci text obsahoval aj vážnejšie myšlienky, prípadne konštatovania. Išlo o spochybňovanie myšlienky vyhradiť právo na sebaurčenie len pre národy, ako aj o kritiku budovania štátu na národnom princípe. V čase prípravy ústavy SR v lete 1992 totiž kulminoval spor medzi teoretickými stúpencami národného a občianskeho princípu v ústavodarnom procese. Tento spor nakoniec skončil miernym kompromisom, vychýleným trochu viac smerom k národnému princípu. V texte boli aj kritické poznámky smerom k „bratislavskej vláde" a celkovej dominancii Bratislavy.

Vtedajšie životné pocity a vzdorovitosť mnohých Košičanov opozičného (teda federalistického) zmýšľania však asi najviac vystihli nasledujúce riadky: *„Košice sú jediným mestom na Slovensku, kde demokratické sily voľby neprehrali. Je pravdou, že ich ani nevyhrali, ale celkový rezultát košických volieb je diametrálne odlišný od všetkých ostatných regiónov Slovenska vrátane Bratislavy. Košice zostali na súčasnom Slovensku osamoteným ostrovčekom zdravého rozumu. Iniciatíva „Za zvrchované Košice" je preto aj ponukou a výzvou tej obrovskej mase občanov mesta, ktorí nemajú chuť na kolektívnu samovraždu v Slovenskom štáte. Ak sa k nej pripoja v dostatočnom počte, už v najbližších komunálnych voľbách budú môcť realizovať svoje právo na sebaurčenie na občianskom princípe."*[31]

Týmito slovami však iniciatíva – pravdepodobne pod vplyvom svojho nečakaného ohlasu v meste i za jeho hranicami – prekročila svoj pôvodný recesistický charakter. V nasledujúcom čísle týždenníka *Domino* sa asi aj preto objavila už konkrétnymi občanmi podpísaná *Výzva občanom Košíc,* ktorá bola síce tiež napísaná vo veľmi ironickom štýle,[32] ale obsahovala už aj výzvu občanom, aby sa k *Iniciatíve „Za zvrchované Košice"* pridali svojim podpisom. Podpisy sa potom zbierali na pešej zóne na Hlavnej ulici. Tu už išlo o jasnú politizáciu pôvodnej humornej akcie s potenciálom časom sa premeniť na regionálnu iniciatívu. Pravdepodobne nie náhodou nakoniec v emocionálne vyhrotených posledných štyroch mesiacoch existencie spoločného československého štátu nakoniec novinári i autori textu svoju iniciatívu zastavili. V každom prípade však pravdepodobne išlo o zaujímavý pokus „odreagovať" sa od pocitov beznádejnosti v čase zániku spoločného štátu, ktorí bol pre mnohých ľudí ich prvoradou vlasťou (osobitne v jej demokratickej podobe), ako aj strachu z autoritatívnej budúcnosti. Text iniciatívy, ako aj celková odozva na jej text mali výpovednú hodnotu o vzdorovitosti časti vtedajších košických občanov.

[31] Tamže.

[32] Text sa napríklad pokúsil „tromfnúť" tisícročné úsilie o zvrchovanosť časovým úsekom 1500 rokov, v prípade národov narážal na „stádovitosť ovcí" a pre Košice odmietal vzťah Bratislavy a Podunajských Biskupíc. Pravdepodobnou narážkou na realizáciu práva na sebaurčenie bola aj veta: *„Každý má právo slobodne si vybrať taký spôsob občianskej, ekonomickej a fyzickej sebalikvidácie, aký len uzná za vhodný."* Tamže, s. 1.

V. BUDOVY, OSOBNOSTI A VEREJNÉ PRIESTORY S ÚSTAVNO-HISTORICKOU RELEVANCIOU V KOŠICIACH

Napriek rozličným dôležitým historickým udalostiam celoštátneho významu boli Košice vo svojich dlhých dejinách predsa len hlavne regionálne centrum a to v rámci skoro všetkých štátnych útvarov, ktoré sa na ich území vystriedali. Tomu zodpovedala aj veľkosť a veľkoleposť miestnych budov. Zväčša išlo o budovy stoličnej (župnej) a mestskej samosprávy, ako aj aj o domy bohatej regionálnej šľachty a košických mešťanov.[33]

Parlamentná alebo iná zastupiteľská budova celoštátneho významu sa v meste nenachádzala. Do určitej miery nadžupný regionálny význam mala predovšetkým budova Kapitánskeho (inak povedané Bornemisszovho) paláca, v ktorom v 16. a 17. storočí (konkrétne išlo o roky 1553 až 1699) sídlili hlavní kapitáni Horného Uhorska[34] a neskôr ho využíval aj František Rákóczi II.[35] V rámci súčasného Slovenska išlo o správu oblastí na východ od Spiša a Tatier.

Z hľadiska moderného ústavného povedomia a patriotizmu sú na rozdiel od budov, miest, dejísk rozličných historických udalostí dôležité skôr historické postavy a myšlienky, ktoré sa v Košiciach zrodili, resp. odtiaľ vzišli. V prípade osobností nemusí ísť vždy len o rodákov, ale aj ľudí, ktorí v meste pôsobili a zapísali sa do jeho dejín. Osobitne sú dôležité vtedy, ak ich význam presiahol rámec Košíc.

O dôležitých politických velikánoch uhorskej histórie bola reč už vyššie. V ich prípade však išlo predovšetkým o osobnosti z obdobia uhorských stavovských povstaní a občianskych vojen, čo predsa len znižuje ich využiteľnosť z hľadiska moderného ústavného vlastenectva. Ak je úlohou dobrej ústavy zabrániť revolúcii, tak úloha ústavného vlastenectva tiež spočíva v podobnom cieli, zároveň so zabránením tomu, aby sa v krajine vytvorila despotická tyrania. Pravda, s udalosťami 17. storočia sa spájal aj boj za náboženskú slobodu, v tomto boji si však obe bojujúce strany (katolícka aj protestantská) navzájom spôsobili mnoho tragédií.

Tu si stačí spomenúť na troch katolíckych košických mučeníkov z roku 1619 a na prešovské protipovstalecké a antiprotestantské jatky generála Antona Caraffu di Stigliano z roku 1684. Mučeníkov viery teda na východnom Slovensku majú obe strany vtedajších náboženských sporov, ale skutočnou ústavnou hodnotou je skôr náboženská a svetonázorová tolerancia.

Z tohto obdobia má určite výpovednú úlohu aj osud Jána Bocatia (Bocatius, pôvodne Bock) (1569-1621), rodáka z nemeckej Lužice, ktorý sa do Košíc prisťahoval ako pedagóg, ale

[33] KORÁNOVÁ, M. – ŠIMOVÁ, D.: Košice ako na dlani. Košice: JES, 2017.
[34] Sem patrilo počas protitureckých bojov 13 severovýchodných uhorských stolíc, ktoré neobsadili ani Turci, ani Sedmohradsko. Išlo primárne o vojenskú organizačnú jednotku.
[35] KORÁNOVÁ, M. – ŠIMOVÁ, D.: c. d., s. 22 – 24.

neskôr bol zvolený za mestského richtára.[36] Bocatius nebol len vzdelancom, ale neodolal ani pokušeniu vstúpiť do politiky a diplomacie. Občas zmenil svoju politickú lojalitu a orientáciu, čo súviselo hlavne hektickou dobou, v ktorej žil. V tomto kontexte neprekvapuje, že si nakoniec odsedel aj päť rokov v pražskom cisárskom väzení, odkiaľ mu pomohla utiecť jeho vynaliezavá manželka. Prirodzene z hľadiska ústavného vlastenectva je aj jeho význam skôr limitovaný – ide skôr o zaujímavý príklad komplikovaného vzťahu medzi intelektuálom a politikom.[37]

Nakoľko Košice boli vo svojich dlhých dejinách prevažne multietnickým a multikonfesionálnym mestom, kde vedľa seba tradične žili Slováci, Maďari, Nemci, Rusíni, ako aj katolíci, protestanti, pravoslávni alebo židia, aj tu narodené a pôsobiace osobnosti mohli mať rozličný význam pre rozličné segmenty spoločnosti. Pravda, občas mohlo ísť aj o kombinovaný efekt. Netreba zabudnúť, že v rozličných obdobiach malo mesto odlišnú etnicko-náboženskú dominanciu. Koniec-koncov aj práve spomínaný Bocatius nebol len naturalizovaným Košičanom, ale aj rodeným Nemcom, aktívnym protestantom a latinským humanistom.

Zo slovenského pohľadu bol dôležitou osobnosťou jezuita, historik a polyhistor Samuel Timon S.J. (1675-1736), ktorý síce pochádzal z Trenčianskej stolice, avšak väčšinu života pôsobil na košickej Kráľovskej akadémii a v Košiciach aj zomrel. V jeho dielach sa už spomínali Cyril aj Metod, ako aj určité slovenské súvislosti uhorských dejín. Timon bol síce zakladateľom modernej kritickej historiografie v Uhorsku, avšak nemal výrazné politické ambície a pozadie.[38]

V posledných dvoch storočiach sa primerane nacionalistickému duchu doby jednotlivé osobnosti vymedzovali viac etnicky. Zároveň nie všetky postavy zohrali v dejinách rovnako pozitívnu úlohu. Aj dve významné postavy moderných maďarských dejín s výrazným košickým pozadím majú odlišnú politickú symboliku. Dcéra riaditeľa Košickej sporiteľne Margit Slachta (Schlachta) (1884-1974) sa ako katolícka feministka stala v roku 1920 prvou ženou, poslankyňou maďarského parlamentu.[39] Počas vojny pomáhala zachraňovať židov v rámci svojho rehoľného rádu, do ktorého patrila aj ďalšia dôležitá Košičanka, blahoslavená Sára Salkaházi (1899-1944). Salkaházi sa stala neskôr obeťou nacistického teroru.[40]

---

[36] Ján Bocatius – košický richtár. In. *Cassovia.sk*. [online], 28. 9. 2022. Dostupné na internete: <https://www.cassovia.sk/sk/jan-bocatius-kosicky-richtar>.

[37] Ján Bocatius. In. *Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach*. [online]. Dostupné na internete: <https://vkjb.sk/jan-bocatius/>; Bocatius, Ján. In. *Biografický lexikón Slovenska*. Zväzok I. A – B. Martin: Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2002, s. 638.

[38] Samuel Timon. In. *Osobnosti*. [online]. Dostupné na internete: <https://osobnosti.sss.sk/samuel-timon/>; Timon Sámuel. In. *A magyar irodalom története*. [online], Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár. Dostupné na internete: <https://vmek.oszk.hu/02200/02228/html/02/286.html>.

[39] Slachta Margit. In. *Nőkért Egyesület*. [online]. Dostupné na internete: <https://nokert.hu/no/slachta-margit/>.

[40] Boldog Salkaházi Sára szűz és vértanú. In. *Magyar Kurír*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/boldog-salkahazi-sara-szuz-es-vertanu>.

Slachta naopak prežila vojnu a znovu sa stala parlamentnou poslankyňou. Ako jediná poslankyňa primerane svojmu politickému presvedčeniu hlasovala proti vyhláseniu druhej Maďarskej republiky v roku 1946, ako aj poštátneniu cirkevných škôl. Nakoniec musela z krajiny emigrovať, avšak vo svojom protikomunistickom presvedčení zotrvala a publicisticky bojovala voči komunistickému režimu v Maďarsku.

Naopak, rodák z Abovskej župy, Mihály Farkas (1904-1965), ktorý tiež vyrastal v Košiciach, kde sa v mladosti zapojil do komunistického hnutia, pomáhal v povojnovej Budapešti budovať stalinistický režim a to dokonca v pozícii ministra obrany. Patril do najužšieho straníckeho vedenia, zakladal tamojšiu štátnu bezpečnosť, kde potom pôsobil aj jeho syn Vladimír. Po roku 1956 dokonca zostal odstavený aj novým režimom Jánosa Kádára a po vyslobodení z väzenia svojich súdruhov vďaka svojmu jazykovému talentu pôsobil ako prekladateľ. Vo väzení kádárovského režimu bol hlavne pre svoju stalinistickú minulosť.[41]

Z osobností, ktoré mali väzby na slovenské národné hnutie a neskôr slovenskú politiku treba spomenúť predovšetkým spisovateľa Jonáša Záborského (1812-1876), ktorý bol v Košiciach najprv kaplánom pre nemeckých veriacich (1843-1850), a neskôr pedagogicky pôsobil na tamojšej Kráľovskej akadémii, kde vyučoval gréčtinu (1850-1853). Záborský značnú časť svojho života prežil na východe, čo sa prejavilo aj v jeho literárnej tvorbe. [42]

V neskoršej slovenskej politike však Košice dlho boli skôr v úzadí. Väčšina slovenskej národnej a politickej elity 19. a 20. storočia nepochádzala z tohto regiónu a mesto sa tiež poslovenčovalo len postupne. Slováci tu žili prirodzene aj skôr, dokonca tu mali aj nominálnu väčšinu, ale k práve spomínanému procesu poslovenčenia došlo hlavne po prvej a ešte intenzívnejšie po druhej svetovej vojne. Situácia blízkeho Prešova bola zo slovanského (slovenského, rusínskeho i ukrajinského) hľadiska vždy trochu jednoduchšia.

VI. KOŠICE AKO SYMBOL SAMOSPRÁVY, TOLERANCIE A ÚSTAVNÉHO SÚDNICTVA

Z pohľadu hodnôt ústavného vlastenectva sú Košice vhodným miestom hlavne pre propagáciu princípov súdnej ochrany ústavnosti a samosprávnosti. V prvom prípade je to evidentné, lebo od prvej chvíle existencie samostatného slovenského ústavného súdnictva sa Košice stali sídlom ústavného súdu. Ten sa v meste práve v roku 2026 dožil svojich Kristových rokov. V súčasnosti tu už má vlastnú budovu s dôležitou symbolikou.

---

[41] Farkas Mihály. In. *Magyar Életrajzi Lexikon*. [online], Arcanum. Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/farkas-mihaly-7>.

[42] Jonáš Záborský. In. *Zlatý fond denníka SME*. [online]. Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/45/Jonas-Zaborsky>.

Samosprávny princíp alebo inak povedané princíp miestnej samosprávy si zaslúži trochu väčší priestor. Košice sú totiž ideálnym miestom pre prezentáciu historickosti a dôležitosti tohto princípu. Jednak išlo o jedno z najdôležitejších slobodných kráľovských miest Uhorska (resp. minimálne jeho severnej, slovenskej časti), a zároveň boli aj sídlom orgánov Abovskej župy. Kráľovské privilégiá dostali už v 40. rokoch 14. storočia a v roku 1369 získali ako prvé mesto v Uhorsku (i v Európe) aj vlastný erb s donačnou listinou. Ide dokonca o jednu z prvých takých listín, ktorá sa vzťahovala na právo právnickej osoby (mesta) používať erb.[43]

Prirodzene toto nie je najdôležitejší atribút samosprávnosti, ale je dobre využiteľný v osvetovom a vzdelávacom procese. Košické cechové listiny-stanovy z roku 1307 tiež patria medzi najstaršie v Uhorsku. Politicky predstavovali Košice až do začiatku 18. storočia jedno z najdôležitejších miest na severe kráľovstva, ktoré nikdy nebolo obsadené Turkami. Neskôr však začali upadať a začiatkom 19. storočia mali len 6000 mešťanov. O sto rokov neskôr počet obyvateľov prekročil už 44 000 osôb, ale skutočný nárast na niekoľko stotisícové mesto bol ešte pred Košicami.

Skoro vždy išlo o národnostne zmiešané mesto, kde sa však občas menili väčšiny, resp. mocenská dominancia. Medzi mestským patriciátom dlho prevažovali nemecký mešťania, ale do mesta sa intenzívne sťahovala aj uhorská šľachta. V roku 1880 bol počet Maďarov a Slovákov v meste skoro vyrovnaný, hoci ich sociálne zloženie bolo odlišné. Skoro 75 %-ná maďarská dominancia sa v meste sformovala až na prelome 19. a 20. storočia. Po vzniku prvej republiky postupne slabla, ale tento proces bol pomalý. V meste vždy hrala dôležitú úlohu aj židovská komunita, ktorá okolo roku 1989 patrila medzi najväčšie na Slovensku.[44]

Najväčší demografický a industriálny rozmach však prežilo mesto v druhej polovici 20. storočia. Vtedy sa výrazne zmenil aj etnický charakter mesta, kde už jednoznačne prevažujú Slováci. Mesto si naďalej chráni svoj konfesionálne a národnostne tolerantný charakter. Z pohľadu tejto tradície je určite zaujímavým dokumentom z novodobých košických dejín *Deklarácia o národnostnej tolerancii a znášanlivosti v meste Košice* zo 4. októbra 2006, ktorá má nasledovný text: *„My, volení zástupcovia občanov a predstavitelia mesta, zastupujúci záujmy Košičanov, verní duchu historických a demokratických tradícií, vedomí si odkazu našich predkov, žijúcich v zhode a tolerancii v mnohonárodnostnom meste, akým Košice vždy boli a sú, d e k l a r u j e m e v ô ľ u ž i ť dnes aj v budúcnosti v znášanlivosti, bez vzájomného urážania, nadradenosti, nacionalistických alebo šovinistických prejavov, v pokoji a vzájomnom porozumení."*[45]

[43] KORÁNOVÁ, M. – ŠIMOVÁ, D.: c. d., s. 12.
[44] KRIVÝ, V. – FEGLOVÁ, V. – BALKO, D.: c. d., s. 308 – 309.
[45] Deklarácia o národnostnej tolerancii a znášanlivosti v meste Košice. In. *Mestské informačné centrum Košice.* [online]. Dostupné na internete: <https://www.mic.kosice.sk/clanok/deklaracia-o-narodnostnej-tolerancii-a-znasanlivosti-v-meste-kosice>.

V uhorských dejinách hrala mestská a župná samospráva vždy dôležitú úlohu. To platí rovnako pre stavovské obdobie, keď síce ešte nebolo možné hovoriť o modernej demokratickej samospráve, ako aj pre neskoršie liberálnejšie obdobie existencie Uhorska. Medzivojnové československé obdobie vývoja samosprávy bolo viac problematické, lebo tretinu samosprávnych telies vtedy menovala vláda, resp. štátna administrácii. Pravda, polovicu uhorských miestnych zástupcov v minulosti zasa tvorili virilisti, teda najväčší platcovia daní.

Stavovské obdobie bolo dôležité hlavne preto, lebo vtedy sa sformovala koncepcia územnej samosprávy, ako jednej z bášt alebo inak povedané garancií ústavnosti. Korene tejto koncepcie siahali až k samotnej uhorskej Zlatej bule z roku 1222 a nové impulzy získali v období nástupu panovníckeho absolutizmu v 16. storočí. Najväčšiu publicitu však dostala koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia, keď sa župný odpor stal jedným z hlavných prostriedkov protihabsburskej liberálnej opozície. Paradoxne tradíciu tichého ignorovania *(vis inertie)* centrálnych nariadení,[46] ktoré vtedajšie regióny považovali za protiústavné, museli nakoniec neskôr v druhej polovici 19. storočia zlomiť práve tie uhorsko-maďarské národno-liberálne sily, ktoré ich predtým najviac využívali.

Občiansko-ústavný princíp samosprávy bol na Slovensku obnovený po páde komunistického režimu v roku 1989. O rok neskôr boli prijaté základné samosprávne zákony a v roku 1992 aj ústava SR, ktorá bola potom značne novelizovaná v roku 2001. Nemožno povedať, že Slovensko ako unitárny štát je zvlášť decentralizované, ale situácia nie je ani tragická. V rámci strednej Európy sa určite nachádza niekde na polceste medzi decentralizovanejším Poľskom a skoro úplne centralizovaným súčasným Maďarskom. Miestne a regionálne samosprávy predstavujú dôležitý mocenský článok v politickom živote krajiny a jej občanov. Slovenský ústavný súd vo svojej judikatúre v súčasnosti vychádza z implicitne vyjadreného ústavného práva na samosprávu.[47]

Dozvuky starej samosprávnej tradície a odbojnosti sa v moderných ústavných dejinách Slovenska prejavili hlavne v období tzv. mečiarizmu (1991-1998) a ním spojených autoritatívnych tendencií. Vtedy aj Košice patrili medzi bašty demokratickej opozície voči autoritatívnym tendenciám.

V každom prípade si na Slovensku výskum samosprávnej tradície a samosprávy, ako nástroja ochrany ústavnosti určite zaslúži väčšiu pozornosť. V kontexte súčasných globálnych i domácich tendencií sa totiž takáto tradícia, ktorá je v súlade s reálnou politickou kultúrou a mentalitou krajiny, môže stať čoskoro veľmi dôležitou.

---

[46] NAGY, E.: *Magyarország közjoga (Államjog)*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024, s. 205.
[47] TRELLOVÁ, L. – VRABKO, M.: *Priame prejavy práva na samosprávu obce v kontexte verejnej správy*. Praha: Leges, 2022, s. 86.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ANDREJČÁK, J.: Zákon o meste Košice v kontexte mestských častí. In. Metamorfózy práva ve střední Evropě 2024: Alfeus a Augiášův chlév. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2024, s. 280 – 295.

Bocatius, Ján. In. *Biografický lexikón Slovenska*. Zväzok I. A – B. Martin: Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2002.

DHA: Košice ako koordinátor vsl. regiónu. In. *Domino. Týždenník ľudí dobrej vôle*. 5. 20.8.-26.8.1992.

HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G.: Nemzeti jelképek. In. JAKAB, A. – KÖNCZÖL, M. – MENYHÁRD, A. – SULYOK, G. (Eds.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia. [online]. Dostupné na internete: <http://ijoten*.hu/szocikk/nemzeti-jelkepek>. (2020).

Iniciatíva „Za zvrchované Košice." In. *Domino. Týždenník ľudí dobrej vôle*. 4. 13.8.-19.8.1991.

JANEK, I.: A Szlovák Népköztársaság születése és bukása 1918-ban. In. Rubicon, 2020, č. 4. [online]. Dostupné na internete: <https://old.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_szlovak_nepkoztarsasag_szuletese_es_bukasa_1918_ban>.

KORÁNOVÁ, M. – ŠIMOVÁ, D.: Košice ako na dlani. 6. aktualizované vydanie. Košice: JES, 2017.

KRIVÝ, V. – FEGLOVÁ, V. – BALKO, D.: *Slovensko a jeho regióny: sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava: Nadácia Média, 1996.

Legendy novembrových tribún vyhnala z politiky negatívna energia. In. Košice:Dnes. [online]. Dostupné na internete: <https://kosicednes.sk/tema-dna/legendy-novembrovych-tribun-vyhnala-z-politiky-negativna-energia>.

LEPORELLOVÁ, J.: *Samozřejmé pravdy. Dějiny Spojených států amerických*. Praha: Academia, 2024.

NAGY, E.: *Magyarország közjoga (Államjog)*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024.

PODOLEC, O.: 5. apríl 1945 Košický vládny program. In. ÚPN. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/5-april-1945-kosicky-vladny-program/>.

RUTTKAY, F.: *Slovenskí kolaboranti v službách maďarskej iredenty, 1920 – 1938*. Kubko Goral, 1998.

ŠKVARNA, D.: *Cesta moderných slovenských dejín*. Banská Bystrica: UMB FHV, 2007.

SPANIALSKI, P.: Czy Łódź była stolicą Polski? In. Urzad *miasta Łódźi*, 16.2.2023. [online]. Dostupné na internete: <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/czy-lodz-byla-stolica-polski-id58501/2023/2/16/>.

ŠPIESZ, A.: *Bratislava v 18. storočí*. Bratislava: Tatran, 1987.

SZABÓ, A.: Bocskai-felkelés. In. RefWiki, Református Online Enciklopédia. [online]. Dostupné na internete: <https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Bocskai-felkelés>.

TAJTÁK, L.: Úsilie maďarských vládnucich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918. In. Historický časopis, roč. 14, 1966, č. 4, s. 552 – 584.

TRELLOVÁ, L. – VRABKO, M.: *Priame prejavy práva na samosprávu obce v kontexte verejnej správy*. Praha: Leges, 2022.

Tri rozmery iniciatívy. In. *Domino. Týždenník ľudí dobrej vôle*. 5. 20.8.-26.8.1992.

INTERNETOVÉ ZDROJE

Boldog Salkaházi Sára szűz és vértanú. In. Magyar Kurír. [online]. Dostupné na internete: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/boldog-salkahazi-sara-szuz-es-vertanu>.

Deklarácia o národnostnej tolerancii a znášanlivosti v meste Košice. In. Mestské informačné centrum Košice. [online]. Dostupné na internete: <https://www.mic.kosice.sk/clanok/deklaracia-o-narodnostnej-tolerancii-a-znasanlivosti-v-meste-kosice>.

Deklarácia Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky zo 17. júla 1992. In. Národná rada Slovenskej republiky. [online]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/v_deklaracia-o-zvrchovanosti.htm>.

Farkas Mihály. In. Magyar Életrajzi Lexikon. [online], Arcanum. Dostupné na internete: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/f-7547C/farkas-mihaly-7>.

Ján Bocatius. In. Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach. [online]. Dostupné na internete: <https://vkjb.sk/jan-bocatius/>.

Ján Bocatius – košický richtár. In. Cassovia.sk. [online], 28. 9. 2022. Dostupné na internete: <https://www.cassovia.sk/sk/jan-bocatius-kosicky-richtar>.

Jonáš Záborský. In. Zlatý fond denníka SME. [online]. Dostupné na internete: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/45/Jonas-Zaborsky>.

Samuel Timon. In. Osobnosti. [online]. Dostupné na internete: <https://osobnosti.sss.sk/samuel-timon/>.

Slachta Margit. In. Nőkért Egyesület. [online]. Dostupné na internete: <https://nokert.hu/no/slachta-margit/>.

Timon Sámuel. In. A magyar irodalom története. [online], Magyar Elektronikus Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár. Dostupné na internete: <https://vmek.oszk.hu/02200/02228/html/02/286.html>.

Kontaktné údaje:

prof. Dr. Ivan Halász, DSc., PhD.
e-mail: ivan.halasz@upjs.sk
Katedra verejnoprávnych disciplín, Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Popradská 66, 040 11 Košice, Slovenská republika

FORMOVANIE NOVEJ ŠTRUKTÚRY SPRÁVY ČESKOSLOVENSKA A SLOVENSKA V PRVÝCH MESIACOCH ROKU 1945 („KOŠICKÉ OBDOBIE“)[1]

Formation of a new administrative structure for Czechoslovakia and Slovakia in the first months of 1945 ("Košice period").

Štefan Šutaj

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá činnosťou štátnych, vládnych, zákonodarných orgánov (prezidenta, vládneho delegáta pre oslobodené územie, československej vlády, Slovenskej národnej rady a Zboru povereníkov) v období, keď Košice boli ich sídlom (21. február – 6. máj 1945. Osobitnú pozornosť práca venuje činnosti expozitúr slovenských povereníctiev po odchode centrálnych orgánov do Prahy a Bratislavy.

Abstract: The study deals with the activities of state, government, and legislative bodies (the president, the government delegate for the liberated territory, the Czechoslovak government, the Slovak National Council, and the Board of Commissioners) during the period when Košice was their seat (February 21 - May 6, 1945). The work pays special attention to the activities of the branches of the Slovak commissions after the departure of the central bodies to Prague and Bratislava.

Kľúčové slová: Košice, „košické obdobie”, činnosť zákonodarných a vládnych orgánov

Keywords: Košice, “Košice period”, activities of legislative and government bodies

ÚVOD

Povstalecká a povojnová Slovenská národná rada (SNR) a Zbor povereníkov (ZP) boli v období existencie Československej republiky a osobitne v komunistickom režime označované výlučne ako slovenské národné orgány. „Košické obdobie“, v ktorom sa kládli základy povojnovej československej štátnosti, s výrazne posilneným postavením slovenských „národných“ vládnych orgánov a zákonodarnej činnosti SNR, nie je v pozornosti ani súčasnej generácie slovenských historikov. Štúdie, monografie (prelomové) zo 60. a 70. rokov sú už za zenitom svojej „oprávnenosti“ a boli poznačené komunistickou dobou, napriek tomu, že vznikali v reformnom období a vzhľadom na federalizačnú agendu v relatívne priaznivom období. Pre tieto zákonodarné

[1] Práca je výsledkom projektu VEGA č. 1/0645/25, *Inštrumentalizácia historických udalostí ako predmet rekodifikačných schém v politickej a propagandistickej praxi na Slovensku po roku 1989 (vybrané aspekty etnických vzťahov).*

a výkonné orgány štátnej moci sa zaužívalo spojenie „slovenské národné orgány“, čím sa zdôrazňovala prvotnosť a rozhodujúca kompetencia centrálnych orgánov, ako boli potvrdené, čoskoro po prenesení centra do Bratislavy a neskôr do Prahy. Prvou pražskou dohodou a neskôr ďalšími dvoma Pražskými dohodami v roku 1946, ktoré zredukovali kompetencie SNR a ZP. Vystupovali ako zákonodarné a výkonné orgány štátnej správy a vyhradili si svojim politickými a legislatívnymi opatreniami obmedzenia voči dekrétovej právomoci prezidenta republiky Edvarda Beneša. Ním vydávané dekréty platili na Slovensku iba so súhlasom SNR, jej predsedníctva a neskôr so súhlasom povereného člena vlády. Slovenská národná rada a Zbor povereníkov boli teda riadnym funkčnými československými štátnymi orgánmi, ktoré pôsobili v rôznej miere, v rôznych obdobiach, na území Slovenska. Idea, ktorá sa prelínala slovenskými povojnovými komunistickými aj demokratickými kruhmi bola, že Slovensko nechce osobitné postavenie v štáte, ale *„postavenie rovné s národom českým“*.[2]

Ak píšem o „košickom období“ mám na mysli činnosť štátnych, vládnych, zákonodarných orgánov v období, keď Košice boli ich sídlom (21. február – 6. máj 1945). V texte budem venovať pozornosť situácii na východnom Slovensku pred týmto obdobím, ale aj v prvých mesiacoch po odchode centrálnych orgánov do Bratislavy a Prahy – teda v období činnosti expozitúr slovenských vládnych orgánov, ktoré boli formálne zrušené 22. júna 1945, ale reálne mnohé pracovali ešte koncom roka 1945. Vzhľadom na problémy v povojnovej obnove krajiny sa zachovali niektoré špecifické črty pre spravovanie štátu (ale aj politických štruktúr) mimo bratislavského centra v podobe expozitúr, ktoré pôsobili v Košiciach, ale aj v Banskej Bystrici. Špecifikum košických expozitúr bolo predovšetkým v tom, že tu zostávali funkčné jadrá administratívnych orgánov budovaných v prvých mesiacoch po prechode frontu aj po odchode centrálnych orgánov do Prahy a Bratislavy. Tieto regionálne výnimočnosti a dozvuky „košického obdobia“ sú v slovenskej historiografii minimálne spracované.

V Košiciach sa vytvárali administratívne základy československých štátnych a slovenských orgánov. Tu boli prijaté najdôležitejšie politické vyhlásenia, ktoré vyjadrovali pre prvé obdobie mantinely všetkých základných otázok povojnového usporiadania, vrátane línie zahraničnej politiky. SNR vydala Manifest SNR zo 4. februára 1945 o nových politických a hospodárskych vzťahoch v oslobodenom Československu, deklarujúci postavenie SNR ako najvyššieho orgánu politickej moci, na druhej strane Košický vládny program prinášajúci formálne vyhlásenie vzťahu rovný s rovným, ktorý vnášal nového ducha do vzájomného vzťahu a bol potvrdením politickej ochoty budovať tento vzťah na nových základoch. Nariadenie SNR č. 30/1945 o zákonodarnej moci na Slovensku, vydané ešte v Košiciach 21. apríla 1945, ktoré obmedzilo dekrétové právomoci

[2] *Demokrat,* 14. 4. 1945, č. 19. Z vystúpenia Samuela Belluša v pléne SNR.

prezidenta súhlasom Slovenskej národnej rady. V Košiciach bolo vydané nariadenie SNR č. 4/1945 Zb. o rozdelení a konfiškácii poľnohospodárskej pôdy Nemcov, Maďarov ako aj zradcov slovenského národa z 27. februára 1945, teda skôr ako sa Beneš dostal do Košíc.

I. FORMOVANIE ŠTRUKTÚRY ORGÁNOV ŠTÁTNEJ SPRÁVY V KOŠICIACH

Na území východného Slovenska sa začalo formovať prvé správne centrum oslobodeného Slovenska. Základom novej administratívy bola Delegácia SNR pre oslobodené územie. Predsedníctvo SNR ju schválilo ešte 22. októbra 1944 v Banskej Bystrici (nar. č. 40/1944 Zb. n. SNR) v zložení: Ján Púll a Ladislav Novomeský za KSS a Vavro Šrobár a Ján Ursíny za DS. Za spolupracovníkov boli určení Michal Falťan, Jozef Šoltész a Félix Vašečka za KSS a Tomáš Tvarožek, Ivan Štefánik a Peter Zaťko za DS. Delegácia (mimo L. Novomeského a J. Ursínyho, ktorí odleteli do Londýna) po svojom odlete v októbri 1944 do Ľvova a potom do Chustu v podstate dlhší čas nemohla ovplyvňovať situáciu na oslobodenom území, ktoré bolo súčasťou frontového pásma. Po oslobodení Trebišova obnovila svoju činnosť a v čase od 21.- 29. januára 1945 začala SNR uplatňovať právomoci na oslobodenom území. Neskôr, 30. januára1945, sa presunula do Košíc, ktoré sa stali dočasne sídlom centrálnych úradov: od konca januára 1945 Delegácie Slovenskej národnej rady pre oslobodené územie, ktorá od 1. februára 1945 začala pôsobiť najvyšší výkonný a zákonodarný orgán pre Slovensko v obnovujúcej sa ČSR. Neskôr kompetencie Delegácie prešli na predsedníctvo a potom na plénum SNR. Úrady Delegácie SNR nahradil od 7. februára 1945 Zbor poverenícov SNR. Od 3. apríla boli Košice sídlom prezidenta ČSR E. Beneša a od 4. apríla do 6. mája 1945 aj československej vlády. Košice sa stali dočasne sídlom centrálnych úradov, čím sa fakticky na krátky čas stali hlavným mestom povojnovej ČSR na oslobodených územiach.

Členovia SNR sa postupne dostávali z územia Podkarpatskej Rusi alebo z oslobodzovaného územia Slovenska do Košíc. Ako spomínal Jozef Lettrich na schôdzach SNR sa 13. februára a 17. februára 1945 zúčastnilo 9 členov SNR, na zasadaní 2. marca 1945 ich už bolo 16.[3] Napríklad Gustáv Husák prišiel do Košíc 20. februára 1945, ale už 4. marca odišiel s delegáciou SNR do Moskvy a vrátil sa 3. apríla 1945. Od 9. apríla 1945 už išiel ako zmocnenec SNR do Bratislavy. Karol Bacílek ako organizačný tajomník prišiel do Košíc 28. januára 1945, Július Ďuriš začiatkom marca a Viliam Široký začiatkom apríla 1945.[4] Karol Šmidke sa dostal do Košíc až 12. apríla 1945 napriek tomu bol už v predchádzajúcich dňoch volený a kooptovaný do orgánov SNR.

[3] LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade.* Bratislava: Povereníctvo SNR pre informácie, 1945, s. 42.
[4] Národný archív Českej republiky (NAČR), f. Predsedníctvo ÚV KSČ 02, sv. 43.

II. POMERY, SITUÁCIA SNR A POVERENÍCTIEV V KOŠICIACH

Po návrate politikov z Moskvy došlo 7. apríla 1945 k reorganizácii Predsedníctva SNR, potom aj ďalším zmenám a postupnému kooptovaniu členov SNR z povstaleckých čias, ktorým sa podarilo dostať do Košíc. K významnej zmene došlo 11. apríla 1945 predsedom SNR sa stal za Demokratickú stranu (DS) J. Lettrich, predsedom SNR za komunistov zostal K. Šmidke. Za členov predsedníctva a podpredsedov SNR boli zvolení Gustáv Husák, Ladislav Novomeský, Daniel Ertl, Tomáš Tvarožek, Jozef Styk a Milan Polák.[5] SNR sa postupne dopĺňala o ďalších členov, pôvodnej bystrickej SNR, ktorí sa dostali na oslobodené územie a prichádzali do Košíc.

Delegácia SNR vydala prvé nariadenie 21. februára 1945 (nar. č. 1/1945 Sb. n. SNR o zriadení ústredných orgánov konštituovalo 12 povereníctiev a ZP SNR a nar. č. 2/1945 Sb. n. SNR vytvorilo Úrad Predsedníctva SNR. Predsedníctvo SNR (P-SNR) vydávalo nariadenia P-SNR (posledné č. 28/1945 O organizačnom predpise pre NB z 9. apríla 1945. Od 11. apríla 1945 už boli nariadenia SNR prijímané v pléne SNR. Nariadenie č. 29/1945 o pominutí platnosti nariadenia SNR č. 40/1944 (o Delegácii pre oslobodené územie), konštatovalo, že zanikli mimoriadne okolnosti, pre ktoré bola vytvorená Delegácia SNR pre oslobodené územie a SNR sa ujíma svojich kompetencií v plnom rozsahu. [6]V „košickom období" činnosti SNR trvajúcom od 21. januára 1945 do chodu členov SNR do Bratislavy prijala SNR spolu 32 nariadení, ktoré boli zverejnené v Zbierke nariadení SNR), neskoršie kreovaný a dotváraný Zbor povereníkov vytváral právny a administratívny rámec činnosti orgánov štátnej správy vyhláškami vychádzajúcimi v Úradnom vestníku. Prvé rokovanie pléna SNR v Bratislave sa uskutočnilo 15. mája 1945. (napr. nar. č. 33/1945 o ľudovom súdnictve).

Okrem najvyššej reprezentácie, činnosti SNR a Zboru povereníkov, bolo potrebné v Košiciach naštartovať administratívne mechanizmy spravovania štátu. Úrad Predsedníctva SNR vydal 9. marca 1945 pokyn všetkým povereníctvam „*Organizácia legislatívnych prác",* v ktorom oznamoval vytvorenie legislatívneho odboru pri ÚP SNR a zadefinoval pravidlá, presný postup a mechanizmus, ktoré mali povereníctva dodržiavať pri príprave nariadení, ale aj ostatných právnych predpisov. Oznamoval aj ich povinnosti pri zverejňovaní takýchto noriem v úradných vestníkoch. Každé povereníctvo malo mať vyčlenenú osobu, ktorá zabezpečovala koordináciu povereníctva

[5] Predovšetkým je treba spomenúť publikáciu RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1973, s. 74.

[6] VOJÁČEK, L.: SNR jako tvůrce práva v letech 1944 – 1948. In. *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings*. Brno: Masaryk University, 2009. [online]. Dostupné na internete: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Vojacek_Ladislav__1083_.pdf>.

s legislatívnym odborom ÚP SNR v rámci *„Legislatívneho zboru",* ktorý tvorili pracovníci Legislatívneho odboru ÚP SNR a legislatívnych referentov povereníctiev.[7]

V Košiciach sa sformovali a pôsobili: Tretí Zbor povereníkov SNR od 7. februára – vyvinul sa z (8) ústredných úradov zriadených Delegáciou SNR pre oslobodené územie (nemal predsedu dvaja rovnocenní povereníci PV (Púll a Štefan Kočvara) PPPR (Ursíny-Falťan). Už existujúce povereníctva boli post factum 21. 2. 1945 vytvorené nariadením č. 1/1945 Zb. N. SNR o zriadení ústredných úradov. Z pôvodných 11, vzniklo nových 12 povereníctiev, ktoré prešli nasledujúcou úpravou. V prvom rade sa nariadenie dotklo Predsedníctva SNR, ktoré prestalo byť ústredným úradom nadväzujúcim na spomínané nariadenie č. 1/1944. Z pôvodného Povereníctva pre veci hospodárske a zásobovacie sa vykryštalizovali Povereníctva dve, konkrétne a) pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu; b) priemysel, živnosti a zásobovanie. Zmena názvu zasiahla Povereníctvo pre národnú obranu, ktoré sa definovalo ako Povereníctvo pre veci vojenské a taktiež Povereníctvo pre školstvo a národnú osvetu, keď vypadlo slovo *„národnú"*. Na čele každého Povereníctva mal stáť povereník prípadne viacero, určení Predsedníctvom SNR, ktoré si vyhradilo právo menovania ich zástupcov. Spoločná i mimorezortná agenda sa dočasne zlúčila, pričom ZP mohol predsedať a viac-menej zvolávať, niektorý člen Predsedníctva SNR, ktoré počas načrtnutej štruktúrnej zmeny bolo päťčlenné: Šrobár, Husák, Novomeský, Styk, Ursíny. Nesporne najdôležitejším záverom sa však stalo oddelenie moci vládnej a výkonnej od zákonodarnej.

Štvrtý ZP od 27. februára 1945 mal v dvoch prípadoch povereníka a zástupcu (PV Husák, zástupca Ivan Pietor; PPPR Ursíny, zástupca Falťan) a povereníctvo pre priemysel, živnosti a zásobovanie spravovali dvaja povereníci P. Zaťko a J. Púll. [8]Špecifikom bolo, že povereník pre veci vojenské nestraník, Mikuláš Ferjenčík, mal dvoch zástupcov Antona Rašlu a Vladimíra Slávika.

Piaty Zbor povereníkov, od 11. apríla 1945 do 18. septembra 1945, mal už pre každý rezort iba jedného povereníka, ale jeho špecifikom boli expozitúry, ktoré zostali v Košiciach až do jesene 1945.

Povereníctva SNR boli umiestnené v košických budovách. V budove riaditeľstva štátnych železníc boli povereníctva vnútra, dopravy a verejných prác, zdravotníctva a sociálnych vecí a PPPR. Povereníctvo pravosúdia sídlilo na Šrobárovej 57, priemyslu, živností a zásobovania na

[7] Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Povereníctvo techniky (PT), š. 2. Organizácia legislatívnych prác.

[8] Zaťko mal na starosti predovšetkým oblasť priemyslu a živností, kým J. Púll zásobovanie. Z tohoto obdobia sa zachovala organizačná štruktúra povereníctva, vrátane menných zoznamov obsadenia štruktúr povereníctva od povereníkov až po *„posluhovačky"*, šoférov a kuričov aj dislokáciou v budove povereníctva. Povereníctvo malo 114 zamestnancov, medzi nimi osobnosti povojnového politického a hospodárskeho života napr.: Dalibor Krno, Martin Kvetko, Jozef Gomori, Michal Pálka, Jozef Stanek, Samuel Takáč, Vladimír Štefánik a ďalší. (SNA, f. PT, š. 2. Vnútorná organizácia Povereníctva SNR pre priemysel, živnosti a zásobovanie z 22. 3. 1945. Zamestnancami Povereníctva SNR pre verejné práce boli okrem J. Styka napr. arch. D. Martinček, I. Tvarožek, V. M. Daxner a Ján Beharka. SNA, f. PT, š. 2. Zoznam zamestnancov povereníctva stravujúcich sa v menze SNR. (Publikácia Rákoš-Rudohradský neuvádza pri organizačných štruktúrach mená a priezviská úradníkov).

Štefánikovej 74, spolu s povereníctvom financií, školstva a osvety na Éderovej 3.[9] Od 19. apríla 1945 sa ÚP SNR, predsedovia SNR Lettrich a Šmidke a podpredseda SNR J. Styk presťahovali z riaditeľstva štátnych železníc do budovy bývalého Župného domu na Štefánikovej ul. č. 31.[10]

III. PREZIDENT E. BENEŠ V KOŠICIACH

Vyslaným emisárom prezidenta E. Beneša, ktorý v rámci teórie kontinuity československého štátu vykonával mandát československého prezidenta v exile,[11] bol najprv na povstaleckom území, neskôr na Podkarpatskej Rusi a následne aj na oslobodzovanom východnom Slovensku vládny delegát František Němec.

Už počas pobytu z okruhu vládneho delegáta a ľudí, ktorí ho obklopovali vrátane tých, ktorí patrili k Delegácii SNR pre oslobodené územie, odchádzali do Londýna poplašné správy o názoroch zainteresovaných osôb. V depeši Františka Hálu z 20. decembra 1944 sa uvádzalo, že poslanci Július Maurer a Pavol David, pracujú pre pripojenie Slovenska k ZSSR, *„Vais a Rác sa vyhlásili za reprezentantov východného Slovenska"*. Šrobár v ten istý deň želal Benešovi šťastné Vianoce a vyzýval ho, aby sa čím skôr vrátil na Slovensko. *„Žijeme tu v neslobode. Karpatská Ukrajina si vytvorila svoju vládu a bojkotuje nás. Obávam sa, že sa toto môže udiať aj na Slovensku... Na Slovensku pracuje agent Maurer"*. V ďalších depešiach členovia delegácie vládneho delegáta apelovali na prezidenta Beneša (v januári, keď generál Mechlis povolil presun členov SNR a delegácie do Trebišova), aby čím skôr prišiel do Košíc.[12]

Názorové rozdiely sa prejavovali nielen medzi demokratmi a komunistami, ale aj v demokratickej skupine SNR. Fedor Hodža podporoval odchod SNR na Slovensko nezávisle od misie vládneho delegáta, Šrobár bol proti a argumentoval, že Slovensko by čakal osud Podkarpatskej Rusi. Bol ochotný podať demisiu (asi z postu v Delegácii) a čakal na názory členov Delegácie, ktorí išli s Němcom do Moskvy. Komunisti robili svoju stranícku politiku prostredníctvom ruských politikov. M. Falťan, ktorý bol v Michalovciach požiadal gen. Mechlisa, aby prijal slovenských poslancov v Chuste a povolil im príchod na stranícku konferenciu do Michaloviec, kam odišli 21. januára 1945. Delegácia SNR odišla 25. januára 1945 do Trebišova. Hlásili, že Košice sú v poriadku len na periférii je niečo *„vytlučeno"*. Továrne neutrpeli, ale nemajú

[9] SNA, f. Úrad Predsedníctva SNR (ÚP SNR), š. 254. List SNR Delegácie pre oslobodené územie z 19. 2. 1945.
[10] SNA, f. PT, š. 2. List ÚP SNR z 19. 4. 1945 povereníctvu pre dopravu a verejné práce.
[11] Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š. – MOSNÝ, P. – OLEJNÍK, M.: *Prezidentské dekréty E. Beneša v povojnovom Slovensku.* Bratislava: Veda, 2002.
[12] Archív Tomáša G. Masaryka Praha (ATGM), f. E. Beneš II-1, š. 134. Depeša Hálu z 20. 12. 1944; Blahoželanie V. Šrobára z 20. 12. 1944; ATGM Praha, f. E. Beneš II-1, š. 134; Depeša Hálu z Chustu, z 24. 1. 1945.

materiál. Hotely sú vykradnuté. Nie sú žiadne vozidlá. Rozšírený je škvrnitý týfus. Vyzývali, že treba rokovať so Sovietmi, aby suroviny a tovar v obchodoch nepovažovali za trofej.[13]

F. Němec prišiel do Košíc 1. februára 1945. Nasledujúci deň sa stretol s predsedníctvom SNR. Podľa rozhodnutia vlády správu územia odovzdal SNR a sám mal pôsobiť ako styčný orgán medzi SNR a štábom frontu a londýnskou vládou. Z týchto dôvodov odovzdal aj časť svojich úradníkov do kompetencie SNR.

V Košiciach prijala 8. februára 1945 SNR uznesenie, v ktorom vymedzila právomoci vládneho delegáta na sprostredkovanie styku medzi SNR a čsl. vládou v Londýne, prípadne sovietskymi vojenskými orgánmi. Vymedzenie kompetencií SNR z 12. februára 1945 sa odvolávalo na rozhodnutia SNR z povstaleckých čias (18. októbra 1944), ktoré akceptoval aj prezident E. Beneš a podľa ktorého mal vládny delegát sprostredkovateľskú úlohu medzi prezidentom a SNR. V liste oznamovala, že túto úlohu bude SNR naďalej akceptovať a odporúča povereníkom spolupracovať s referentmi vládnej delegácie. Vládneho delegáta požiadala, aby uvoľnil pre jednotlivé povereníctva spolupracovníkov z oblasti zdravotníctva, poľnohospodárstva, tlačovej služby a sociálnej starostlivosti,[14] kým neprídu kvalifikované sily zo Slovenska. List podpísaný J. Púllom, J. Ursínym a L. Novomeským končil vyslovením predpokladu, že očakávajú spoluprácu v duchu vzájomného porozumenia a srdečných vzťahov. Vládny delegát v odpovedi zdôraznil platnosť prezidentského dekrétu z 3. augusta 1944 o dočasnej správe oslobodeného územia, rešpektovania dohody medzi ČSR a ZSSR po vstupe sovietskych vojsk na územie republiky a výsledkov rokovania medzi predstaviteľmi SNR a prezidentom v Londýne v októbri 1944, pri ktorom však pripomenul, že nie sú doklady o jeho výsledkoch. Na základe toho konštatoval, že je veľmi ťažké definovať, čo sú záujmy spoločné a čo vlastné, vnútorné (slovenské). Vzhľadom na množstvo problémových bodov, ktoré aj vymenoval, navrhoval, aby boli referenti úradu vládneho delegáta považovaní za styčných úradníkov vo vzťahu k SNR, mali možnosť vyjadrovať sa k opatreniam prijímaným SNR a v prípade potreby prispievať odbornou radou. Navrhoval, aby uznesenia a rozhodnutia celoštátnej povahy podpisoval spolu so SNR aj vládny delegát. Súhlasil aj s pridelením niektorých úradníkov pre potreby SNR.[15] K prijímaniu spoločných uznesení však nikdy nedošlo.

[13] ATGM Praha, f. E. Beneš II-1, š. 134. Správa z Chustu 26. 1. 1945; Depeša Kruckého z Chustu 21. 1. 1945; Správa Kruckého z 13. 1. 1945.
[14] Išlo o tieto osoby: Josef Skládal, Vilém Freiberger, Gejza Filip, Šimon Lovas, Josef Eisert, Jan Kurian, Vladislav Nejedlý, Jan Němec, Eva Outratová, Štefan Petrík, J, Rosember, Josef Papulai a Arnošt Zapletal.
[15] ATGM, f. Beneš II-1, š. 331 List predstaviteľov SNR z 12. 2. 1945 vládnemu delegátovi F. Němcovi; Nedatovaná odpoveď F. Němca na list predstaviteľov SNR z 12. 2.1945.

IV. PRÍPRAVA PRÍCHODU BENEŠA

Svoju situáciu v Košiciach vnímali F. Němec a jeho okolie dramaticky. Riešenie videl v čo najskoršom príchode prezidenta E. Beneša. Spoliehal na jeho autoritu, lojalitu demokratického tábora a autoritu moskovských komunistov vo vzťahu k slovenským komunistickým radikálom, sociálnym aj národným.[16] V depeši z 22. februára 1945 z Košíc pre Huberta Ripku, ktorý na londýnskom ministerstve zahraničných vecí sledoval problematiku oslobodzovaného územia sa písalo: „*Národná rada slovenská vedie celú správu slovenských vecí. Väčšina členov delegácie uvíta s uspokojením jej koniec príchodom vlády. Nemôže nám byť ľahostajné, že na čele jej úradu sedí Polák, ktorý má bližší vzťah k NKVD ako k nám*“.[17]

Začali prvé úvahy, ako a kedy zabezpečiť návrat prezidenta na Slovensko. František Krucký, úradník exilovej vlády, pridelený k vládnemu delegátovi, ktorý zabezpečoval spojenie medzi vládnym delegátom, Londýnom a Moskvou,[18] odporúčal pre Beneša skôr Tatry, kde bol aj Šrobár *„na zotavenou“*, ako Košice, kde sa potulujú ľudia z Maďarska a Rumunska a *„s neprokázanou pečetí partizánů“*, ktorých totožnosť nie je možne overiť ani *„perlustraci“*. O bezpečnosť prezidenta sa mal na oslobodenom území z rozhodnutia londýnskeho ministerstva vnútra (Juraj Slávik) starať člen vládnej delegácie Karel Zavadil.[19]

V správe F. Němca zo 17. marca 1945 sa vzťah so SNR hodnotil ako *„podozrievavý“*. Informoval, že bol na zasadaní SNR, tlmočil pozvanie do Moskvy na rokovanie o vládnom programe aj SNR sama takúto požiadavku predložila. (vojenské problémy, vzťah k ČA, budovanie straníckeho života, Podkarpatská Rus...). Navrhoval, aby jeho úrad bol zachovaný a v prípade príchodu vlády by sa presunul do Ostravy.[20]

Alternatív, kde by bolo dočasné sídlo prezidenta E. Beneša bolo viacero. Zástupcovia národného výboru v Betliari, jeho predseda Martin Kriak a správca majetku Alfonz Masarovič, ponúkli, aby sa prezidentským sídlom stal zámok v Betliari. Majiteľ Emanuel Andrássy sa nachádzal na neznámom mieste a zámok bol v zachovalom stave aj s umeleckými a historickým pamiatkami prevzal národný výbor.[21] Na zasadnutí predsedníctva SNR 19. marca 1945 boli prerokovaná príprava príchodu prezidenta do Košíc. Predpokladalo sa, že s prezidentom príde aj nová čsl. vláda a diplomatický zbor.[22] Napriek lukratívnym podmienkam Tatier a Betliara, bol rozhodnuté, že sídlom prezidenta republiky sa stanú Košice a Jakabov palác v centre mesta.

---

[16] ATGM, f. Beneš II-1, š. 331. List F. Němca zo 17. 2. 1945 prezidentovi Benešovi.
[17] ATGM, f. Beneš II_1, š. 331, Depeša z Košíc z 22. 2. 1945. Mal na mysli Milana Poláka, predstaviteľa DS.
[18] DEJMEK, J.: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992).* Praha: Academie, 2013, s. 128.
[19] ATGM Praha, f. E. Beneš II-1, š. 134. Depeše z Košíc 22. 2. 1945.
[20] ATGM, f. Beneš II_1, š. 331. Správa vládneho delegáta F. Němca zo 17. 3. 1945.
[21] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List MNV v Betliari z 21. 2. 1945 ÚP SNR.
[22] Demokrat, 25. 3. 1945, č. 9, ZAS, Prípravy na uvítanie prezidenta Beneša.

Úlohou zabezpečiť rekonštrukciu paláca na Mlynskej ulici v Košiciach bol prezidiálnym šéfom povereníctva pre verejné práce Vladimírom M. Daxnerom začiatkom marca poverený architekt Róbert Reichenbaum. Vnútorné vybavenie paláca bolo zničené a poškodené a bolo potrebné zabezpečiť koberce, porcelán, obrazy, záclony, posteľnú bielizeň, periny, príbory, nábytok, telefónnu ústredňu so šiestimi telefónmi, stožiare na vlajky. Veci „získali" od súkromných vlastníkov, z Východoslovenského múzea, z biskupského paláca a opustených maďarských bytov. K dispozícii mal preddavok z povereníctva vo výške 24 943, 50 Kčs. Tie vyúčtoval k 3. aprílu 1945, keď zariadené prezidentské sídlo odovzdal K. Zavadilovi z prezidentskej kancelárie a Miroslavovi Clementisovi z Povereníctva SNR pre veci vnútorné.[23]

V Košiciach bol vytvorený prípravný výbor na uvítanie prezidenta E. Beneša. V prípravnom výbore mali zastúpenie SNR, úrad vládneho delegáta, sovietska armáda aj mesto Košice.[24] Správna komisia mesta Košice vymenovala do výboru pre privítanie prezidenta Antona Harčara a podpredsedu správnej komisie J. Maurera.[25] KSS vymenovala do prípravného výboru poslanca Karola Dolinského, okresného sekretára KSS.[26]

Pred príchodom prezidenta do Košíc Úrad vládneho delegáta vyzval SNR, aby zabezpečilo dostatok telefonických prístrojov, personál na ich pripojenie pre prezidenta a členov vlády a aby boli pripravené mikrofóny pre prejav prezidenta. Všetky práce mali byť koordinované s vedúcim II. (vnútorného) odboru Úradu vládneho delegáta K. Zavadilom a J. Kalendom, prednostom IX. Odboru pre pošty a telegraf.[27]

Povereníctvo SNR pre poštu a telegrafy odpovedalo, že žiaľ, nebude môcť vyhovieť týmto požiadavkám. Československé vojsko sľúbený materiál a telefonické prístroje nedopravilo, lebo mu nebolo poskytnuté sľúbené nákladné auto ani benzín. Medzitým všetky telefonické prístroje a materiál zo Starého Smokovca a Popradu zabrala Červená armáda (ČA) a čsl. vojsko. Ešte bolo možné zabezpečiť 2 „prepájače" a 30 telefonických prístrojov z Rimavskej Soboty, ak bude pre tento účel pridelené nákladné auto a benzín.[28] V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že aj na povereníctvach a v bytoch povereníkov chýbali telefonické prístroje, čo bolo uvedené v zoznamoch povereníkov, prednostov úradov zhruba v tomto období.

Predsedníctvo SNR sa príchodom prezidenta a vlády zaoberalo na zasadaní 27. marca 1945, za účasti vládneho delegáta F. Němca. Manifestačné prijatie prezidenta E. Beneša sa malo uskutočniť na balkóne Župného domu na Štefánikovej ulici. Vítať ho mali v poradí: SNR, vládny

[23] SNA, f. PT, š. 7. Správa o zariadení bytu pre prezidenta E. Beneša zo 4. 4. 1945.
[24] *Demokrat*, roč. I., č. 7, 21. 3. 1945, s. 2.
[25] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. List SK mesta Košice z 23. 3. 1945.
[26] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List sekretariátu KSS z 20. 3. 1945 ÚP SNR.
[27] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List Úradu vládneho delegáta pre správu oslobodených území zo 16. 3. 1945 SNR.
[28] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List povereníka pre pošty a telegrafy z 28. 3. 1945 ÚP SNR.

delegát ČSR, KSS, DS, ČA, čsl. armáda, mesto Košice, odborové organizácie. Na udalosť malo dohliadať 450 osôb, ktoré však nemali uniformu, a preto požiadali F. Němca o ich zabezpečenie od čsl. armády. Ten mal tiež zabezpečiť účasť predstaviteľov armády.[29]

Redaktorské legitimácie na uvítacie slávnosti dostalo 23 novinárov zo slovenských denníkov, rozhlasu, tlačovej služby vládneho delegáta. Pozvanie na uvítacie slávnosti dostali aj biskupi Jozef Čársky, Vladimír Čobrda a Pavol Gojdič. Podľa oznámenia pápežského preláta, r. k. cirkevnú vrchnosť mali na slávnostiach zastupovať Mikuláš Pfeiffer, pápežský prelát, veľprepošt, provikár a Pavol Brezanóczy, pápežský kanonik a správca biskupského úradu.[30] Úrad vládneho delegáta nominoval do komisie na privítanie prezidenta a vlády do Košíc pplk. Bruna Zapletala a K. Zavadila. Povereníctvo vnútra menovalo do privítacej prípravnej komisie I. Pietora, kpt. Miroslava Dugáčka a M. Clementisa.[31]

V. KOŠICKÉ OBDOBIE ČINNOSTI PREZIDENTA REPUBLIKY

Prezident ČSR E. Beneš pricestoval do Košíc 3. apríla 1945 spolu s predstaviteľmi čsl. zahraničného odboja a delegáciou SNR. Košice boli od 3. apríla sídlom prezidenta ČSR E. Beneša.[32] Nebol to nepretržitý pobyt. Počas apríla a mája 1945 prezident E. Beneš navštívil Vysoké Tatry, frontové bojisko pri Liptovskom Sv. Mikuláši, ale podnikol i viaceré súkromné cesty a výlety do Rožňavy, Nižného Medzeva i neďalekých Herlian. Česká historiografia hodnotí pobyt E. Beneša v Košiciach ako marginálnu a rozporuplnú kapitolu jeho povojnového pôsobenia: „*Benešův košický pobyt byl vlastně velmi zvláštní. Vlastně tu čekal na osvobození zbylého území, které se nakonec prodloužilo na víc jak jeden měsíc. Atmosféra toho pobytu byla velmi rozpačitá. Nikdo nevěděl, jak bude pobyt dlouhý a navíc politická reprezentace byla v podstatě odříznutá od vnějšího světa. S odůvodněním, že Košice jsou stále blízko frontovým operacím, vláda neměla k dispozici vysílačku a tím ani spojení se zahraničím. S výjimkou sovětského velvyslance tu nebyl ani žádný diplomat z jiných zemí*“.[33]

Prezidentská kancelária umožňovala priamy kontakt s jednotlivými úradmi. Pre styk s prezidentskou kanceláriou mali jednotlivé rezorty vymenovať svojich delegátov. Úrad Predsedníctva SNR nominoval pre styk s prezidentskou kanceláriou V. Slávika a Juraja Sinaya. Za

[29] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List šéfa Prezídia SNR z 27. 3. 1945 vládnemu delegátovi.
[30] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. Listy šéfa prezídia ÚP SNR z 30. 3 a 2. 4. 1945 povereníctvu pre veci vnútorné; List M. Pfeiffera z 30. 3. 1945. Z novinárov napr. (napr. Mikuláš Rosner, Ivan Židovský, Gabriel Rapoš, Peter Karvaš, Ladislav Saučín, Ján Michajlo, Jozef Lúčanský, Július Šefránek, Dobroslav Chrobák, Miroslav Hysko, Imrich Bobb a ďalší).
[31] SNA, f. ÚP SNR, š. 255. List vládneho delegáta z 12. 3. 1945 Predsedníctvu SNR; List povereníctva pre veci vnútorné zo 17. 3. 1945.
[32] Fond E. Beneša v ATGM obsahuje dokumenty Kancelárie prezidenta republiky v Košiciach uložené v štyroch škatuliach. Väčšinou sú to pozdravy, ale aj zaujímavé dokumenty o Podkarpatskej Rusi, o rokovaniach s Ukrajincami na Slovensku, V. Šrobárom, s predstaviteľmi cirkvi, ba aj Maďarov v Košiciach.
[33] PEHR, M.: Edvard Beneš a Slovensko. In. SOKOLOVIČ, P. (ed.): Roky *prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015, s. 252.

povereníctvo zdravotníctva to boli, pracovníci povereníctva Alexej Lednár a Martin Hano. Povereníctvo pre verejné práce určilo V. M. Daxnera, prednostu prezídia povereníctva a arch. Dušana Martinčeka, prednostu III. odboru pozemných stavieb povereníctva.[34] Povereníctvo pre železnice určilo pre styk s prezidentskou kanceláriou Ing. Ivana Viesta,[35] zástupcu povereníka a Stanislava Pivoňku, technického radcu povereníctva. Povereníctvo pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu Júliusa Gašperíka, hl. radcu, a šéfa prezídia povereníctva a Bohumíra Vozárika, prednostu personálneho odboru. Povereníctvo pravosúdia určilo Miloslava Takáča, šéfa prezídia a Ladislava Hynka, odborového radcu. Povereníctvo SNR pre financie delegovalo Mateja Murtína, zástupcu povereníka a Karola Brucku, prednostu I. odboru povereníctva. Povereníctvo pre priemysel, živnosti a zásobovanie určilo Jána Tomášku, šéfa prezídia povereníctva a jeho zástupcu Vladimíra Ondrejčeka.[36]

Prezident navonok pôsobil mimo systému správy oslobodeného územia a venoval sa reprezentačným povinnostiam. Neznamená to, že sa vyhýbal informáciám a ovplyvňovaniu politiky, čo patrilo tradične k jeho politickej výbave prezidenta E. Beneša. Usiloval vstupovať do formovania politickej štruktúry.

Počas pobytu prezidenta Beneša v Košiciach boli vydané prvé prezidentské dekréty na oslobodenom území. Prvým bol ústavný dekrét č. 1/1945 Sb. o novej organizácii vlády a ministerstiev prechodnom období z 2. apríla 1945, teda ešte pred oficiálnym príchodom do Košíc. Počas pobytu v Košiciach bol prijatý aj dekrét č. 3/1945, ktorým sa menia a doplňujú niektoré ustanovenia vojenského trestného zákona a branného zákona z 5. mája 1945. Okrem toho bola vydaná vyhláška vlády č. 2/1945 Sb. o zrušení Štátnej rady z 30. apríla 1945 a vládne nariadenie č. 4/1945 Sb. o voľbe a práci národných výborov z 5. mája 1945. Ďalší dekrét č. 5/1945 Sb. o neplatnosti majetkovo-právnych úkonov z dôb neslobody, bol vydaný už z Prahy 19. mája 1945.

Vzťah medzi vládnym delegátom pre oslobodené územie, neskôr prezidentom republiky, prvou československou vládou a orgánmi SNR bol komplikovaný. Všetky inštitúcie, ktoré mali oporu v ešte platnej ústave, vo vydaných dekrétoch prezidenta republiky a nariadeniach SNR, sa usilovali využívať a presadzovať svoje kompetencie. Neraz však hranice ich pôsobnosti neboli jasne vymedzené a dochádzalo k sporom a konfliktom. V roku 1948 Ján Bečko, bývalý minister v exilovej londýnskej vláde, sociálny demokrat, na otázku novinárov o najdôležitejších udalostiach v predchádzajúcich rokoch odpovedal: *„Po oslobodení som sa vybral hneď do Košíc. Bojovali sme za obnovenie jednotnej ČSR. To, čo sme obnovili nebola ČSR. V Košiciach to vtedy vyzeralo ako obnovenie Tisovej*

[34] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. List šéfa prezídia z 6. 4. 1945 ÚP SNR; Nedatovaný list povereníctva pre zdravotníctvo ÚP SNR; List povereníka z 7. 4. 1945 ÚP SNR.
[35] Ivan Viest bol počas Slovenského štátu riaditeľom štátnych železníc (SABOL, M. – HALLON, Ľ.: *Slovenské dráhy 1918 – 1948*. Praha: Karolinum, 2024, s. 85).
[36] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. List povereníkov zo 6.-10. 4. 1945 ÚP SNR.

slovenskej republiky, v rámci trocha demokraticky zafarbenom, nijak však československom. Bola tam okrem SNR aj nejaká československá vláda, ba bol tam aj náš prezident dr. E. Beneš. Tí však v Košiciach vystupovali akosi pohostinsky a nik vlastne nevedel, akou právomocou boli alebo neboli vybavení."[37]

Typickým prípadom konfliktu medzi úradom prezidenta a činnosťou SNR bol spor o reorganizáciu súdnictva na oslobodenom území. Úrad vládneho delegáta už 24. marca 1945 namietal novú organizáciu súdov na Slovensku s tým, že takúto kompetenciu má podľa ústavnej listiny iba prezident republiky. Upozorňoval, že prezident ústavným dekrétom z 22. septembra 1944 ustanovil novú organizáciu súdov do 31. decembra 1945. Stanovil, že nová organizácia súdov môže byť ustanovená iba vládnym nariadením. *„je pochybné",* uvádzal v liste, *„či púhym nariadením môže byť vyriešená záležitosť, týkajúca sa našej ústavy"* a odporúčal riadiť sa prezidentským dekrétom. Odpoveď, ktorú pripravil poverenik pravosúdia I. Štefánik 24. apríla 1945 bola jednoznačná. „Podľa nar. č. 1/1944 Zb. n. SNR z 1. septembra 1944 prislúcha všetka zákonodarná, vládna a výkonná moc na Slovensku SNR. Vyhlásenie ústavného dekrétu z 22. septembra 1944 na tom nič nezmenilo a zákonodarná moc na Slovensku patrí jedine jej. *Slovenská národná rada svoje zákonné normy nazvala podľa ďalšieho nariadenia (č. 2) nariadeniami, hoci tak isto ich mohla nazvať zákonmi. Odpadá teda otázka, či mohla púhym nariadením riešiť otázku súdnej organizácie....Je otázkou politického vývoja, aby sa tieto veci vyriešili a potom jednotne upravili."*[38]

Z Košíc odišiel prezident 8. mája cez Banskú Bystricu do Bratislavy, 12. mája odišiel do Brna a potom 16. mája do Prahy.[39]

VI. ČESKOSLOVENSKÁ VLÁDA

Od 4. apríla do 6. mája 1945 boli Košice sídlom československej vlády. V novej vláde Národného frontu Čechov a Slovákov, ktorá predstúpila pred verejnosť s Košickým vládnym programom (KVP), Demokratickú stranu zastupovali: J. Ursíny, ako podpredseda vlády, V. Šrobár, minister financií, I. Pietor, minister vnútorného obchodu a Ján Lichner, štátny tajomník ministerstva zahraničného obchodu, štátny tajomník MNO – nestraník M. Ferjenčík. Slovenských komunistov zastupovali: V. Široký, J. Ďuriš. J. Šoltész a Vladimír Clementis – štátny tajomník MZV.

Prevahu komunistov v Moskve Martin Kvetko vysvetľoval nielen tým, že sa rokovanie o vládnom programe uskutočnilo pod patronátom Kremľa, ale aj tým že londýnska delegácia nebola na rokovanie dostatočne pripravená. V Londýne bol E. Beneš fakticky diktátorom a vláda a štátna

[37] *Československý východ,* č. 1, 1. 1. 1948. Najdôležitejšie udalosti roku 1947.
[38] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. List povereníka pravosúdia z 24. 4. 1945 Predsedníctvu SNR.
[39] O pobytoch E. Beneša v Košiciach: KÁRPÁTY, V.: Beneš a Košice. In. *Ľudia a dejiny – historická biografia a jej miesto v historiografii.* Košice: UPJŠ, 2016, s. 126 – 133.

rada boli jeho pomocné orgány. Keď prišiel do Moskvy začal hrať úlohu nadstraníckeho prezidenta a politické strany neboli pripravené na samostatné rokovanie s komunistami. A „*českí politici boli v Moskve stratení.*"[40]

Ministerstva sa mohli v Košiciach opierať o administratívne sily, ktoré sa vrátili z Londýna spolu s prezidentom E. Benešom a personál vládneho delegáta F. Němca. Do Moskvy sa však z Londýna nevrátil celý „londýnsky" aparát, ale prichádzali až neskôr po skončení vojny v Európe, rovno do pražského centra. V Košiciach boli skupiny administratívneho aparátu dotvárané z miestnych zdrojov (napr. Štefan Kaifer, predseda Správnej komisie mesta Košice odišiel pracovať na Ministerstvo spravodlivosti, Pavol Koričanský, jeden zo zakladateľov DS v Trebišove pracoval v kancelárii prezidenta). Tu sa vytvárali a formovali základné administratívne štruktúry v zmysle prijatého ústavného dekrétu prezidenta republiky.

Reálnu práca v teréne a riešenie životných problémov obyvateľstva prenechávali ministri a ministerskí úradníci slovenským výkonným orgánom – povereníctvam. List Úradu predsedníctva SNR zo 14. apríla 1945 všetkým povereníctva oznamoval, že Predsedníctvo SNR na zasadaní 13. apríla 1945 rozhodlo, že je potrebné upraviť kompetencie medzi povereníctvom a príslušným ministerstvom podľa zásady, že *„Slovenská národná rada má na Slovensku všetku zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc okrem troch rezortov, t.j. rezortu zahraničných vecí, národnej obrany, zahraničného obchodu a že povereníctva spravujú Slovensko samostatne."* Smernice mali byť „podľa možnosti" koordinovať s príslušnými ministerstvami, aby bol „*štát spravovaný podľa možností podľa jednotných zásad.*"[41]

Postupne však narastali problémy vo vzťahu medzi čsl. vládou a činnosťou povereníctiev.

Minister vnútorného obchodu I. Pietor v čase pobytu vlády v Košiciach sa usiloval upozorňovať na problémové miesta podpredsedu SNR a neskôr povereníka SNR pre verejné práce J. Styka. Písal, že chcel (ako minister) navštíviť J. Styka na prezídiu SNR, ale po kritike komunistov v *Pravde* , že na schôdze Predsedníctva SNR prichádza *„bezprávne"* radšej zvolil formu osobného listu, aby upozorniť na problémy, ktoré, ak to J. Styk uzná za vhodné, je potrebné riešiť na Predsedníctve SNR. Aj tam sa diskutovalo o tom, že je potrebné, aby sa predstavitelia vlády a orgánov SNR schádzali, ale uznesenie o tom nebolo prijaté. Navrhoval, aby SNR prijala také uznesenie a aby sa ešte v Košiciach sa zaužívalo, aby boli spoločné rokovania, kým vláda a SNR pôsobia *„pohromade"*. Nariadenie SNR *„o dekretálnom práve prezidenta republiky"* nevyhnutne vyžaduje takúto súčinnosť. Vláda pre riešenie situácie vytvorila skupinu zloženú z ministrov Stránskeho, Procházku, Clementisa a Pietora a ten navrhoval, aby sa členmi skupiny stali aj zástupcovia SNR, lebo slovenskí ministri nemajú právo vyjadrovať mienku SNR.[42] Pietor sa domnieval, že každé

[40] *Naše snahy,* 24, 1988, č. 1, s. 18 – 19. 40. výročie „Víťazného februára".
[41] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. List ÚP SNR zo 14. 4. 1945 všetkým povereníctvam.
[42] Súhlas s dekrétmi prezidenta republiky v ďalšom období mohli dávať aj poverení ministri.

nariadenie SNR by malo byť konzultované s vládou. *Na vládu sa pomaly musíme dívať ako na vládu celej republiky aj mimo oných troch rezortov a ťažká otázka vymedzenia kompetencie medzi vládou a zborom povereníkov bude myslím ľahšia, keď sa jednotlivé problémy začnú už teraz spoločne prejednávať"*. V tom čase Predsedníctvo SNR odoslalo vláde list, v ktorom žiadalo, aby sa kontakt medzi ministerstvami a povereníctvami uskutočňoval výlučne prostredníctvom Predsedníctva SNR. Pietor namietal, že v takom prípade by aj na druhej strany musel kontakt prebiehať prostredníctvom Predsedníctva vlády. Považoval to za nemysliteľné a komplikované. Poukazoval na to, že aj cudzie diplomatické zastupiteľstva sa môžu na inštitúcie obracať priamo. Slovenskí členovia vlády preto prisľúbili, že sa budú snažiť o zmenu stanoviska SNR a požiadal J. Styka o predloženie zmeny. On sám ako minister s povereníkom J. Púllom naďalej spolupracujú bezprostredne a umožňujú to aj svojim podriadeným.[43] Prokop Drtina, neskorší (od novembra 1945) minister spravodlivosti, ktorý bol členom vládnej delegácie pre oslobodené územie dokonca v súvislosti s obmedzením platnosti prezidentských dekrétov SNR dokonca navrhoval, aby sa aj v Čechách vytvoril podobný orgán, ktorý by potom spolu so SNR mohol tvoriť Dočasné národné zhromaždenie.[44] Vývoj v tejto oblasti však išiel iným smerom.

VII. FORMOVANIE POVERENÍCTIEV V KOŠICIACH

Vládne orgány Slovenskej národnej rady, teda povereníctva, museli byť v Košiciach budované od základov. Navyše, v meste Košice sa iba minimálne zachovala čsl. administratíva z predchádzajúceho obdobia, pretože ju po Viedenskej arbitráži nahradili úradníci, ktorí vstúpili do služieb maďarskej administratívy.[45] Na oslobodené územie prichádzali ľudia, ktorí sa podieľali na činnosti povereníctiev na povstaleckom území a tí tvorili aj základ budovania orgánov štátnej moci na oslobodenom území. Na povereníctvach a ich expozitúrach v Košiciach sa zamestnali ľudia, ktorí neprišli z vákua, ale svoje kariéry budovali už počas medzivojnového Československa a za Slovenského štátu. Informácia povereníkov pre priemysel, živnosti a zásobovanie P. Zaťku a F. Vašečku z 20. februára 1945, pomenovala tieto najdôležitejšie problémy na území východného Slovenska po prechode frontu: kompetencie a reálna „moc" SNR a jej povereníctiev, problémy so zásobovaním, dopravou a obnovením priemyslu a uplatňovanie vojenskej sily ČA na obsadenom území.[46] Bolo potrebné riešiť problémy so zničenou dopravnou infraštruktúrou, infekčnými chorobami, komunikáciou v oblasti spojov. Situáciu komplikovalo zaberanie potravín, dobytka, priemyselných a potravinárskych podnikov a budov ČA, v rámci potrieb pre front, ale aj v rámci

[43] SNA, f. PT, š. 51. List M. Pietora z 24. 3. 1945 J. Stykovi.
[44] ATGM, f. Beneš II_1, š. 331, Návrh P. Drtinu z 23. 4. 1945.
[45] FOGELOVÁ, P.: Späť v Československu. Lojalita úradníckej elity na južnom Slovensku rokoch 1945 – 1948 na príklade mesta Košice. In. *Česko-slovenská historická ročenka,* roč. 26, 2024, č. 2, s. 73 – 90.
[46] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List povereníkov pre priemysel, živnosti a zásobovanie z 20. 2. 1945 pre SNR.

vojenskej „trofejnej" politiky, ktorú sovietski velitelia uplatňovali. Osobitným problémom bolo zatýkanie civilných osôb ČA a zaberanie mužov na tzv. „malenkije roboty", na práce nielen pre potreby zabezpečovania obnovy nevyhnutnej dopravnej siete, ale aj ich odvážanie a internovanie do pracovných táborov v Sovietskom zväze.[47] Aplikovanie práva bolo v povojnových pomeroch poznačené vplyvom ČA, NKVD, komunistickej politiky, nejasných pravidiel, zasahovania politických skupín do činnosti bezpečnostných orgánov aj ich zneužívania pre politické ciele.

O pôsobení a situácii v Košiciach a tiež o neskorších rokovania v Moskve napísal v júni 1945 J. Styk list J. Lettrichovi, ktorý sa na toto územie dostal až neskôr. List obsahuje zaujímavé informácie a pohľad na obdobie zrodu slovenskej demokratickej spoločnosti, vrátane problémov a pohľadov človeka, ktorý sa nachádzal v ich centre. O situácii v Košiciach napísal: *„Keď som prišiel 4. II. 1945 do Košíc ... našiel som náladu veľmi skleslú. Dôvodov pre to bolo moc. Nechceli povoliť vydávať noviny, organizovať stranu a ľudia boli, nebolo áut ani pre Predsedníctvo SNR atď. Schádzali sme sa skoro ako spiklenci, ktorí budú zajtra pozatvárani. Vedenie KSS nechcelo k veciam zaujať stanovisko, taktizovalo, zdržiavalo prácu a úľava prišla, tempo práce až po návrate dr. Husáka z Moskvy. Do tých čias žabo-myšia vojna... Robilo sa, čo sa robiť dalo, boli to nesmelé kroky decka. Nebolo autority, nebolo smelosti, bolo to habkanie. Bol i boj medzi vládnym delegátom a SNR."*[48]

Začali sa vytvárať mechanizmy, ktoré mali zabrániť, aby sa do novej administratívy nedostali ľudia kompromitovaní s ľudáckym alebo horthyovským či nyilasovským režimom. Predsedníctvo SNR – Delegácia pre oslobodené územie vymenovala 6. februára 1945 vyšetrovaciu komisiu pre zločiny, ktoré spáchali v posledných dňoch pred oslobodením maďarskí okupanti v Košiciach a v okolí. Členmi komisie boli: F. Hála, člen Štátnej rady v Londýne, A. Harčar, povereník I. Štefánik a kpt. Vladimír Žuffa, delegát Čsl. Červeného kríža. Komisia mala získaný materiál a správu odovzdať SNR.[49]

Na povereníctve dopravy v Košiciach vo februári 1945 museli „starí" zamestnanci spred roku 1938 zložiť sľub vernosti. Zamestnanci, ktorí boli do služieb prijatí po 2. novembri 1938, prijatí z územia ČSR, do roku 1938, mali čsl. štátne občianstvo, ale slúžili maďarskej administratíve (išlo o technické zabezpečovanie cestnej siete....) boli akceptovaní. V záznamoch mali uvedené, že ovládajú slovenský jazyk a podľa priloženej zápisnice, skladali sľub vernosti Československej

[47] Spôsob a mechanizmus tejto vojenskej politiky, ale aj obranné mechanizmy novej administratívy s touto politikou by si zaslúžili osobitnú pozornosť. V tomto príspevku obsiahnuť celé spektrum problémov, ktoré súviseli s preberaní správy územia od vojenských autorít k civilným.

[48] SNA, f. PT, š. 20. List J. Styka z 28. 6. 1945 J. Lettrichovi.

[49] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List Predsedníctva SNR zo 6. 2. 1945 V. Žuffovi a A. Harčarovi. V. Žuffa poslal 28. 2. 1945 Predsedníctvu SNR veľmi krátku správu. *„... previedli sme vyšetrovanie záležitosti troch konkrétnych prípadov politickej vraždy. Z doterajšieho materiálu sme zistili určitú skutkovú podstatu. Pokiaľ ide o previnilcov, nitky sa rozbiehajú a stavajú nás pred úkoly, ktoré presahujú našu kompetenciu a patria medzi úkolu odbornej vyšetrovacej komisie."* (SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List V. Žuffu z 28. 2. 1945.

republike. Zo 7 zamestnancov mali 5 maďarskú materinskú reč, 2 boli inžinieri, 4 ženy, boli na pozíciách technický radca a výpomocná kancelárska sila. Pri ďalších 6 zamestnancoch, ktorí prišli do Košíc po 2. novembri 1938 z územia Maďarska zložené sľuby neboli (1 inžinier, kreslič, strojník a kancelárske sily).[50]

Pre zamestnancov úradov, ktoré boli v Košiciach, bolo potrebné zabezpečiť ubytovanie a stravovanie. Stravovanie pre zamestnancov SNR v Košiciach a pravdepodobne aj pre úrad delegáta čsl. vlády, (ba aj pre sekretariáty DS a KSS) zabezpečovala *Menza SNR.* Zamestnanci sa stravovali v menze v kaviarni *Imperiál.* V polovici marca už bola tak preplnená, že bola otvorená nová menza na Štefánikovej ul. č. 80 *„U Schmiedla".* Stravné u Schmiedla bolo asi o 5 korún drahšie ako v *Imperiáli*, a preto správca Menzy SNR Bélo Kolesár odporúčal, aby sa tam stravovali tí, ktorí majú vyšší plat ako 3000 korún. Obed stál 16 korún, večera 14 korún Zamestnanci dostávali predplatné lístky, ktoré bolo zakázané požičiavať. Na každú osobu bolo možné dostať 30. resp. 31 stravných lístkov na mesiac. Od 23. marca boli otvorené menzy *Tatra, Astória a Lesch,* všetky na Štefánikovej ulici. V menzách sa mohli stravovať aj rodinní príslušníci úradníkov. Bolo však potrebné, aby každé povereníctvo nahlásilo presný počet stravníkov. Každá prihlásená osoba na takéto stravovanie musela odovzdať lístky na mäso, ktoré prideľoval Mestský zásobovací úrad. Ponechať si mohli iba lístky na chlieb.[51]

Problematika bývania štátnych zamestnancov v Košiciach bola zložitá, najmä v začiatkoch, keď časť škôl, úradov obsadili jednotky ČA. Časťou bytov disponovalo mesto, ktoré ich prideľovalo pracovníkom magistrátu. Štátne stavebné úrady, ktoré boli podriadené povereníctvu pre verejné práce disponovalo štátnymi bytmi, ktoré boli určené pre verejných zamestnancov. Boli to byty postavené väčšinou v medzivojnovom období (ul. Komenského, Tomášikova, Letná, Vodná, Stará Baštová...) Do toho sa nerátali napr. zamestnanci železníc, ktorým železnice ako zárobková organizácia, poskytovali osobitné výhody, ktoré iní zamestnanci nemali (cestovné...). V Košiciach v júni 1945 bolo k dispozícii pre štátnych zamestnancov 29 garzoniek, 20 bytov s obývacou miestnosťou a kuchyňou, 77 jednoizbových, 171 dvojizbových, 90 trojizbových a 4 štvorizbové byty. Tie mohli byť pridelené iba aktívnym štátnym zamestnancom. Výpoveď mali dostať penzisti (vo výslužbe), nepragmatikálni zamestnanci, zamestnanci mestských a verejných podnikov, elektrární, robotníckej sociálnej poisťovne a súkromníci.[52] Presná lokalizácia jednotlivých „ústredných úradov Slovenskej národnej rady" (Úradu Predsedníctva SNR,

[50] SNA, f. PT, š. 2. Sľuby štátnych zamestnancov, február 1945.
[51] SNA, f. PT, š. 2. Obežník č. 5 z 10. 3. 1945; List povereníctva pre priemysel, živnosti a zásobovanie z 23. 3. 1945 všetkým povereníctvam.
[52] SNA, f. PT, š. 2. Zápisnica z 19. 6. 1946 spísaná na Správnej komisii Košíc za prítomnosti zástupcov Povereníctva SNR pre verejné práce.

Predsedníctva SNR a jednotlivých povereníctiev SNR) v budovách v Košiciach je k dispozícii v liste predsedníctvu čsl. vlády z 21. apríla 1945.[53]

VIII. ODCHOD ŠTÁTNYCH ÚRADOV DO BRATISLAVY – EXPOZITÚRY POVERENÍCTIEV V KOŠICIACH

V košických vládnych kuloároch sa hovorilo najprv o tom, že prezident Beneš a taktiež vláda nemajú záujem odísť z Košíc do Bratislavy a že sa po oslobodení Prahy presťahujú priamo do hlavného mesta. I. Pietor aj z politických dôvodov v jednom o svojich listov J. Stykovi naznačoval, že by SNR mala vyzvať prezidenta a vládu na presídlenie do oslobodenej Bratislavy. Pietor však potvrdil, že mu E. Beneš v osobnom rozhovore oznámil, že chce aspoň na krátku dobu prísť do Bratislavy a predseda vlády Zdeněk Fierlinger na zasadaní vlády 27. apríla 1945 vyjadril želanie presídliť vládu do Bratislavy.[54]

Na zasadnutí Predsedníctva Zboru povereníkov 18. apríla 1945 bolo rozhodnuté, že sa povereníctva majú *„v krátkom čase"* presunúť z Košíc do Bratislavy. Predpokladali, že sa to udeje jedným alebo dvoma vlakmi cez Maďarsko po trase Michaľany – Sátoraljaújhely – Miskolc – Bánréve – Lučenec – Šahy – Párkaň – Nové Zámky – Bratislava. Transport cez Maďarsko bol prerokovaný s veliteľstvom II. ukrajinského zboru a súhlasom generál poručíka Vostrkova. Ako informoval pracovník Povereníctva SNR pre dopravu a verejné práce verejné práce D. Viest, sovietska armáda mala dodať aj vozne a lokomotívy z maďarských štátnych železníc.[55]

V máji 1945 Predsedníctvo SNR vyslalo do Bratislavy dvoch splnomocnencov, G. Husáka a T. Tvarožka, na vytvorenie podmienok pre presun centrálnych inštitúcií. Do 11. mája 1945 organizovala SNR verejný život na Slovensku z dvoch stredísk z Bratislavy a Košíc. Pred presťahovaním do Bratislavy Predsedníctvo SNR na zasadaní 4. mája 1945 menovalo v Košiciach dvoch splnomocnencov aj pre správu východného Slovenska, komunistu Jozefa Valu a demokrata J. Styka.[56]

Štyri vlaky odviezli z Košíc do Bratislavy skoro tisíc úradníkov. A „boj" nebol o to, kto zostane v Košiciach, ale kto odíde do Bratislavy. Pre mnohých boli Košice príliš provinčné, malé, maďarské,[57] navyše miesto v Bratislave z hľadiska perspektívy znamenalo väčšiu istotu ako miesto na expozitúre, ktoré bola dočasná.

---

[53] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. Povereníctva – sťahovanie z Košíc.
[54] SNA, f. PT, š. 51. List I. Pietora z 27. 4. 1945 J. Stykovi.
[55] SNA, f. ÚP SNR, š. 256. Povereníctva v Košiciach sťahovanie. Informácia Ing. Viesta z 19. 4. 1945 ministerstvu zahraničných vecí.
[56] RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: Slovenské *národné orgány, c. d., s.* 82.
[57] *Demokrat,* roč. 1, č. 40, 31. 5. 1945. Slováci, do práce.

Podľa nariadenia SNR zo 4. mája 1945 o zriadení expozitúr povereníctiev pre oblasť východného a stredného Slovenska sa začali vytvárať expozitúry povereníctiev v Košiciach a v Banskej Bystrici. Expozitúru v Košiciach si vybudoval aj aj Úrad predsedníctva SNR. Na jej čele boli splnomocnenci demokrat J. Styk a komunista J. Valo a administratívne ju zabezpečoval vedúci úradu Ivan Švehla.[58] Splnomocnenci Styk a Valo v rozhodnutí, ktoré im bolo vydané, boli poverení: *„1. vykonávaním nariadení SNR dosiaľ vydaných ako aj právomocou prislúchajúcou SNR a to až do odvolania; 2. právomoc táto sa vzťahuje na to územie východného Slovenska, ktoré SNR z technických príčin nebude môcť ovládať zo svojho sídla v Bratislave; 3. právomoc táto sa vzťahuje na všetky odbory verejnej správy a opatrenia urobené Vami sú dočasné a vyžadujú schválenie Predsedníctva Slovenskej národnej rady; 4. organizáciu spolupráce preveďte si s Jozefom Valom sami, určite si spolupracovníkov a menujte úradníkov.“*[59] Takto vystavené poverenie bolo veľmi všeobecné, nejasné a kompetencie boli pomenované nejednoznačne, čo vytváralo možnosti pre rôzne interpretácie. Predsedníctvo SNR k odchodu čsl. vlády a SNR z Košíc vydalo *Ohlas SNR Košiciam,* v ktorom vyslovilo *„srdečnú vďaku slovenskému obyvateľstvu Košíc“*. Návrat Košíc do republiky a jeho slovenskosť boli významným motívom, ktorý sa objavoval v tom čase v tlači a neobišla ho ani SNR. *„Nech slovenské občianstvo mesta Košíc, navždy prinavrátených slovenskému národu, nikdy nezabudne na svoju vernosť slovenskému národu, zásadám ľudovlády a Československej republike.“*[60]

Jednotlivé povereníctva si mohli ponechať v Košiciach vysunuté pracoviská, expozitúry, ktoré vzhľadom na nepriaznivú dopravnú situáciu mali na východnom Slovensku naďalej riešiť a zabezpečovať úlohy jednotlivých povereníctiev. Nebol však jasne definovaný vzťah expozitúr jednotlivých povereníctiev k splnomocnencom. Aj košický *Demokrat* informoval, že na východnom Slovensku zostávajú expozitúry povereníctiev a predsedníctva SNR, ktoré bude úradovať v Župnom dome. Napísali: *„Kvitujeme s uznaním počin SNR ako nový dôkaz toho, že pri znovuvybudovaní nášho života rozhodujú výlučne záujmy ľudu“*.[61]

Z administratívneho hľadiska boli dané splnomocnencom kompetencie, ktoré ich stavali do relatívne autonómnej pozície v správe zvereného územia. Od 7. júna 1945 do 10. júla 1945 vydávali splnomocnenci Úradu Predsedníctva SNR aj Úradný vestník pre východnú oblasť Slovenska. Boli vydané tri čiastky vestníka, ktoré obsahovali 17 vyhlášok. Vyhlášky boli vydávané splnomocnencami alebo jednotlivými expozitúrami povereníctiev SNR. Prvá vyhláška sa týkala vydávania vestníka, šesť vyhlášok sa týkalo organizácie expozitúr povereníctiev (väčšinou vnútorná štruktúra) a desať vyhlášok bolo zameraných na zabezpečenie otázok verejného života na

[58] SNA, f. ÚP SNR, š. 263. Záznam o telefonickom rozhovore I. Švehlu s J. Lettrichom z 25. 9. 1945.
[59] SNA, f. ÚP SNR, š. 257. Poverenie J. Styka zo 4. 5. 1945.
[60] *Demokrat,* roč. 1, č. 31, 10. 5. 1945. Ohlas SNR Košiciam.
[61] *Demokrat,* roč. 1, č. 31. Slovenská národná rada nezabúda na východné Slovensko.

východnom Slovensku (o pobyte cudzincov, o zriadení komisie na zisťovanie vojnových škôd, o zriadení Rekonštrukčnej komisie pri expozitúre ÚP SNR, o súpise motorových vozidiel, o potrebe pohonných hmôt a mazív pre potreby mlatby). Poslednou vydanou vyhláškou bola Vyhláška riaditeľa Štátneho detského liečebného ústavu Šrobárovho o prijímaní chorých detí a povolení návštev na ústave. Do konca roku 1946 riešil legislatívny odbor ÚP SNR, či tieto vyhláške ešte platia. Podľa jedného z názorov, tie vyhlášky, ktoré neboli zrušené sú platné, podľa iného, zánikom kompetencií *„praktického účinku nemajú"*.[62]

Hneď na začiatku činnosti expozitúr, informoval J. Styk na zasadaní ZP o situácii na východnom Slovensku. Kritizoval situáciu v riadení územia, najmä to, že na východ sa nedostali žiadne nariadenia, ani inštrukcie. Upozornil: *„.... nepotrebujeme posielať do Košíc len trestancov, kolaborantov, ľudí nestálych, ale dobrých Slovákov."* Upozorňoval na špecifiká regiónu. *„V Košiciach niet detí do desať rokov, ktoré by vedeli po slovensky"* a na zúfalú situáciu vojnou zničeného územia, 100 tisíc ľudí je bez prístrešia, v barákoch žijú ľudia po 50-70. Niekde sú polia osiate len na 2 %, inde celé zamínované, v niektorých obciach niet kráv ani koní.[63]

Problémy však neubúdali. V zložitej bezpečnostnej, vojenskej a politickej situácii, museli splnomocnenci riešiť základné problémy pre zachovanie potrieb spoločnosti. Asi nebolo rezortu, ktorý by nemusel riešiť problémy, dôležité pre život, činnosť a správu územia. Napr. elektrické články pre formovanie spojovacieho materiálu dôležité pre udržanie poštového spojenia (telefónnych sietí) a dopravy sa usilovali získať aj od veliteľstva Červenej armády v Budapešti.[64] Bojovalo sa s nedostatkom benzínu, áut, zničenými cestami, mostami, spojmi.

Okrem samotnej expozitúry Úradu predsedníctva SNR pôsobili v Košiciach k 28. máju 1945 expozitúry všetkých povereníctiev.[65]

Významnú úlohu pri budovaní Povereníctva SNR pre pravosúdie[66] zohrali jeho pracovníci z povstaleckého územia. Dňa 10. februára 1945 prišli do Košíc odboroví radcovia M. Takáč a L. Hynko, ktorí pôsobili ako referenti na povereníctve v Banskej Bystrici. Okrem základných organizačných a existenčných záležitostí začali riešiť problematiku novej organizácie súdnej moci na arbitrážnom území Slovenska a pripravovať nariadenie SNR o ľudovom súdnictve. Súčasne začali potrebné korektúry zmeny súdnictva na celom území oslobodzovaného Slovenska. Na mnohých miestach súdny a úradnícky personál dobrovoľne alebo nútene evakuoval, niektorí boli zaistení jednotkami ČA. Mnohé súdne budovy boli vojnovými udalosťami ťažko poškodené

[62] SNA, f. ÚP SNR, š. 118 Úradný vestník pre východnú oblasť.
[63] SNA, f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP), mf II A 350. Zápisnica zo zasadania ZP 6. 6. 1945.
[64] SNA, f. ÚP SNR, š. 263 Žiadosť splnomocnencov J. Styka a J. Vala (nedatovaná).
[65] SNA, f. PT, š. 3. Zoznam zástupcov povereníctiev pre oblasť Košice z 28. 5. 1945.
[66] Vzhľadom na zameranie konferenciu, na ktorej odznel text, ktorý je základom štúdie, si budem podrobnejšie všímať situáciu v súdnictve v košickom období.

a neboli vhodné na využívanie. Problémom bola aj zničená komunikačná a dopravná infraštruktúra, ktorá komplikovala väzby medzi centrom a okresmi. Od 1. marca 1945 začal svoju činnosť Krajský súd a štátne zastupiteľstvo v Levoči a okresné súdy v Košiciach, Kežmarku, Spišskom Podhradí a v Leviciach a postupne sa obnovovala činnosť ostatných súdov (napr. Krajského súdu a štátnej prokuratúry v Košiciach. Pripravovalo sa spustenie činnosti Hlavného súdu v Košiciach. Členovia tabulárneho súdu v Košiciach boli dočasne pridelení do poradného legislatívneho zboru povereníctva pre pravosúdie. Problémom bolo predovšetkým uvoľňovanie súdnych budov, ktoré pre svoje potreby zabrala ČA. Povereník I. Štefánik v predloženej správe žiadal Predsedníctvo SNR, aby intervenovali u ČA, aby ochraňovali súdne spisy, ktoré sa v budovách nachádzajú a žiadal tiež, aby sa SNR zasadila za to, aby zaistení sudcovia, štátni zástupcovia a súdni úradníci boli vydaní čsl. bezpečnostným orgánom. *Dá sa dôvodne predpokladať, že medzi týmito zaistenými sudcami a štátnymi zástupcami je bude väčší počet takých osôb, ktoré nemajú na svedomí žiadne väčšie previnenie a mohli by sa dobre použiť k súdnej službe.*"[67] Na povereníctve pre pravosúdie pracovali napr. I. Štefánik, povereník; Alojz Sopko, zástupca povereníka; M. Takáč, odborový radca; L. Hysko, odborový radca; Š. Kočvara, prednosta II. odboru.[68] Budovy súdov mala v polovici februára obsadené ČA. V budove Krajského súdu boli ubytovaní štyria „ruskí" dôstojníci. V budove okresného súdu v Košiciach bolo umiestnené „ruské" veliteľstvo. K dispozícii neboli ani priestory štátneho zastupiteľstva. Povereník I. Štefánik žiadal Predsedníctvo SNR, aby zabezpečila u „komandanta" mesta, aby sa priestory uvoľnili, aby mohli súdy začať svoju činnosť.[69] Samotná expozitúra ponechaná v Košiciach mala iba 16 zamestnancov. Viedol ju neskorší predseda Hlavného súdu v Košiciach, predstaviteľ miestnej politiky a významná osobnosť košického politického a verejného života A. Sopko. Expozitúra podávala „úradu splnomocnencov" týždenné správy o svojej činnosti, z ktorej vyplývalo, že sa venovala poskytovaniu stanovísk k obžalobám pre Štátne zastupiteľstvo v Košiciach, informáciám a kontaktom s tlačou, inštitúciami, národnými výbormi, UNRP, usmernenia pre právnikov, advokátov, pracovné zmluvy a pracovné miesta na súdoch a štátnych zastupiteľstvách na východnom Slovensku (suspendovanie Rudolfa Hentschla, okresného sudcu v Prešove), činnosti Komenského ústavu v Košiciach. Zabezpečovala poskytovanie finančných prostriedkov na platy, drahotné príspevky, materiálne zabezpečenie niektorých služieb.[70] Poskytla tiež informácie pre

[67] SNA, f. PT, š. 24. Správa povereníka pravosúdia z 1 3. 1945.
[68] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. Adresár zástupcov a prednostov povereníctva z 28. 3. 1945. Dokument vzhľadom na povojnovú situáciu obsahuje aj miesto (adresu) pobytu a prítomnosť manželky. Podobný zoznam existuje aj pre ostatné povereníctva, ÚP SNR ba aj pre novinárov „vládnej" *Národnej obrody.*
[69] SNA, f. ÚP SNR, š. 254. List I. Štefánika z 12. 2. 1945 Predsedníctvu SNR.
[70] Expozitúra v čele ktorej bol A. Sopko napr. zakúpila obraz E. Beneša od akademického maliara Júliusa Bukovinského za 15 tisíc korún pre „reprezentačný prijímací salón" Hlavného súdu v Košiciach, ktorého predsedom bol A. Sopko (SNA, ÚP SNR, š. 263. Správa o činnosti expozitúry povereníctva pre pravosúdie za dobu 11.-17. 6. 1945. Aj Krajský

miestnu tlač, informácie o preverovaní justičných zamestnancov, organizovaní ľudového súdnictva a prepúšťaní osôb nemeckej a maďarskej národnosti zo služieb v justícii.[71]

Expozitúra Povereníctva SNR pre veci vnútorné bola od začiatku súčasťou boja o formovanie a ovládanie bezpečnostných služieb. Už v povstaní väčšinu pracovníkov III. oddelenia povereníctva pre veci vnútorné, ktoré plnilo spravodajské úlohy, tvorili komunisti. Aj po oslobodení sa snažili nadväzovať na túto skutočnosť. Povereníkom pre veci vnútorné bol v tom čase G. Husák a jeho zástupcom I. Pietor. Komunisti ovládli v priebehu oslobodzovania formujúcu sa Národnú bezpečnosť 2, ktorá bola neuniformovanou štátnobezpečnostnou zložkou. Na jej čele stál komunista Rudolf Viktorín. Existovala do septembra 1945, keď sa vytvorila Ústredňa politického spravodajstva.[72] Expozitúru povereníctva pre veci vnútorné v Košiciach a policajné riaditeľstvo viedol Emil Hanes. Mala 51 zamestnancov, V „najslávnejšom" III. odbore bol vedúcim I. oddelenia pplk. Vojtech Borovský, v tom čase známa, ale aj kontroverzná osobnosť komunistického odboja a vedúcim II. oddelenia kpt. Jozef Mlynský, ktorý sa zviditeľnil kriminálnymi deliktami voči miestnemu obyvateľstvu v Košiciach.[73] Jeho prípad trestnej činnosti po oslobodení sa dostal pred vojenský súd 17. októbra 1947. Podľa zistení jeho jednotky NB robili od mája do augusta 1945 prehliadky u Nemcov a Maďarov a kradli.[74] Na začiatku pôsobili rôzne druhy milícií a gárd, ktoré na vlastnú zodpovednosť zabezpečovali „poriadok". To boli podmienky pre rôznych dobrodruhov, ktorí ťažili z povojnovej situácie a využívali ich pre lúpenie, obohacovanie sa a perzekvovanie postihnutých skupín obyvateľstva.

Expozitúru Povereníctva SNR pre pôdohospodárstvo a pozemkovú reformu (PPPR) riadil brat J. Styka, skúsený právnik, pôsobiaci predtým v Humennom, člen povereníckeho zboru z Povstania, Mikuláš Styk. Táto expozitúra mala 97 zamestnancov, najviac zo všetkých expozitúr pôsobiacich v Košiciach. Bola zriadená rozhodnutím z 5. mája 1945 a začala svoju činnosť 9. mája 1945 na Rašinovej ulici v Košiciach.[75]

Expozitúru Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu viedol Štefan Štamm, zamestnávala 48 osôb. Na čele VI. kultového odboru bol Ján Murín, na východnom Slovensku známa osobnosť pôsobiaca v oblasti školstva a jeho pracovníkmi boli aj senior evanjelickej cirkvi Ľudovít Šenšel

súd v Levoči dostal v júni 1945 dodatočný súhlas k zakúpeniu 12 obrazov E. Beneš a J. V. Stalina, ale už nie od akademického maliara (SNA, ÚP SNR, š. 262. Správa o činnosti expozitúry povereníctva pre pravosúdie za obdobie 25. 6 – 7. 7. 1945).

[71] SNA, ÚP SNR, š. 263. Správy o činnosti expozitúry povereníctva pre pravosúdie.

[72] PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1996, s. 7 – 11.

[73] Zmieňuje sa o tom LETZ, R.: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948. Na ceste ku komunistickej totalite.* Bratislava: Ústredie slovenskej katolíckej inteligencie, 1994, s. 112.

[74] Súdení boli kpt. Jozef Vladimír Műller-Mlynský, úradník NB Karol Jamriška a čatár NB Ľ. Horák. *Čas,* roč. IV. č. 240, 19. 10. 1947, s. 1 – 2. Súdy donucujú skladať účty z revolučných prechmatov. (ŠA Košice, p. Košice, f. Krajský súd Košice, tk, 1946, kart. 504, sig. 255 Zápisnica spísaná 18. 9. 1947).

[75] SNA, f. PT, š. 3. Oznámenie o zriadení expozitúry PPPR, oblasť Košice z 1. 6. 1945.

a kalvínsky kňaz Ján Tamašuľa, na ktorého fare v Bánovciach nad Ondavou sa uskutočnili prvé stretnutia formujúcej sa DS po oslobodení. Povereníctvo školstva a osvety v Košiciach najprv sídlilo na Ederovej ul. 5. Od 19. marca 1945 sa presťahovalo do areálu jezuitského internátu na Komenského ul. č. 6.

Na čele Povereníctva SNR pre verejné práce v Košiciach bol od 7. februára 1945 do 11. apríla 1945.[76] Na povereníctve pracovali v tom čase Ján Beharka, ktorý bol zástupcom povereníka v čase jeho cesty do Moskvy na rokovania o vládnom programe, V. M. Daxner, architekt D. Martinček a architekt Ivan Tvarožek, Ján Nosko, riaditeľ stavebného úradu v Michalovciach, teda ľudia, s ktorými ho aj v neskoršom období spájali spoločné ciele a vyznávané hodnoty. predovšetkým profesionálne zanietenie pre rekonštrukciu povojnového hospodárstva a infraštruktúry. Bolo to však neľahké obdobie, v ktorom každodenný život komplikovali rôzne deficity materiálneho charakteru a prejavovali sa dôsledky vojny a vojnových operácii v rôznych aspektoch života.

Povereníctvo SNR pre informácie bolo zriadené nar. č. 27 zo 7. apríla 1945 a začalo činnosť v Košiciach pod vedením Michala Chorvátha. Jeho zástupcom bol Rudolf Mrlian. Robili tlačové konferencie, vydávali plagáty, letáky, organizovali oslavy a manifestácie. Povereníctvo sa premiestnilo do Bratislavy 9. mája 1945. Expozitúra v Košiciach bola zriadená vyhláškou zo 7. júna 1945. Jej vedúcim bol Andrej (Vladimír) Húska a mala 20 zamestnancov. V máji 1945 malo povereníctvo 49 zamestnancov, medzi nimi napr. Pavol Horovčák (Horov), Gabriel Rapoš, Tibor Štítnický, Ivan Teren. Košická expozitúra mala na starosti spravodajskú službu a rozhlas.[77]

Expozitúru Povereníctva SNR pre sociálnu starostlivosť v Košiciach viedol Viliam Bernáth a jej sídlo bolo na 1. poschodí hotela *Imperiál* na Hrnčiarskej ulici. Činnosť začala už 7. mája 1945,[78] hoci vyhláška o zriadení expozitúr určovala termín začiatku činnosti expozitúr od 10. mája 1945. Mala 25 zamestnancov a k nemu patrilo aj košické repatriačné stredisko, ktoré zamestnávalo 16 osôb.

Expozitúru Povereníctva SNR pre zdravotníctvo viedla primárka Marta Križanová a jej zástupca Viliam Friborský. Expozitúru povereníctva SNR pre výživu a zásobovanie viedol I. Tvarožek. Expozitúru Povereníctva SNR pre dopravu a verejné práce viedol V. M. Daxner (rezort

[76] RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: Slovenské *národné orgány, c. d., s.* 63 – 65. Aj vo vynikajúcich prácach zo začiatku 70. rokov sa uvádzajú len všeobecné údaje o administratívnom členení povereníctiev a mnohých prípadoch až od doby, keď boli vydané administratívne vnútorné predpisy o organizácii jednotlivých úradov.

[77] SNA, f. Povereníctvo informácií a osvety (PIaO), š. 5. Správa Najvyššieho kontrolného dvora o Povereníctve informácii zo 16. 11. 1945. V novembri 1945 už povereníctvo informácii zamestnávalo 142 zamestnancov z nich 27 prešlo z bývalého Úradu propagandy (ich zoznam je súčasťou dokumentu ako príloha, podobne aj zoznam všetkých pracovníkov povereníctva).

[78] SNA, f. PT, š. 3. Oznámenie o zriadení expozitúry povereníctva pre sociálnu starostlivosť.

dopravný Ing. Juraj Slávik) v Košiciach mala k 24. máju 1945 25 zamestnancov.[79] Expozitúru povereníctva pre financie viedol v Košiciach právnik, politik, neskorší poslanec za DS Kornel Mačuha. Sídlila v centre Košíc na Štefánikovej ulici č. 74.[80] Expozitúru povereníctva pre poštu a telegraf viedol Jozef Fabini a mala 28 zamestnancov.[81] Expozitúru Povereníctva SNR pre priemysel a obchod viedol Rudolf Holčík. Expozitúra v máji zamestnávala 31 osôb a ešte 22 šoférov nákladných a osobných áut. Ako je vidieť z tohto výpočtu, na povereníctva v Košiciach pracoval významný počet úradníctva. Časť z nich zostala pracovať v Košiciach aj na expozitúrach a aj pokiaľ ide o význam jednotlivých zástupcov pre miestne pomery, išlo o ľudí, ktorí požívali autoritu v spravovaných rezortoch.

Povereníctva informovali o zriadení expozitúr ostatné úrady oznámením, v období od 12.-16. mája 1945. Iba povereníctvo vnútra vydalo 5. mája 1945 osobitnú vyhlášku, v ktorej stanovilo vytvorenie expozitúr povereníctva v Banskej Bystrici a v Košiciach od 10. mája 1945. V § 2 stanovilo okresy, ktoré spadajú do expozitúry v Banskej Bystrici a v § 3 uviedlo, že okresy, ktoré patria do expozitúry v Košiciach sú na východ od okresov expozitúry v Banskej Bystrici. Uviedlo: *„Do pôsobností expozitúr prislúcha všetka pôsobnosť povereníctva, s výnimkou: 1. vecí s významom celoslovenským; 2. preverovanie a povyšovanie štátnych zamestnancov.“*[82] Tým bolo konkrétne vytýčené územie, ktoré spadalo pod právomoci expozitúr, ale aj splnomocnencov Predsedníctva SNR. Splnomocnenci sa usilovali o koordinovaný postup aj vo vzťahu k expozitúram jednotlivých povereníctiev. Samotné kompetencie expozitúr však neboli ujasnené, jednotlivé expozitúry si často bránili svoju integritu a za prirodzené autority a nadriadené inštitúcie považovali svoje povereníctva v Bratislave a nie splnomocnencov Predsedníctva SNR. Splnomocnencov považovali len za zaťažujúci medzičlánok. Niektoré aspekty tohto vzťahu vystihol aj pozorovateľ, ktorý zasielal správu 16. júla 1945 ministrovi V. Šrobárovi. Uvádzal: „*Každý chápe jinak svůj úkol a Slovenská národní rada anebo její expositury v Košicích a Báňské Bystřici nemají možnost dohlížet na práci okresních národních výborů, dirigovat je a zejména též přezkoušet jejich hospodaření.*“[83]

Výsledkom bolo, že samotní splnomocnenci si museli svoju autoritu vynucovať a svoju informovanosť zabezpečovať vlastnými aktivitami. Svedčí o tom napr. list J. Styka zástupcovi povereníka pre dopravu a verejné práce (teda povereníctva, ktoré J. Styk predtým riadil) Ondrejovi Švecovi z 15. júna 1945. Úrad splnomocnencov ho žiadal o správu o stave dopravy na východnom Slovensku so zdôvodnením: *„Podľa plnej moci danej mne, poťažne môjmu kolegovi Valovi Predsedníctvom*

[79] SNA, f. ÚP SNR, š. 261. Expozitúry v Košiciach.
[80] SNA, f. PT, š. 3. Oznámenie o zriadení expozitúry povereníctva pre financie z 20. 5. 1945.
[81] SNA, f. Osobný fond V. Šrobára (OFVŠ), š. 17. Správy povereníka Františka Komzalu o situácii v rezorte.
[82] SNA, f. PT, š. 3. Vyhláška povereníctva pre veci vnútorné z 5. 5. 1945 o zriadení expozitúr v B. Bystrici a Košiciach.
[83] SNA, OFVŠ, š. 12, inv. č. 77. Správa o pomeroch na Slovensku od neznámeho autora zo 16. júla 1945.

SNR 4. mája 1945 sme obaja zodpovední za správu východnej oblasti Slovenska". Tým zdôvodňovali právo žiadať správy o činnosti povereníctiev (expozitúr) na východnom Slovensku.[84]

V rámci istej koordinácie prác sa splnomocnenci pokúšali usporiadať v Košiciach spoločné porady zástupcov jednotlivých expozitúr. Poradu 30. mája 1945, na ktorej sa zúčastnili obaja splnomocnenci, viedol J. Styk. Podľa neho sa mali schádzať na takejto porade každý týždeň, ďalšie podobné zápisnice sa však v dokumentácii J. Styka nezachovali. J. Styk na porade osobitne vyzýval zástupcov povereníctiev, aby sa zjednotili platy v rámci národných výborov, snažil sa docieliť, aby sa dávali roľníkom pri parcelácii väčšie výmery ako dva hektáre, aby pomocné dávky na vojnové škody boli vyššie, lebo za tie čiastky, ktoré sa dávajú nie je možné uskutočniť ozajstné opravy. Informoval, že na východné Slovensko by malo prísť desať tisíc litrov nafty.[85] V záujme koordinácie požiadali úrad splnomocnencov, aby jednotlivé expozitúry dodali svoje sťažnosti a požiadavky, aby podpredseda SNR J. Styk mohol pri svojej ceste do Bratislavy *„osobne zakročiť u Predsedníctva SNR v Bratislave."* Úrad tiež oznámil, že do Bratislavy pôjde 4. júna 1945 autobus, ktorým môže ísť úradníci jednotlivých expozitúr vybavovať úradné záležitosti do Bratislavy.[86] Iba A. Sopko za expozitúru pravosúdia[87] a Š. Štamm za povereníctvo školstva a osvety naznačili problémy, s ktorými expozitúra zápasí, aj oni so záverom, že odcestujú do Bratislavy a tieto problémy budú riešiť osobne. Povereníctvo školstva potrebovalo riešiť dislokáciu učiteľov a inšpektorov, ukrajinskú otázku a problematiku vedúcich pracovníkov na expozitúre,[88] Expozitúra financií vysielala do Bratislavy dve vlastné nákladné autá, ktoré sprevádzal zamestnanec, ktorý mal riešiť konkrétne problémy a expozitúra pre dopravu a verejné práce informovala, že správy doručujú na povereníctvo a oznámia ich J. Stykovi v Bratislave. Expozitúra Povereníctva vnútra dodatočne odpovedala, že pplk. V. Borovský cestuje osobitne do Bratislavy a podľa *„daných inštrukcií, veci spadajúce do rezortu vnútra máme vybavovať s ústredím priamo a nie cestou prostredníkov."*[89] V rámci tejto „autobusovej" výpravy expozitúru povereníctva pre pošty a telegrafy mal

[84] SNA, f. PT, š. 51. List J. Styka z 15. 6. 1945 O. Švecovi.
[85] SNA, f. PT, š. 3. Porada zástupcov povereníctiev z 30. 5. 1945.
[86] SNA, f. PT, š. 3. List Úradu splnomocnencov SNR – oblasť Košice z 29.5. 1945 povereníctvu pre dopravu a verejné práce. Ako vyplýva z korešpondencie Úradu splnomocnencov, problémom bol nedostatok benzínu, nafty, samotných dopravných prostriedkov, ktoré zabrala oslobodzovacia ČA (v máji 1945 však boli ČA poskytnuté motorové vozidlá sovietskou armádou pre potreby SNR, z nich dve nákladné autá zn. GAZ pridelili splnomocnenci SNR pre oblasť Košice mestu Košice, (SNA, f. ÚP SNR, š. 262. Správa o povereníctva pravosúdia z roku 1945), aj napriek dodávkam od UNRRA. Šéf prezídia Úradu napr. vybavoval, aby matku nezvestného pobočníka gen. Goliána Annu Kleinhanzovú zobralo auto, ktoré pôjde na západ krajiny do Zvolena a späť. (SNA, f. ÚP SNR, š. 261. List šéfa prezídia Úradu splnomocnencov z 26. 5. 1945 vojenskému Veliteľstvu východnej oblasti).
[87] A. Sopko, zástupca povereníka a vedúci expozitúry riešil komplikované otázky kompetencií expozitúr, najmä vzťahy výlučnosti a subsidiality a z toho vyplývajúcich kompetencií expozitúr. Navyše to bolo v období, kedy sa obnovila činnosť Hlavného súdu v Košiciach, ktorého predsedom bol práve A. Sopko. (SNA Bratislava, f. ÚP SNR, š. 262; *Demokrat,* roč. 1, č. 36, Hlavný súd v Košiciach po siedmich rokoch zas v činnosti).
[88] SNA, f. ÚP SNR, š. 262_List povereníctva pre školstvo a osvetu z 1. 6. 1945 Úradu splnomocnencov.
[89] SNA, f. ÚP SNR, š. 262. List expozitúry PV z 12. 6. 1945 Úradu splnomocnencov v Košiciach; List expozitúry pre dopravu a verejné práce zo 6. 6. 1945 úradu splnomocnencov v Košiciach.

reprezentovať zástupca prednostu košickej expozitúry Ladislav Lukáč. Predmetom vybavovania malo byť prijímanie pracovníkov maďarskej poštovej správy do služieb pôšt, rozšírenie počtu referentov a zvýšenie kompetencií expozitúry.[90] V máji 1945 boli Veliteľstvom východnej oblasti zhabané (boli dané k dispozícii) všetky autá v regióne, vrátane áut, ktoré boli k dispozícii expozitúram povereníctiev a Úradu splnomocnencov SNR. Tento vyzval všetky expozitúry, aby zaslali zoznamy vozidiel, zásob pneumatík a pohonných hmôt, ktoré mali k dispozícii.[91]

Podľa inštrukcií sa tieto regionálne úrady nemali označovať ako expozitúry, ale napr. Povereníctvo SNR pre pravosúdie, oblasť Košice. V tejto súvislosti vedúci tejto expozitúry nastolil otázku, či sú kompetencie expozitúr výlučne, alebo iba subsidiálne. Teda či majú právo na konečné rozhodovanie alebo budú rozhodnutia dualistické a centrum ich môže zmeniť. A. Sopko zastával stanovisko o výlučných kompetenciách expozitúr. Od 7. mája 1945, od odsťahovania povereníctva do Bratislavy, do 1. júna, nedostali ani jeden „prípis" z Bratislavy. Žiadal, aby prichádzali vyhlášky, nariadenia, Zbierka nariadení aj Úradný vestník.[92] Osobitne v prípade prehodnocovania verejných zamestnancov tieto kompetencie boli citlivou problematikou. V službách rezortu bolo podľa A. Sopka veľa zamestnancov, ktorí neobstáli pri previerkach národnej a politickej spoľahlivosti a pripisoval to aj vplyvu straníckej príslušnosti posudzovateľov.

Zaujímavú charakteristiku situácie na východnom Slovensku podal v jednom z prvých listov J. Stykovi člen výkonného výboru DS, reformovaný kňaz a neskorší poslanec SNR Andrej Maťašík. V liste z 28. mája 1945 zdôraznil autoritu J. Styka ako splnomocnenca SNR pre východné Slovensko, ale najmä charakteristiku zložitého vnímania situácie na východe republiky. *„Situácia pre nás na najvýchodnejšom východe je dosť nejasná. Propaganda sa tu šíri okate, že to všetko pripadne k ZSSR... Vraj ruskí vojaci nie za to umierali, aby sa tu vytváral nejaký štát podľa vôle pána Beneša, ale aby sa o osude národa rozhodlo podľa vôle pracujúceho ľudu. Úprimne sa Vám priznám, i keď som bol zvolený za člena výkonného výboru DS (konečne bol som iba na jednej schôdzi), nerozumiem tejto politike. Oficiálna propaganda hlása jedno, neoficiálna hlása pravý opak. Ľudia sa za Demokratickú stranu boja exponovať, lebo jednak mnohí majú trochu (iní viac) špiny na stránkach svojej minulosti a potom vidia, že pán prezident, vláda, ba i SNR vydáva síce nariadenia, ale ich prevádzanie je v rukách ľudí, ktorým na existencii ČSR, i tej až do omrzenia zdôrazňovanej ľudovo-demokratickej... vôbec nezáleží, lebo oni túžia po raji diktatúry proletariátu."*[93]

---

[90] SNA, f. ÚP SNR, š. 262. List expozitúry pre Úrad splnomocnencov SNR pre oblasť Košice z 1. 6. 1945.

[91] SNA, f. ÚP SNR, š. 261. Súbor listov a zoznamov k dopravnej problematike. Tým vznikol veľmi zaujímavý súbor materiálov a dokumentov o dopravnej situácii po oslobodení, vrátane vozového parku, ktorý bol na východnom Slovensku z vozidiel, ktoré boli v regióne, doplnený o vozidla od ČA (24. 5. prevzala vojenská správa a zástupca SNR 58 nákladných vozidiel GAZ-AA a 24 osobných vozidiel GAZ-67 od poručíka Nikitu Voronina) a vozidiel od UNRRA. (SNA, f. ÚP SNR, š. 261 Záznam o prevzatí vozidiel z 24. 5. 1945).

[92] SNA, f. ÚP SNR, š. 262. List expozitúry povereníctva pre pravosúdie z 1. 6. 1945 Úradu splnomocnencov SNR pre oblasť Košice.

[93] SNA, f. PT, š. 51. List A. Maťašíka z 27. 5. 1945 J. Stykovi.

Existencia expozitúr nemala trvať dlho. Predsedníctvo SNR na zasadaní 22. júna 1945 zrušilo splnomocnenie J. Styka a J. Valu pre východné Slovensko a zrušilo aj expozitúru Predsedníctva SNR v Košiciach. Zbor povereníkov sa súčasne uzniesol zlikvidovať expozitúry povereníctiev v Košiciach a v Banskej Bystrici so zdôvodnením, že *„doprava je v takom pokročilom štádiu, že toto prechodné opatrenie nie je viac potrebné“*.[94]

J. Styk v už spomínanom liste J. Lettrichovi z 28. júna 1945 zhodnotil pôsobenie expozitúry splnomocnencov SNR. Navrhoval „*trvalú nápravu a vieru ľudu v právny poriadok a istotu“* zabezpečiť tým, že sa presadí rekonštrukcia národných výborov, rekonštrukcia neuniformovanej bezpečnosti (NB 2), z ktorej je potrebné odstrániť vplyv komunistickej strany, ukončením činnosti ľudového súdnictva. Zdôrazňoval, že je potrebné čo najrýchlejšie prijať nariadenie, ktorým by sa zo štátnych služieb eliminovali Maďari a kolaboranti a začali by sa konkrétne kroky, ktoré by zlepšili životnú situáciu vojnou poškodeného obyvateľstva východného Slovenska. *„Našou oporou je a bude roľníctvo. Ak sa oň nebudeme s celou rozhodnosťou starať, prehráme.“* Na konci listu dodal: *„V styku s úradmi, so sekretariátmi bolo možné tiež už niečo zariadiť. Nestalo sa nič. Úrad splnomocnencov SNR, skoro všetky expozitúry povereníctiev a oblastný sekretariát, nedostal za dva mesiace ani jeden prípis. Neni to škandál, neschopnosť. Nedostali sme ani 1 l. benzínu atď. atď,“*.[95] Napriek ďalšiemu rozhodnutiu Predsedníctva SNR z 19. septembra 1945 o likvidácii expozitúry, šéf expozitúry I. Švehla ako pracovník ÚP SNR v Bratislave, zostával v Košiciach a pracoval na likvidácii úradu aj po 25. septembri 1945.[96]

Samotný proces likvidácie expozitúry sa ešte tiahol dlhšie obdobie, aj keď oznámenie o likvidácii expozitúry zaslal A. Sopko hneď po informácii, ktorú dostal v Bratislave ešte koncom júna 1945.[97] O osude ostatných zamestnancov košických expozitúr sa rozhodovalo individuálne. Mnohí mali totiž pracovné „služobné“ zmluvy len na dobu existencie expozitúr a nemali nárok na pracovné miesta vo svojich úradoch v Bratislave.[98] Zamestnanci expozitúr museli vyplniť dotazníky, v ktorých deklarovali svoje osobné údaje a pôsobenie v čase vojny, členstvo v politických stranách a národnostnú príslušnosť, účasť v odboji. Ich platové pomery boli stanovené nariadením Zboru povereníkov z 27. apríla 1945 o služobných pôžitkoch zamestnanca v štátnej službe.[99]

---

[94] *Demokrat,* roč. 1, č. 51, 26. 6. 1945. Zrušenie expozitúr predsedníctva i povereníctiev SNR. Bratislava s Košicami však bola spojená plynulou dopravnou tepnou až 13. 9. 1945.
[95] SNA, f. PT. Š. 36. List J. Styka z 28. 6. 1945 J. Lettrichovi.
[96] SNA, f. ÚP SNR, š. 263. Likvidácia expozitúry v Košiciach.
[97] SNA, f. ÚP SNR, š. 262. Správa o činnosti expozitúry povereníctva pre pravosúdie za dobu 22. 6.-7. 7. 1945.
[98] SNA, f. ÚP SNR, š. 263. Likvidácia expozitúry v Košiciach.
[99] SNA, f. ÚP SNR, š. 263. Zoznam služobných zmlúv; Úprava služobného a platového pomeru dočasne prijatých zamestnancov zo 6. 6. 1945; Vyplnený dotazník a koncept služobnej zmluvy Michala Kubinca; Vzorový dotazník pre zamestnancov štátnej služby sa nachádza v SNA, f. ÚP SNR, š. 254.

Aj po zrušení expozitúry PPPR 1. novembra 1945[100] zostal v Košiciach pôsobiť *„exponovaný referát PPPR"*. Na referáte pôsobilo začiatkom roku 1946 šesť pracovníkov. Prednostom referátu bol v tom čase už spomínaný M. Styk, prezidiálnym šéfom úradu bo Tichomír Brezenský, ktorý na tomto miest nahradil Andreja Danka, ktorý bol v júni 1945 zaistený na príkaz OĽS v Trebišove.[101] Povereník M. Kvetko mu 15. februára 1946 napísal list, v ktorom ho informoval, resp. uviedol, že už iste vie, o jeho rozhodnutí zrušiť od 1. marca 1946 tento košický referát.[102]

Povereníctvo SNR pre informácie likvidovalo expozitúru k 1. augustu 1945. Ponechalo v Košiciach referát, ktorý mal na starosti rozširovanie propagačného materiálu dodaného z Bratislavy, zbieranie tlačového a fotografického materiálu z východného Slovenska. Jeho vedúcim bol P. Horovčák, ktorý bol zároveň šéfom literárneho odboru Československého rozhlasu v Košiciach. Jeho zástupcom bol Zoltán Landau.[103] Podobné referáty existovali aj na ďalších povereníctvach. V liste J. Lettrichovi z 2. marca 1946 sumarizoval J. Styk situáciu na východnom Slovensku po stránke administratívneho riadenia. Okrem referátu PPPR v tom čase z povereníctiev SNR malo v Košiciach svoje „riaditeľstvo" Povereníctvo pôšt, ale v menšom rozsahu ako to bolo za medzivojnovej ČSR. Povereníctvo sociálnej starostlivosti ponechalo v Košiciach niekoľko inštitúcií (neuvedených) a sekretariátov. Povereníctvo vnútra malo v Košiciach revízne oddelenie, ktoré pozostávalo z konceptných úradníkov a pomocného personálu. Na záver listu J. Styk uviedol: *„Po stránke národnej a politickej zrušovanie inštitúcií a ich zmenšovanie, sťažuje prácu a nie uľahčuje. Prosím Ťa, aby si v tejto veci a v týchto otázkach zaujal stanovisko, lebo mne je nemožné niesť celú zodpovednosť za celý kraj."*[104] Aj keď táto zodpovednosť už nemala štátne, administratívne pozadie, lebo J. Styk už nemal takéto poverenie predsedníctva SNR, z listu vyplýva, že napriek tomu jeho list nebol len výpoveďou straníckeho funkcionára voči predsedovi strany J. Lettrichovi. Aj skúsenosti splnomocnenca SNR nesporne viedli J. Styka k tomu, že bol jedným podporovateľov myšlienky, aby sa vybudovalo nové hlavné mesto Slovenska v jeho centrálnej časti.[105]

[100] SNA, f. PT, š. 52. Úradný záznam z 19. 2. 1945.
[101] SNA, f. PT, š. 52. Úradný záznam z 19. 2. 1946. T. Brezenský bol spolupracovníkom M. Styka a po voľbách v roku 1946 bol predsedom MsNV v Košiciach, M. Styk zostal členom rady a pléna.
[102] SNA, f. PT, š. 52. List M. Kvetku z 15. 2. 1946 M. Stykovi. Kvetko Stykovi vyčítal, že porušuje dohodnuté pravidlá, využíva svoje postavenie pre osobné výhody a prekračuje svoje kompetencie. To označil za dôvod zrušenia exponovaného pracoviska. Zároveň M. Stykovi navrhol, aby ho navštívil v Bratislave a pokojne sa porozprávali o problémoch a budúcnosti M. Styka.
[103] SNA, f. ÚP SNR, š. 263. Informácia povereníctva pre informácie z 1. 8. 1945 pre ÚP SNR.
[104] SNA, f. PT, š. 52. List J. Styka z 2. 3. 1946 J. Lettrichovi.
[105] *Demokrat,* roč. 1, č. 132, 8. 12. 1945. J. Styk. O hlavné mesto Slovenska. Životné osudy tohto „Košičana" z Oravy sú veľmi zaujímavé a škoda, že tento významný predstaviteľ Demokratickej strany a bývalý riaditeľ Slovenských elektrární nemá v Košiciach žiadne pamätné miesto. Podrobnejšie o jeho osudoch: ŠUTAJ, Š.: *Emanuel Böhm a Jozef Styk – Košičania z Turca a Oravy. Rivali a spolupracovníci v slovenskej politike (1945 – 1948).* Košice: ŠafárikPress, 2018.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

DOBOVÁ TLAČ

Československý východ 1948

Demokrat 1945

Naše snahy 1988

ARCHÍVY

Archív Tomáša G. Masaryka Praha (ATGM)

f. E. Beneš II-1

Národný archív Českej republiky (NAČR)

f. Predsedníctvo ÚV KSČ 02

Slovenský národný archív Bratislava (SNA)

f. Osobný fond V. Šrobára (OFVŠ),

f. Povereníctvo informácií a osvety (PIaO)

f. Povereníctvo techniky (PT)

f. Úrad Predsedníctva SNR (ÚP SNR)

f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP)

Štátny archív Košice, pobočka Košice,

f. Krajský súd Košice,

LITERATÚRA

DEJMEK, J.: *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992).* Praha: Academia, 2013.

FOGELOVÁ, P.: Späť v Československu. Lojalita úradníckej elity na južnom Slovensku rokoch 1945 – 1948 na príklade mesta Košice. In. *Česko-slovenská historická ročenka,* roč. 26, 2024, č. 2, s. 73 – 90.

KÁRPÁTY, V.: Beneš a Košice. In. *Ľudia a dejiny – historická biografia a jej miesto v historiografii.* Košice: UPJŠ, 2016, s. 126 – 133.

LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade.* Bratislava: Povereníctvo SNR pre informácie, 1945.

LETZ, R.: *SLOVENSKO V ROKOCH 1945 – 1948. NA CESTE KU KOMUNISTICKEJ TOTALITE.* BRATISLAVA: ÚSTREDIE SLOVENSKEJ KATOLÍCKEJ INTELIGENCIE, 1994.

PEHR, M.: Edvard Beneš a Slovensko. In. SOKOLOVIČ, P. (ed.): *Roky prelomu. Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2015.

PEŠEK, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava: Veda, 1996.

RÁKOŠ, E. – RUDOHRADSKÝ, Š.: *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1973.

SABOL, M. – HALLON, Ľ.: *Slovenské dráhy 1918 – 1948*. Praha: Karolinum, 2024.

ŠUTAJ, Š.: *Emanuel Böhm a Jozef Styk – Košičania z Turca a Oravy. Rivali a spolupracovníci v slovenskej politike (1945 – 1948)*. Košice: ŠafárikPress, 2018.

ŠUTAJ, Š. – MOSNÝ, P. – OLEJNÍK, M.: *PREZIDENTSKÉ DEKRÉTY E. BENEŠA V POVOJNOVOM SLOVENSKU*. BRATISLAVA: VEDA, 2002.

VOJÁČEK, L.: SNR jako tvůrce práva v letech 1944 – 1948. In. Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings. Brno: Masaryk University, 2009. [online]. Dostupné na internete: <https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Vojacek_Ladislav__1083_.pdf>.

Kontaktné údaje:

prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

e-mail: stefan.sutaj@upjs.sk

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Moyzesova 9, 040 11 Košice, Slovenská republika

VZNIK A ĎALŠIE PÔSOBENIE DETAŠOVANÉHO PRACOVISKA KANCELÁRIE PREZIDENTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY V KOŠICIACH[1]

The Establishment and Subsequent Functioning of the Detached Office of the Office of the President of the Slovak Republic in Košice

Ladislav Orosz

Právnická fakulta Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Na spoločensko-politickom pozadí výkonu prezidentskej funkcie Michalom Kováčom autor, ktorý bol v tom čase zamestnancom Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky, popisuje vznik idey zriadiť v Košiciach detašované pracovisko kancelárie slovenského prezidenta, formovanie vecnej náplne jeho pracovných aktivít, kreovanie jeho personálneho zloženia a prvé roky jeho pôsobenia počas výkonu mandátu prvého slovenského prezidenta v moderných dejinách Slovenska. V záverečnej časti príspevku autor stručne približuje činnosť košického detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky aj v obdobiach keď vykonávali funkciu slovenského prezidenta nástupcovia Michala Kováča.

Abstract: Against the socio-political background of Michal Kováč's presidency, the author, who at the time was employed at the Office of the President of the Slovak Republic, describes the idea of establishing a branch office of the Slovak president's office in Košice, the development of the content of his work activities, the creation of its staff, and the first years of his tenure as the first Slovak president in modern Slovak history. In the final part of the article, the author briefly presents the activities of the Košice branch of the Office of the President of the Slovak Republic during the periods when Michal Kováč's successors were serving as president.

Kľúčové slová: prezident Slovenskej republiky, Kancelária prezidenta, detašované pracovisko Kancelárie prezidenta Slovenskej republiky v Košiciach, pracovné cesty prezident a jeho kontakty s občanmi východného Slovenska

Keywords: president of the Slovak Republic, Office of the President, detached workplace of the Office of the President of the Slovak Republic in Košice, presidential trips and his contacts with the citizens of eastern Slovakia.

[1] Tento príspevok bol spracovaný v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „*Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte.*“

I. SPOLOČENSKO-POLITICKÉ OKOLNOSTI VZNIKU DETAŠOVANÉHO PRACOVISKA KANCELÁRIE PREZIDENTA SLOVENSKEJ REPUBLIKY V KOŠICIACH

I.1 Michal Kováč a jeho zvolenie do funkcie prezidenta Slovenskej republiky

Vládny návrh Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“) bol síce pripravovaný ako ústava samostatného štátu, ale ešte v čase existencie Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky (ďalej len „ČSFR“). Navyše v čase finalizácie ústavodarného procesu v Slovenskej národnej rade (ďalej len „SNR“) nebolo o zániku ČSFR ústavnoprávne a v zásade ani politicky rozhodnuté. Preto bolo nevyhnutné na tieto skutočnosti reflektovať aj v texte pripravovaného základného zákona. Z toho dôvodu bol v priebehu rokovania SNR predložený a aj schválený pozmeňujúci návrh, v ktorom sa ustanovovalo, že niektoré ústavné ustanovenia „... *nadobudnú účinnosť súčasne s príslušnými zmenami ústavných pomerov Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v súlade s touto ústavou*“, t.j. po zániku ČSFR a vzniku samostatnej Českej republiky a Slovenskej republiky (ďalej aj „SR“). Išlo o čl. 156 Ústavy, podľa ktorého znenia sa celkom prirodzene odsunulo aj nadobudnutie účinnosti ustanovení prvého oddielu VI. hlavy Ústavy označeného nadpisom „Prezident Slovenskej republiky.“[2] Z uvedeného dôvodu sa k voľbe hlavy štátu mohlo pristúpiť len po 1. januári 1993, t.j. po vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Ústava podľa svojho pôvodného znenia predpokladala voľbu prezidenta v parlamente, pričom k jeho zvoleniu bol potrebný súhlas najmenej trojpätinovej väčšiny poslancov, t.j. najmenej 90 poslancov, a to aj pri každom opakovanom kole volieb. Najsilnejšou parlamentnou politickou stranou v SNR bolo v tom čase Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), vedené vtedajším premiérom Vladimírom Mečiarom, ktoré disponovalo v parlamente 74 mandátmi a celkom prirodzene usilovalo o to, aby sa prezidentom stal jeho kandidát. Už koncom decembra 1992 politické grémium rozhodlo, že o tom, kto sa stane oficiálnym kandidátom HZDS na prezidenta sa vo vnútrostraníckej diskusii rozhodne medzi dvoma podpredsedami HZDS Michalom Kováčom a Romanom Kováčom. Vnútrostranícka diskusia vyústila na „pamätnom“ zasadnutí republikového predstavenstva HZDS, uskutočnenom v Jahodnej (okres Košice okolie) 16. januára 1993, do tajného hlasovania, na základe ktorého sa tesnou väčšinou rozhodlo, že do prvého kola prezidentských volieb bude za HZDS nominovaný Roman Kováč a pre prípad neúspešnej voľby v prvom kole volieb bude kandidátom HZDS pre druhé kolo volieb Michal Kováč. Z vnútrostraníckych kuloárov prenikla informácia, že favoritom Vladimíra Mečiara pre prvé kolo

[2] Podrobne o príprave a schvaľovaní Ústavy Slovenskej republiky pozri Predhovor k dielu OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I.* Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. XII a nasl.

prezidentských volieb bol Roman Kováč, u ktorého predseda HZDS očakával vyššiu mieru lojality (poslušnosti) voči materskému hnutiu po zvolení do funkcie prezidenta. Prvé kolo volieb prezidenta sa v Národnej rade Slovenskej republiky (ďalej len „Národná rada“) uskutočnilo 26. januára 1993, skončilo však neúspešne, keďže ani jeden z kandidátov nezískal Ústavou požadovanú trojpätinovú väčšinu poslaneckých hlasov.[3] Za týchto okolností bol v súlade so závermi republikového predstavenstva HZDS z Jahodnej do druhého kola volieb navrhnutý ako kandidát HZDS Michal Kováč, ktorý sa na rozdiel od Romana Kováča aktívne uchádzal o podporu poslancov z iných poslaneckých klubov. Zrejme najdôležitejšiu úlohu v tejto aktivite Michala Kováča zohrali jeho rokovania s SDĽ, ktorá bola v tom čase na základe výsledkov parlamentných volieb z roku 1992 druhou najsilnejšou parlamentnou politickou stranou v Národnej rade. Aj to prispelo k tomu, že Michal Kováč získal v druhom kole prezidentských volieb, ktoré sa uskutočnili 15. februára 1993 spolu 106 hlasov a bol zvolený za prvého prezidenta samostatnej Slovenskej republiky v jej novodobej histórii. Do funkcie prezidenta bol Michal Kováč slávnostne inaugurovaný 2. marca 1993.[4]

I.2 Prezidentúra Michala Kováča (stručná charakteristika)

Ak chceme stručne charakterizovať pôsobenie Michala Kováča vo funkcii prvého slovenského prezidenta, tak treba v prvom rade spomenúť, že bol za prezidenta zvolený ako kandidát HZDS, ktoré bolo od svojho vzniku (a v zásade až do svojho zániku) silne centralizované a to predovšetkým vďaka dominantnému postaveniu jeho zakladateľa a (jediného) predsedu Vladimíra Mečiara. Dominancia predsedu strany vo vnútorných štruktúrach HZDS v plnom rozsahu zodpovedala jeho osobnostným črtám a autoritatívnemu (vodcovskému) štýlu uskutočňovania politiky. Z týchto dôvodov Mečiar očakával absolútnu poslušnosť od všetkých ústavných činiteľov nominovaných do ústavných funkcií HZDS. Zrejme aj z tohto dôvodu predseda HZDS nepovažoval Michala Kováča za svojho „prvého“ favorita na funkciu prezidenta, keďže poznal jeho osobnostné črty, ktorých súčasťou zjavne nebola absolútna lojalita k straníckemu predsedovi, ale naopak úsilie o presadzovanie vlastného názoru.

Prvé prejavy „neposlušnosti“ prezidenta Michala Kováča sa objavili hneď po jeho nástupe do funkcie prezidenta. Spomenúť možno napr. jeho otáľanie s vyhovením návrhu predsedu vlády

[3] Roman Kováč získal v prvom kole najviac hlasov (68) a preto postúpil do opakovaného hlasovania v rámci prvého kola volieb spolu s kandidátom SDĽ Milanom Ftáčnikom, ktorý pri prvom hlasovaní získal druhý najvyšší počet hlasov (30). Pri opakovanom hlasovaní v rámci prvého kola volieb získal Roman Kováč už 78 hlasov, ale ani to nepostačovalo k jeho zvoleniu za prezidenta.

[4] Podrobnejšie o voľbe prezidenta pozri POLLÁK, P.: Výber kandidátov a voľba prezidenta. Keď raz bude Michal Kováč písať memoáre. In. BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, s. 13 – 22.

odvolať z funkcie člena vlády Milana Kňažka, vtedajšieho ministra medzinárodných vzťahov[5] a najmä nevyhovenie návrhu Vladimíra Mečiara vymenovať do funkcie ministra privatizácie Ivana Lexu, jedného z najbližších spolupracovníkov predsedu HZDS. Veľmi aktívny bol Michal Kováč už v prvých mesiacoch svojho pôsobenia aj pri uplatňovaní práva veta, keď vrátil na opätovné rokovanie Národnej rady viacero zákonov, zvlášť tých, ktoré boli do legislatívneho procesu predložené ako vládne návrhy zákonov. Rovnako aktívny bol prezident aj pri predkladaní návrhov na začatie konania pred Ústavným súdom, osobitne tých, ktoré sa dotýkali vzťahov medzi ústavnými orgánmi, ktoré taktiež vyvolali negatívnu odozvu zo strany vlády. [6]

Kritika autoritárskeho vedenia vlády Vladimírom Mečiarom zo strany Michala Kováča vyústila do jeho prvej Správy o stave Slovenskej republiky, predloženej na rokovanie Národnej rady 9. marca 1994[7]. Skutočnosti obsiahnuté v tejto Správe naštartovali proces vyslovenia nedôvery vláde, o ktorom rozhodla Národná rada 11. marca 1994. Prezident na základe výsledkov operatívne zvolaného rokovania so zástupcami opozičných politických strán už 16. marca 1994 vymenoval novú vládu v čele s Jozefom Moravčíkom. Nepriame iniciovanie pádu Mečiarovej vlády Správou o stave SR z marca 1994 predloženou na rokovanie parlamentu prezidentom Michalom Kováčom malo významný vplyv na ďalší vnútropolitický vývoj v prvých rokoch existencie samostatnej SR. Charakterizovalo ho na jednej strane úsilie o zachovanie a rozvinutie demokratického charakteru slovenskej štátnosti a na druhej strane rastúce prejavy autoritatívneho vládnutia naznačujúce tendenciu smerujúcu k formovaniu modelu autokratického štátu, ktorý by zodpovedal štýlu vtedajšej vládnej politiky.

Po návrate Vladimíra Mečiara do funkcie predsedu vlády na základe výsledkov predčasných parlamentných volieb, uskutočnených v dňoch 30. septembra a 1. októbra 1994, sa jedným z kľúčových cieľov staronového premiéra stalo úsilie o odvolanie Michala Kováča z prezidentskej funkcie, ktorého sprievodným javom bolo aj zavlečenie prezidentovho syna Michala Kováča, ml. do Rakúska (31. augusta 1995), ktorého vyšetrovanie dodnes traumatizuje nie bezvýznamnú časť

[5] Prezident M. Kováč v bezprostrednej reakcii na žiadosť predsedu vlády predložil Ústavnému súdu návrh na začatie konania o výklade čl. 111 a čl. 116 ods. 4 v spojení s čl. 102 písm. f) Ústavy, ktorého jadrom bola otázka, či prezident je povinný vyhovieť návrhu predsedu vlády na odvolanie člena vlády. Ústavný súd o tomto návrhu rozhodol uznesením sp. zn. I. ÚS 39/93 z 2. júna 1993, v ktorého výrokovej časti uviedol, že prezident je povinný sa návrhom predsedu vlády na odvolanie člena vlády zaoberať, nemusí mu však vyhovieť. Treba však uviesť, že prezident Kováč v záujme upokojenia napätej situácie bezprostredne po vzniku samostatnej Slovenskej republiky Milana Kňažka z funkcie člena vlády odvolal ešte pred rozhodnutím Ústavného súdu o jeho návrhu na začatie konania vo veci výkladu označených ustanovení Ústavy

[6] K tomu pozri viac v monografii OROSZ, L. – ŠIMUNIČOVÁ, K.: *Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky*. Bratislava: Veda, 1998, s. 127 a nasl.

[7] Plné znenie Správy o stave Slovenskej republiky z 9. marca 1993 je dostupné na internete: <https://sk.wikisource.org/wiki/Správa_prezidenta_Slovenskej_republiky_Michala_Kováča_o_stave_republiky_z_9._marca_1994>.https://sk.wikisource.org/wiki/Správa_prezidenta_Slovenskej_republiky_Michala_Kováča_o_stave_republiky_z_9._marca_1994

slovenskej spoločnosti. Prezident Michal Kováč napriek neobyčajne silnému tlaku vládnej moci vedenej Vladimírom Mečiarom zotrval vo svojej funkcii až do skončenia svojho päťročného funkčného obdobia, keď 2. marca 1998 v súlade s textom Ústavy odovzdal svoje právomoci vláde vedenej Vladimírom Mečiarom.[8] Prezident Michal Kováč sa vďaka svojej občianskej odvahe, ktorou čelil tvrdému tlaku Mečiarovej vlády a predovšetkým politickým postojom založených na kritike autoritatívneho vládnutia a obhajobe Slovenskej republiky ako demokratického a právneho štátu v zahraničí, stal symbolom boja za zachovanie demokratického charakteru slovenskej štátnosti.[9]

I.3 Zriadenie Detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta SR v Košiciach

Jednou z ambícií, s ktorou Michal Kováč vstupoval do funkcie prezidenta bolo udržiavanie pravidelného kontaktu s občanmi. Táto ambícia sa premietla do konkrétneho záväzku, v zmysle ktorého sa verejne zaviazal, že počas svojho funkčného obdobia navštívi minimálne jedenkrát každý okres Slovenskej republiky. Pracovné cesty prezidenta do jednotlivých okresov zabezpečoval v prvých mesiacoch prezidentúry Michala Kováča v prvom rade Odbor pre styk s verejnosťou v spolupráci s Odborom protokolu Kancelárie prezidenta SR. Za účelom vytvoriť vhodné podmienky pre zabezpečovanie pravidelného kontaktu prezidenta s voličmi a pracovné návštevy okresov vzdialenejších od bratislavského sídla prezidentského úradu sa začalo vo vedení Kancelárii prezidenta SR uvažovať už v prvých mesiacoch roku 1994 o zriadení Detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta SR v Košiciach (ďalej aj „Detašované pracovisko v Košiciach“, alebo len „detašované pracovisko“), ktoré sa malo sťať integrálnou súčasťou Odboru pre styk s verejnosťou. Hlavnou úlohou Detašovaného pracoviska v Košiciach malo byť obsahové a organizačné zabezpečovanie pracovných ciest prezidenta do východoslovenských okresov (v súčasnosti tvoriacich územie Košického a Prešovského samosprávneho kraja), zastupovanie prezidenta na významných spoločensko-politických a kultúrnych podujatiach organizovaných na východnom Slovensku a v neposlednom rade aj udržiavanie trvalého kontaktu zamestnancov Kancelárie prezidenta SR s obyvateľmi východného Slovenska, ktorého súčasťou bolo aj poskytovanie odborného poradenstva, prijímanie podnetov a iných cenných informácií pre činnosť prezidenta a podľa rozpočtových možností aj predkladanie návrhov prezidentovi na

[8] Pozri k tomu aj SITKO, J.: Osudový vzťah v štáte Kováč – Mečiar. In. BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, s. 75 – 90.

[9] Podrobnejšie o Michalovi Kováčovi ako prvom prezidentovi samostatnej Slovenskej republiky popri už citovanom diele BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, pozri aj LEIKERT, J.: *Prvý prezident Slovenskej republiky Michal Kováč*. Bratislava: Perfekt, 2017. K hlbšiemu poznaniu obdobia, v ktorom Michal Kováč vykonával funkciu hlavy štátu nepochybne významne prispievajú aj jeho autobiografické diela KOVÁČ, M.: Občan prezident. Bratislava: Vydavateľstvo Q111, 1999 a najmä KOVÁČ, M.: *Pamäti. Môj príbeh občana a prezidenta*. Bratislava: Slovart, 2015.

poskytnutie finančnej podpory občanom nachádzajúcim sa v sociálnej núdzi, ako aj charitatívnym organizáciám poskytujúcim sociálnu pomoc.

K realizácii ambície vybudovať košické detašované pracovisko významne napomohla aj politická podpora zo strany prezidentom Michalom Kováčom vymenovanej novej vlády Jozefa Moravčíka a tiež všeobecný rast jeho popularity, viditeľný zvlášť po prednesení vyššie už spomenutej prvej prezidentskej Správy o stave SR v Národnej rade začiatkom marca 1994. Konkrétnym prejavom úcty a rešpektu k osobnosti prezidenta Michala Kováča a výkonu jeho prezidentského mandátu, ktorý vrchovatou mierou prispel k zriadeniu detašovaného pracoviska, sa stala ponuka vtedajšieho starostu mestskej časti Košice – Staré mesto Ing. Jána Süliho poskytnúť Kancelárii prezidenta SR za symbolické nájomné prenájom kancelárskych priestorov na území mestskej časti Košice – Staré mesto za účelom zriadenia detašovaného pracoviska. Vedenie Kancelárie prezidenta SR túto nezištnú ponuku s poďakovaním prijalo. Na tomto základe Miestny úrad mestskej časti Košice – Staré mesto v priebehu niekoľkých týždňov pripravil pre potreby prezidentskej kancelárie veľmi solídne funkčne a technicky vybavené pracovné priestory nachádzajúce sa v budove, v ktorej sídli aj Miestny úrad mestskej časti Košice – Staré mesto. Ide o priestory lokalizované v zásade v centre mesta na Hviezdoslavovej ulici č. 7/A, vybavené samostatným vchodom a pozostávajúce z troch kancelárií a menšej zasadačky.

Paralelne s prípravou priestorov pre košické detašované pracovisko, ktoré bolo z veľkej miery zabezpečované hostiteľom sa v Kancelárii prezidenta SR pripravovalo personálne obsadenie Detašovaného pracoviska v Košiciach. Ponuka prevziať funkciu vedúceho detašovaného pracoviska bola adresovaná autorovi tohto príspevku, obyvateľovi mesta Košice, ktorý v tom čase pôsobil v Kancelárii prezidenta SR ako zástupca riaditeľa legislatívneho odboru, teda na pracovnom mieste, ktoré v plnom rozsahu zodpovedalo jeho vzdelaniu a odbornej profilácii. Dr. Orosz ponuku vedúceho Kancelárie prezidenta SR po krátkom váhaní prijal. Súčasťou pôvodného zloženia pracovníkov Detašovaného pracoviska v Košiciach sa stali aj dvaja odborní zamestnanci Odboru pre styk s verejnosťou Kancelárie prezidenta SR, bývalí poslanci Federálneho zhromaždenia ČSFR Ing. Alojz Rajnič (za KDH) a Ing. Jozef Veverka, CSc. (za HZDS) a administratívna pracovníčka JUDr. Anna Bahledová, ktorej výber bol zverený vedúcemu detašovaného pracoviska.

Detašované pracovisko bolo slávnostne otvorené v júni 1994 vedúcim Kancelárie prezidenta SR. prof. PhDr. Jánom Findrom, DrSc, za účasti významných predstaviteľov vtedajšieho kultúrneho a spoločensko-politického života na východnom Slovensku. Prezident Michal Kováč navštívil košické detašované pracovisko prvýkrát koncom leta 1994 a následne ho pravidelne navštevoval v zásade takmer každý mesiac. Jeho pracovné návštevy na východnom

Slovensku boli vo väčšine prípadov dvojdňové, pričom v prvý deň svojho pobytu pracoval spravidla priamo v priestoroch detašovaného pracoviska, kde prijímal občanov a viedol pracovné rokovania s predstaviteľmi územných orgánov štátnej správy a samosprávy, zástupcami občianskych združení, kultúrnych, umeleckých, cirkevných, či športových inštitúcií a organizácií. Druhý deň pracovného pobytu prezidenta Michala Kováča na východnom Slovensku bol spravidla zameraný na pracovnú návštevu niektorého z východoslovenských okresov. Podľa obvyklého scenára návšteva začínala pracovným stretnutím s vedením okresného úradu a ďalšími predstaviteľmi miestnej štátnej správy[10] a spravidla tiež s primátorom okresného mesta a ďalšími predstaviteľmi miestnej samosprávy. Do pracovného programu prezidenta sa následne nie zriedka zaraďovala aj návšteva výrobných podnikov, kultúrnych a charitatívnych zariadení, či občianskych združení pôsobiacich v jednotlivých mestách a obciach navštevovaného okresu. Pracovná návšteva okresu v zásade vždy kulminovala podvečerným stretnutím (mítingom) prezidenta s obyvateľmi okresného mesta a okolitých obcí, ktoré bolo vedené formou konštruktívneho dialógu a malo spravidla spontánny charakter, čo významne prispievalo k rastu popularity prezidenta a nárastu jeho občianskej podpory. K tomu sa žiada ešte dodať, že prezident Kováč svoje pracovné i mimopracovné aktivity vo svojom rodnom kraji intenzívne prežíval a v jemu známom a žičlivom prostredí čerpal vnútornú silu na zápas o demokratický charakter novodobej slovenskej štátnosti, ktorý zvádzal s vtedajším slovenským premiérom v zásade od svojho nástupu do výkonu prezidentskej funkcie v marci 1993.

II. OBDOBIE KRÍZOVÉHO CHODU DETAŠOVANÉHO PRACOVISKA KANCELÁRIE PREZIDENTA SR V KOŠICIACH V DRUHEJ POLOVICI FUNKČNÉHO OBDOBIA PREZIDENTA MICHALA KOVÁČA

Ako už bolo vyššie uvedené na základe predčasných parlamentných volieb v roku 1994 sa konštituovala tzv. druhá vláda Vladimíra Mečiara, ktorú vytvorili koaliční partneri HZDS,

[10] Pri príprave pracovných stretnutí s vedením okresných úradov a ďalších orgánov miestnej štátnej správy pôsobiacich v príslušnom okrese sa po konštituovaní druhej vlády Vladimíra Mečiara na základe výsledkov predčasných volieb do Národnej rady, uskutočnených začiatkov jesene 1994, začali objavovať značné komplikácie. Predstavitelia štátnej správy okresu, ktorí boli priamo, resp. sprostredkovane podriadení vláde mali síce záujem o stretnutie s prezidentom, ale obávali sa, či ich ochota stretnúť sa s Michalom Kováčom nevyvolá negatívne dôsledky na ich ďalšie pôsobenie vo zverených funkciách. Zvlášť markantne sa tento problém objavil pri príprave pracovnej cesty do okresu Vranov (jeseň 1996), keď pri prípravnom stretnutí v zástupcov detašovaného pracoviska s prednostom okresného úradu a jeho zástupcami bolo síce dohodnuté, že hneď na začiatku pracovnej návštevy prijmú prezidenta Kováča v priestoroch okresného úradu a zorganizujú pracovné stretnutie s predstaviteľmi miestnej štátnej správy, V ranných hodinách rozhodného dňa však vedúci detašovaného pracoviska dostali telefonát od vtedajšieho primátora okresného mesta Ing. Milana Mušku, v ktorom ho informoval, že na okresnom úrade vypukla „epidémia“, všetci vedúci zamestnanci sú PNS a nikto z radových zamestnancov nie je poverený prijatím p. prezidenta. Operatívne sme sa s p. primátorom Vranova dohodli, že pána prezidenta bude pred budovou okresného úradu vítať on a odtiaľ sa presunieme do priestorov Mestského úradu Vranov a v pracovnom programe budeme pokračovať stretnutím s predstaviteľmi miestnej samosprávy.

Slovenská národná strana (SNS) a Združenie robotníkov Slovenska (ZRS). Novo konštituovaná vláda v čele s dominantnou politickou osobnosťou predsedu vlády Vladimíra Mečiara vo vnútropolitických aktivitách pokračovala vo formovaní autoritatívneho modelu vlády, čo vyvolalo silnú zahraničnú kritiku, prerušenie rokovaní o potenciálnom vstupe SR do Európskej únie a NATO a narastajúcu hrozbu medzinárodnej izolácie Slovenska. Na zahraničnopolitické postavenie SR negatívne vplývala aj skutočnosť, že jedným z hlavných prejavov vládnej politiky vo vnútropolitickej oblasti sa stala politická vendeta sústredená na prezidenta Michala Kováča za jeho aktívny podiel na páde prvej Mečiarovej vlády v marci 1994.

Nebolo prekvapujúce, že vládne aktivity sa zamerali aj na znefunkčnenie Kancelárie prezidenta SR, ktorej viaceré aktivity sú cieľovo zamerané nielen k organizačnému zabezpečovaniu nerušeného výkonu prezidentskej funkcie, ale aj zabezpečovaniu riadneho chodu ústavných orgánov a plneniu kľúčových funkcií štátu. Vláda usilovala o znefunkčnenie Kancelárie prezidenta drastickým znížením rozpočtových prostriedkov, osobitne výdavkov na mzdové prostriedky (o cca 40%). V dôsledku výrazného zníženia rozpočtových prostriedkov určených pre Kanceláriu prezidenta SR bolo nevyhnutné ukončiť štátnozamestnanecký pomer s podstatnou časťou zamestnancov prezidentskej kancelárie. V čase pred konštituovaním druhej Mečiarovej vlády mala Kancelária prezidenta SR cca 95 zamestnancov, v priebehu rokov 1995 – 1996 sa ich počet znížil na 60 zamestnancov a v čase, keď končilo funkčné obdobie prezidenta Kováča (marec 1998) mala už Kancelária prezidenta menej ako 50 zamestnancov,[11] ktorí poberali vo väčšine prípadov len základné tabuľkové platy (bez akýchkoľvek odmien). Je verejným tajomstvom, že kolapsu prezidentskej kancelárie sa podarilo v tom čase predísť aj vďaka finančnej, či inej podpore zo súkromných zdrojov osobami, ktoré sympatizovali s aktivitami prezidenta a usilovali o ich podporu v záujme zabezpečenia efektívnej ochrany demokratických základov štátu.

Vo vedení Kancelárie prezidenta SR sa riešila aj otázka, ktorej zložky jej organizačnej štruktúry sa majú dotknúť úsporné rozpočtové opatrenia. Na program dňa sa dostali aj úvahy o zrušení Detašovaného pracoviska v Košiciach, ktorému sa za niekoľko mesiacov pôsobenia aj vďaka veľkej intenzite svojich aktivít podarilo získať veľké sympatie, ako aj podporu príslušnej časti východoslovenskej verejnosti, pričom v neposlednom rade prispievalo významne k tomu, že sprítomňovalo prezidenta Michala Kováča na východnom Slovensku, ktorý bol jeho rodným krajom. V záujme zachovať detašované pracovisko bolo ponúknuté zachovanie štátnozamestnaneckého pomeru jeho vedúcemu a zároveň sa vytvorili podmienky k tomu, aby mu mohla byť nápomocná doterajšia administratívna pracovníčka, ako aj Ing. Alojz Rajnič, ktorých

[11] K tomu pozri ŠTEFKO, V.: Získali sme skúsenosť, kto je kto v slovenskej politike a žurnalistike. In. BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, s. 127 – 128, alebo OROSZ, L. – ŠIMUNIČOVÁ, K.: *Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky*. Bratislava: Veda, 1998, s. 76.

skromné platové pomery sa riešili z cudzích súkromných zdrojov. Vďaka týmto opatreniam sa s nemalým úsilím podarilo košickému pracovisku prezidentskej kancelárie udržať svoje dovtedajšie aktivity na v zásade porovnateľnej úrovni a podporovať Michala Kováča aj v záverečných fázach jeho prezidentskej misie. Aktivity detašovaného pracoviska, ktoré pretrvali až do skončenia funkčného obdobia prezidenta Kováča zároveň napomohli k tomu, že sa vysunuté pracovisko hlavy štátu zachovalo aj pre aktivity nástupcov prvého slovenského prezidenta.

Hrozba zániku detašovaného pracoviska však nebola celkom zažehnaná v čase, keď skončilo funkčné obdobie prezidenta Michala Kováča a v súlade s ústavným textom sa podstatná časť jeho kompetencií prešla na vládu vedenú Vladimírom Mečiarom. Vláda bezprostredne potom, ako začala v súlade s Ústavou zastupovať prezidenta rozviazala štátnozamestnanecké pomery s nemalou časťou zostávajúcich zamestnancov Kancelárie prezidenta SR, pričom časti z nich ponúkla zachovanie pracovnoprávneho vzťahu bez jasného vymedzenia ich ďalšieho pracovného pôsobenia. Zotrvanie v štátnozamestnaneckom pomere bolo ponúknuté za nejasných podmienok aj v tom čase jedinému riadnemu zamestnancovi Kancelárie prezidenta, ktorému bolo ako miesto výkonu pracovných aktivít určené sídlo Detašovaného pracoviska v Košiciach. Autor tohto príspevku však túto ponuku neprijal v prvom rade z dôvodu, že si nevedel predstaviť svoje ďalšie pracovné pôsobenie pod kuratelou Vladimíra Mečiara, a preto k 31. marcu 1998 rozviazal svoj štátnozamestnanecký pomer s Kanceláriou prezidenta SR dohodou. Za týchto okolností zostalo košické detašované pracovisko zavreté, pričom nebolo zrejme dokedy tento stav pretrvá, keďže úspešná voľba nového prezidenta bola v nedohľadne.

Po parlamentných voľbách konaných v dňoch 25 a 26. septembra 1998 sa konštituovala nová vládna koalícia disponujúca ústavnou väčšinou hlasov poslancov, ktorá už 14. januára 1999 schválila novelizáciu Ústavy uskutočnenú ústavným zákonom č. 9/1999 Z.z. Prostredníctvom tejto novelizácie Ústavy sa vytvorili ústavno-politické podmienky k zvoleniu nového slovenského prezidenta v priamych voľbách občanmi. V druhom kole prezidentských volieb konaných 29. mája 1999 bol za prezidenta Slovenskej republiky zvolený kandidát novej vládnej koalície Rudolf Schuster, ktorého väčšina dovtedajšieho pôsobenia vo verejných funkciách bola spätá s mestom Košice. Preto bolo celkom prirodzené, že jedným z prvých krokov novozvoleného prezidenta vo funkcii hlavy štátu, ku ktorého najvýznamnejším prioritám nespochybniteľne patrila regionálna politika, bolo obnovenie činnosti Detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta v Košiciach.

III. DETAŠOVANÉ PRACOVISKO KANCELÁRIE PREZIDENTA SR V KOŠICIACH POČAS VÝKONU PREZIDENTSKÉHO MANDÁTU NÁSTUPCOV PREZIDENTA MICHALA KOVÁČA

Zriadenie košického pracoviska Kancelárie prezidenta SR významne prispelo k sprítomneniu slovenského prezidenta v metropole východného Slovenska a k zvýrazneniu úlohy Košíc pri formovaní novodobých slovenských ústavných tradícií. Aj tento konferenčný zborník zreteľne preukazuje, že Košice boli nielen v minulosti, ale sú aj v súčasnosti integrálne spojené s lokalizáciou významných ústavných orgánov a iných inštitúcií ústavného významu v druhom najväčšom meste Slovenskej republiky, čo významnou mierou zvyšuje jeho vnútroštátnu a medzinárodnopolitickú prestíž. Hlavným cieľom autora tohto príspevku bolo prostredníctvom autentickej výpovede priblížiť spoločensko-politické podmienky konštituovania Detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta SR v Košiciach a jeho pôsobenie v období výkonu prezidentského mandátu Michala Kováča, ktorý bude v ústavnej histórii zapísaný ako prvý slovenský prezident v novodobých ústavných dejinách Slovenska. Košické detašované pracovisko v čase prípravy tohto príspevku už má za sebou viac ako tri decénia svojho pôsobenia na východnom Slovensku, v rámci ktorého zatiaľ bez zásadnejšej ujmy „prežilo" pôsobenie šiestich slovenských prezidentov. Aj preto sa žiada venovať v záverečnej časti tohto príspevku venovať niekoľko stručných poznámok pôsobeniu Detašovaného pracoviska kancelárie prezidenta SR v Košiciach po skončení výkonu prezidentského mandátu Michala Kováča.

Ako už bolo uvedené, po krátkodobom uzavretí košického detašovaného pracoviska bola jeho činnosť obnovená predovšetkým vďaka prezidentovi Rudolfovi Schusterovi, ktorý do funkcie jeho vedúceho vymenoval svojho dlhoročného blízkeho spolupracovníka Ing. Jána Širotňáka už v roku 1999.[12] V málopočetnom tíme zamestnancov Detašovaného pracoviska Kancelárie prezidenta SR v Košiciach boli prítomní viacerí doterajší spolupracovníci Rudolfa Schustera, vrátane zamestnancov Magistrátu mesta Košice z obdobia výkonu jeho primátorskej funkcie. Možno konštatovať, že košické detašované pracovisko chytilo za prezidenta Schustera druhý dych, aj keď treba k tomu poznamenať, že viaceré jeho aktivity na východnom Slovensku boli organizované priamo z bratislavského centra a nie zriedka neformálne a spontánne, čo zodpovedá osobnostnému profilu prvého „košického" prezidenta. Regionálne aktivity v poradí druhého slovenského prezidenta sú všeobecne známe. K tomu sa žiada dodať, že za jeho mandátu bolo 1. februára 2000 zriadené aj regionálne pracovisko Kancelárie prezidenta SR v Banskej Bystrici pre územie Banskobystrického, Žilinského a Trenčianskeho samosprávneho kraja. Odvtedy sa aj

[12] Podľa dostupných informácií bol Ing. Širotňák neskôr vymenovaný aj za vedúceho Kancelárie prezidenta SR, pričom paralelne naďalej pôsobil aj v pozícii vedúceho košického detašovaného pracoviska.

košické pracovisko prezidenta v organizačnej štruktúre prezidentskej kancelárie spravidla neoznačuje starým názvom, ale skôr ako regionálne pracovisko Kancelárie prezidenta SR v Košiciach.

V roku 2004 bol za prezidenta zvolený Ivan Gašparovič, ktorý vo funkcii hlavy štátu zotrval dve funkčné obdobia, t.j. až do roku 2014. Hneď po nástupe do funkcie prezidenta Ivan Gašparovič vymenoval za vedúceho košického detašovaného pracoviska Ota Saba, krajského predsedu Hnutia za demokraciu (HZD), ktoré Gašparovič založil po nútenom odchode z HZDS. Oto Sabo zotrval v tejto funkcii až do roku 2014 (takmer 10 rokov). Ďalšou zamestnankyňou Kancelárie prezidenta SR funkčne zaradenou počas prezidentúry Ivana Gašparoviča na košické detašované pracovisko bola Viera Sotáková, ktorá pôsobila na tomto pracovnom mieste už počas funkčného obdobia prezidenta Rudolfa Schustera. Košické pracovisko Kancelárie prezidenta SR sa počas mandátu prezidenta Gašparoviča sústreďovalo na kontakt s obyvateľmi košického regiónu a zbieranie ich podnetov, námetov a žiadostí získavaných spravidla počas úradných hodín organizovaných v kancelárskych priestoroch detašovaného pracoviska. Menej bolo košické pracovisko zapojené do prípravy pracovných ciest a návštev prezidenta v Košickom a Prešovskom samosprávnom kraji, aj keď jeho vedúci na týchto cestách Ivana Gašparoviča v zásade vždy sprevádzal.

Aj počas prezidentúry Andreja Kisku boli hlavné aktivity košického. ako i banskobystrického, regionálneho pracoviska Kancelárie prezidenta SR sústredené predovšetkým na styk s verejnosťou a ako kontaktné miesto na prijímanie podnetov a sťažností od obyvateľov východného a stredného Slovenska. V priebehu pomerne častých regionálnych výjazdov prezidenta na východné Slovensko bolo košické pracovisko Kancelárie prezidenta SR využívané ako miesto pre stretnutia prezidenta s občanmi. Počet zamestnancov košického detašovaného pracoviska sa počas prezidentúry Andreja Kisku znížil na jednu stálu zamestnankyňu. Išlo o Vieru Sotáková, ktorá pracovala na košickom pracovisku Kancelárie prezidenta SR nepretržite od roku 2001 a svoje pôsobenie ukončila až v poslednom roku prezidentúry Zuzany Čaputovej, keď dovŕšila dôchodkový vek a odišla do dôchodku. Obdobná situácia nastala aj na banskobystrickom regionálnom pracovisku Kancelárie prezidenta SR, kde jediný stály zamestnanec Stanislav Liška už v závere funkčného obdobia prezidenta Kisku dovŕšil dôchodkový vek a po jeho odchode ostala kancelária v Banskej Bystrici dočasne neobsadená. Málopočetné regionálne pracoviská Kancelárie prezidenta SR nemali v čase, keď vykonával funkciu prezidenta Andrej Kiska určených svojich vedúcich. Kľúčovú úlohu pri organizovaní ich činnosti zohrávala Vladimíra Ledecká (v súčasnosti Marcinková, poslankyňa Národnej rady, členka poslaneckého klubu SaS), ktorú prezident Kiska v zásade bezprostredne po svojom zvolení vymenoval do funkcie riaditeľky Oddelenia regionálnej

politiky Kancelárie prezidenta SR. Práve ona zabezpečovala regionálne výjazdy prezidenta Kisku, do ktorých zapájala aj činnosť regionálnych kancelárií. V priestoroch regionálnych kancelárií sa organizovali tlačové konferencie prezidenta, ktorý tieto priestory využíval aj na priamu komunikáciu s občanmi a na rôzne pracovné stretnutia. Vladimíra Ledecká aj sama pravidelne využívala kancelárske priestory košického pracoviska ako miesto svojho pracovného pôsobenia mimo svojej stálej kancelárie v bratislavskom sídle hlavy štátu.

Košické detašované pracovisko Kancelárie prezidenta SR sa zachovalo aj počas prezidentúry Zuzany Čaputovej a to napriek tomu, že prvé roky jej pôsobenia vo funkcii hlavy štátu boli poznamenané pandémiou spôsobenou koronavírusom COVID 19. Preto sa komunikácia prezidentskej kancelárie s obyvateľmi východného Slovenska v tomto období presunula do internetového priestoru (elektronické podania a on-line komunikácia), príp. telefonických konzultácií. V druhej polovici funkčného obdobia prezidentky Zuzany Čaputovej sa však činnosť košického detašovaného pracoviska výrazne zintenzívnila. Jej činnosť bola zameraná primárne na organizovanie rôznych neformálnych aktivít a naopak s menším dôrazom na zabezpečovanie účasti prezidentky, resp. zástupcov prezidentskej kancelárie na protokolárnych podujatiacj. V rámci neformálnych aktivít prezidentky boli zo strany detašovaného pracoviska pripravované a organizačne zabezpečované jej pracovné stretnutia s predstaviteľmi rôznych občianskych iniciatív, vecne orientovaných na sociálne témy, oblasť vzdelávania, či sféru ochrany životného prostredia. Košické detašované pracovisko počas prezidentúry Zuzany Čaputovej zabezpečovalo aj prípravu pracovných návštev prezidentky na teritóriu východného Slovenska a to v podmienkach, keď bola na zabezpečovanie jeho činnosti vyčlenená len jedna zamestnankyňa v štátnej službe. Nad rámec zamerania tohto príspevku na košické pracovisko Kancelárie prezidenta SR sa žiada spomenúť, že počas funkčného obdobia Zuzany Čaputovej bola v roku 2021 ukončená činnosť regionálneho pracoviska v Banskej Bystrici, ktorého činnosť však súčasný prezident Peter Pellegrini v roku 2024 obnovil.

Na rozdiel od funkčného obdobia dvoch predchodcov súčasného prezidenta, sa košické detašované pracovisko v prvých rokoch prezidentúry Petra Pellegriniho sústredilo v prevažnej miere na zabezpečenie kontaktu s občanmi, administratívnu agendu a tiež reprezentáciu Kancelárie prezidenta SR na rôznych spoločenských podujatiach, napr. účasťou na pietnych aktoch kladenia vencov, či účasťou na vybraných konferenciách a pracovných stretnutiach organizovaných regionálnymi orgánmi štátnej správy a územnej samosprávy, významnejších kultúrnych podujatiach a pod. Svoje aktivity konzultuje detašované pracovisko s odborom vnútornej politiky Kancelárie prezidenta SR, keďže aj jediný štátny zamestnanec vyčlenený na zabezpečovanie aktivít detašovaného pracoviska je organizačne začlenený do tohto útvaru prezidentskej kancelárie. Priame

kontakty s obyvateľmi východného Slovenska prezidentskej kancelárie sa zabezpečujú v rámci úradných hodín uskutočňovaných v kancelárskych priestoroch detašovaného pracoviska na Hviezdoslavovej ul. č. 7/A v Košiciach. Žiada sa spomenúť, že osobou poverenou uskutočňovaním kontaktu s občanmi počas úradných hodín v priebehu roku 2025 bol bývalý starosta mestskej časti Košice Dargovských hrdinov Mgr. Jozef Andrejčák, PhD., ktorý v súčasnosti profesionálne pôsobí na Fakulte verejnej správy UPJŠ v Košiciach a je zároveň členom riešiteľského kolektívu grantového projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „*Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte.*“, v rámci riešenia ktorého bude vydaný tento vedecký zborník. K tomu treba tiež uviesť, že potom, ako Mgr. Andrejčák zanechal svoje aktivity v prezidentskej kancelárii sa v čase finalizácie rukopisu tohto príspevku frekvencia pravidelných stretnutí s občanmi počas úradných hodím v sídle detašovaného pracoviska významne znížila. V súčasnosti sa na účely kontaktu občanov s povereným zamestnancom prezidentskej kancelárie vyčleňujú úradné hodiny už len v jednom pracovnom dni v týždni (v stredu). Navyše z pracovnej náplne košického detašovaného pracoviska v prvej polovici funkčného obdobia súčasného prezidenta v podstate vymizlo organizovanie pracovných návštev prezidenta vo východoslovenskom regióne, ak neberieme do úvahy niekoľko pracovných stretnutí prezidenta s obyvateľmi východného Slovenska s prezidentom v kancelárskych priestoroch detašovaného pracoviska počas jeho pobytu v Košiciach. Podľa našich informácií však prezident Pellegrini plánuje v druhej polovici svojho funkčného obdobia zintenzívniť svoju prítomnosť na košickom pracovisku v rámci svojich viacdňových pracovných pobytov na východnom Slovensku.

ZÁVEREČNÁ POZNÁMKA

Napriek skepticizmom vyznievajúceho hodnotenia aktivít košického regionálneho pracoviska Kancelárie prezidenta SR v prvých dvoch rokoch prezidentúry súčasného prezidenta sa žiada v záverečnej časti tohto príspevku vysloviť presvedčenie, že v najbližších mesiacoch preukáže svoju vitalitu a „prežije“ aj funkčné obdobie súčasného prezidenta. Košické pracovisko prezidentskej kancelárie sa totiž za viac ako 30 rokov svojej existencie stalo trvalou a pritom aktívnou súčasťou spoločensko-politického života vo východoslovenských regiónoch, keďže významne sprítomňuje osobnosť a aktivity slovenského prezidenta obyvateľom východného Slovenska. To by malo zaväzovať osoby pochádzajúce z východného kúta našej republiky, ktoré sa aktuálne nachádzajú v blízkosti prezidenta k tomu, aby svojimi aktivitami prispeli k zdynamizovaniu činnosti regionálneho pracoviska Kancelárie slovenského prezidenta, ktorého sídlom je už dlhodobo mesto Košice.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003.

KOVÁČ, M.: *Občan prezident*. Bratislava: Vydavateľstvo Q111, 1999.

KOVÁČ, M.: *Pamäti. Môj príbeh občana a prezidenta*. Bratislava: Slovart, 2015.

LEIKERT, J.: *Prvý prezident Slovenskej republiky Michal Kováč*. Bratislava: Perfekt, 2017.

LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus. Politik bez škrupúľ, politika bez zábran*. Bratislava: VMV, 1996.

OROSZ, L. – SVÁK, J. a kol.: *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021.

OROSZ, L. – ŠIMUNIČOVÁ, K.: *Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky*. Bratislava: Veda, 1998.

POLLÁK, P.: Výber kandidátov a voľba prezidenta. Keď raz bude Michal Kováč písať memoáre. In. BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, s. 13 – 22.

SITKO, J.: Osudový vzťah v štáte Kováč – Mečiar. In. BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, s. 75 – 90.

ŠTEFKO, V.: Získali sme skúsenosť, kto je kto v slovenskej politike a žurnalistike. In. BALÁŽ, A. (ed.): *Nový štát a jeho prvý muž. Michal Kováč očami jeho spolupracovníkov*. Bratislava: Dilema, 2003, s. 127 – 128.

Správa prezidenta Slovenskej republiky Michala Kováča o stave republiky z 9. marca 1994. [online]. Dostupné na internete: <https://sk.wikisource.org/wiki/Správa_prezidenta_Slovenskej_republiky_Michala_Kováča_o_stave_republiky_z_9._marca_1994>.

JUDIKATÚRA

Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 2. júna 1993, sp. zn. I. ÚS 39/93.

Kontaktné údaje:

prof. JUDr. Ladislav Orosz, CSc.

e-mail: ladislav.orosz@upjs.sk

Katedra ústavného práva a správneho práva Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach

Kováčska 26, 040 75 Košice, Slovenská republika

OD KAVALKÁDY PO ÚSTAVNÝ SÚD. (NIEKOĽKO ÚVAH K PRÁVNEJ ÚPRAVE SÍDLA ÚSTAVNÉHO SÚDU)

From Cavalcade to the Constitutional Court. (Some Reflections on the Legal Regulation of the Seat of the Constitutional Court)

Ján Štiavnický
Ústavný súd Slovenskej republiky

Abstrakt: Štúdia sa venuje otázke umiestnenia ústavného súdu Slovenskej republiky v Košiciach. Začína sa osobnými spomienkami autora z detstva a pokračuje priblížením politických a administratívnych okolností tohto dôležitého kroku. Nezabúda ani na porovnanie so zahraničnými modelmi a na československý historický kontext. Dôležitou súčasťou článku je priblíženie pojmu sídelné mesto ústavných orgánov v aktuálnej slovenskej legislatíve, ktoré je vypracované aj s ohľadom na historické súvislosti. Príspevok nezabúda ani na architektúru a symboliku budovy ústavného súdu v Košiciach.

Abstract: The article deals with the question of placing the Constitutional Court of the Slovak Republic in Košice. It starts with the author's personal childhood memories and continues by outlining the political and administrative circumstances of this important step. It also includes a comparison with foreign models and the Czechoslovak historical context. An important part of the article is explaining the concept of the residential city of constitutional bodies in current Slovak legislation, which is also discussed in relation to historical context. The article also touches on the architecture and symbolism of the Constitutional Court building in Košice.

Kľúčové slová: architektúra, deľba moci, sídelné mesto, ústavný súd

Keywords: architecture, constitutional court, residential city, separation of powers

I. ESTETIKA MOCI

Košickí žiaci Základnej školy Polianska 1 dostali pokyn, aby v sobotu 6. októbra 1984[1] utvorili na ulici pri sídlisku Mier tzv. špalier: Cez Košice prefrčí generálny tajomník ÚV KSČ a prezident republiky Gustáv Husák. Je potrebné ho pozdraviť. Reptali sme v duchu, pretože to bolo sobotné dopoludnie, ale boli sme aj zvedaví, ako vyzerá kavalkáda s mýtickou postavou prvého muža krajiny, ktorý na nás hľadel z obrazu pri školskej tabuli.

[1] Kronika mesta Svidník, rok 1984. [online]. Dostupné na internete: <https://www.svidnik.sk/download_file_f.php?id=952860>.

Čakali sme a čakali, už sme sa ani nepýtali, kedy to už bude, keď sa zrazu mihla ako na filmovom plátne limuzína ZIL-114. Všimli sme si poodkrytú záclonku za oknom zadných dverí, ale neboli sme si istí, či sme generálneho tajomníka zazreli. A neboli sme si istí, či on zazrel svojich pionierov. Generálny tajomník tak ostal tajomný, zachoval si istú surreálnosť. Ostáva upresniť, že dôvodom prítomnosti v Košiciach neboli oni samotní, ale cesta na Duklu pri príležitosti 40. výročia Karpatsko-duklianskej operácie.

Ako košickí gymnazisti sme mali s našimi prezidentmi dve skúsenosti. Najprv sme v decembri[2] 1990[3] pri vianočnom motaní sa na Hlavnej ulici zazreli prezidenta Havla pár metrov od nás, ako bol davom unášaný do košického Dómu. *Košice sa vtedy začali približovať veci ústavnosti.* Ale, samozrejme, ešte nie ako sídlo nejakého ústavného telesa, ale občiansky. Tým, že sme sa stávali občanmi v zmysle vzťahu k svojej demokratickej, slobodnej krajine.

Na jar roku 1993 spolužiak cestou zo školy kdesi pri Spoločenskom pavilóne VSŽ zmienil, že dnes je v Košiciach prezident Michal Kováč, pretože sa „otvára" ústavný súd.[4] Tá spomienka mi uviazla v pamäti. Ešte stále nebolo obvyklé, že prezident republiky prišiel do Košíc, ale zároveň to už bolo prirodzenejšie v menšej krajine a v krajine demokratickej, kde má prezident v dobrom zmysle profánnejšie postavenie.

Tieto osobné príbehy hmatateľne ilustrujú prechod vzťahu mesta Košice k ústavným autoritám od odťažitého tzv. demokratického centralizmu až ku Košiciam[5] ako sídlu ústavného orgánu. V priebehu necelých 10 rokov.

II. SÍDELNÉ MESTÁ

Dennodenné konjunkturálne ústavné problémy, ktorých máme nadostač, nám dávajú pozabudnúť na témy menej exponované, no nemenej zaujímavé. Takou témou je aj otázka *sídelných* miest, resp. vzťah sídelných miest k hlavným mestám[6] a vzťah hlavných miest k štátu.

Naša právna tradícia rozoznáva tzv. *sídelné* mestá, teda mestá, ktoré sú zákonom určené za sídla celoštátnych autorít. Buď je právne určené mesto, v ktorom by mali sídliť všetky ústavné či celoštátne autority, alebo pri konkrétnom štátnom orgáne je určené jeho sídlo.

---

[2] Fotografia. [online]. Dostupné na internete: <https://www.pammap.sk/redakcie-a-tlacove-agentury/tasr/tasr-zbierka-k-dejinam-kosic/1989/598945003?search=Havel&sort=time_from>.

[3] 20. decembra 1990

[4] Išlo o začatie činnosti ústavného súdu slávnostným zhromaždením 17. marca 1993 v Župnom dome za účasti prezidenta republiky Michala Kováča. In. Kronika ústavného súdu. Zhodou okolností bol v rovnaký deň ústavnému súdu doručený návrh prezidenta na výklad jeho právomoci vo vzťahu k vláde – I. ÚS 39/93; fotografie: [online]. Dostupné na internete: <https://vtedy.tasr.sk/zoom/631523/view?page=1&p=separate&tool=info>; <https://vtedy.tasr.sk/zoom/631149/view?page=1&p=separate&tool=info>; <https://vtedy.tasr.sk/zoom/630685/view?page=1&p=separate&tool=info>.

[5] K mestu Košice ako osobitnej samosprávnej jednotke porov. nález sp. zn. PL. ÚS 15/2025.

[6] FILIP, J.: *Ústavní právo České republiky. 1. díl. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR.* 4. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2003, s. 250 a nasl.

Prvorepubliková ústava venovala otázke sídelných miest dôkladnú pozornosť. Podľa jej § 6 ods. 2 „sídlem obou sněmoven jest Praha. Je-li to však nezbytně nutno, mohou býti svolány přechodně do jiného místa republiky Československé.“.[7] Ustanovenie § 70 ods. 2 ústavy z roku 1920 znie: „*Pravidelným sídlem vlády je Praha.*“ (§ 6, II.). Vláda taktiež môže byť na základe odkazu na § 6 ods. 2 ústavy prechodne zvolaná do iného miesta republiky. V časti o prezidentovi (§ 63 ods. 2) je stanovené, že „Hlavním sídlem presidentovým je Praha.“. V tomto ustanovení (v slove „hlavním“ je zahrnutá možnosť existencie sídla vedľajšieho) malo oporu sídlo prezidenta na zámku Lány. Parlament dokonca na základe zákona č. 320/1920 Sb. o opatřeních k provedení 2. odst. §u 63 ústavní listiny zaviazal vládu k zabezpečeniu vedľajších sídel prezidentových. Ako sídlo vtedajšieho ústavného súdu bola na základe § 6 zákona č. 162/1920 Sb. o ústavním soudě[8] stanovená Praha.

Zaujímavým vývojom prešla tiež naša *Bratislava* ako hlavné a sídelné mesto. Bratislava bola hlavným mestom skôr, než vznikla jej republika. Vo februári 1968 bol prijatý ústavný zákon č. 28/1968 Zb. o doplnení článku 91 ústavy, ktorým sa ustanovila Bratislava ako hlavné mesto Slovenska. Predtým bola hlavným mestom len nepriamo ako sídlo Slovenskej národnej rady. Nasledujúci mesiac bol prijatý vykonávací zákon SNR č. 43/1968 Zb. o hlavnom meste Slovenska Bratislave. Od 1. januára 1969 s účinnosťou ústavného zákona č. 144/1968 Zb. o československej federácii už mala Bratislava aj svoju republiku. Na základe jeho čl. 141 sa stala hlavným mestom Československa a Českej republiky a pravidelným sídlom ich orgánov Praha. Hlavným mestom Slovenska a pravidelným sídlom jeho orgánov sa stala Bratislava. Zo slova „pravidelným“ sa odvodzovalo, že dočasne môže určitý orgán pracovať aj mimo stanoveného mesta.[9] K súčasnému ústavnému postaveniu Bratislavy v čl. 10 ods. 2 ústavy[10] je nutné uviesť, že v norme, ktorá konkretizuje ústavné splnomocnenie, by sme očakávali úpravu vzťahu medzi štátom a hlavným mestom. Súčasný zákon SNR č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov je v tomto smere veľmi úsporný.

III. KOŠICE AKO SÍDELNÉ MESTO

Ako to už býva, pod vrstvami prameňov, ktoré sme poodkryli, boli iné fakty o sídle ústavného súdu, než sme intuitívne predpokladali.

[7] Možno tu pripomenúť, že podľa už zrušeného § 3 ods. 2 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 241/1994 Z. z. o meste Martin ako centre národnej kultúry Slovákov *Orgány Národnej rady Slovenskej republiky najmenej raz za rok zasadajú v meste a prerokúvajú otázky národnej kultúry, plnenie poslania a funkcií mesta podľa tohto zákona.*
[8] Sídlo ústavního soudu jest Praha.
[9] ZDOBINSKÝ, S. a kol.: *Československá ústava: komentář.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1988, s. 443.
[10] Postavenie Bratislavy ako hlavného mesta Slovenskej republiky ustanoví zákon.

Predpokladali sme, že Košice boli po vzore Brna navrhnuté za sídlo ústavného súdu už vo vládnom návrhu ústavného zákona SNR č. 7/1992 Zb. o Ústavnom súde Slovenskej republiky, ktorý zriadil slovenský ústavný súd ako ústavný súd členského štátu federácie. Nebolo to tak.

Vládny návrh ústavného zákona o jeho sídle mlčal. Výber sídla vzišiel z pozmeňovacích návrhov výborov a v hre boli nielen Košice, ale aj Banská Bystrica, Zvolen a, samozrejme, Bratislava.

V plenárnej rozprave poslancov boli podporené Košice ako druhé centrum Slovenska. Za príklad obdobného ústavného riešenia sídla bol daný maďarský Ostrihom a nemecké Karlsruhe. V rozprave sa brojilo aj za Bratislavu.

Poslanec Marcel Strýko – významný košický disident – k tomu v rozprave uviedol: *„Chcem povedať asi toľko, že problémy s cestovaním ústavní sudcovia nebudú mať, pretože slovenská vláda sa iste postará o to, aby v Košiciach bolo dobudované letisko, aby na východnom Slovensku bola diaľnica. Aj keby sa tak nestalo, môžem pánovi poslancovi Hamerlíkovi povedať, že v Košiciach je takisto právnická fakulta, kde títo sudcovia budú môcť podľa svojej odbornosti prednášať, ako si budú želať, máme dostatok kvalitných bytov, a myslím si, že naozaj presun istého ústredného orgánu do Košíc je v tejto chvíli naprosto oprávnený. Nemajte obavy, že by sme nevedeli zabezpečiť dôstojné podmienky pre týchto sudcov v Košiciach. /Potlesk./"*

II. Predpokladali sme, že po vzniku Slovenskej republiky boli Košice navrhnuté za sídlo ústavného súdu už vo vládnom návrhu zákona o ústavnom súde. Nebolo to tak.

Z legislatívneho procesu vyplýva, že návrh, aby boli sídlom Košice, vzišiel z pozmeňovacieho návrhu Výboru pre miestnu správu a samosprávu.[11] V pléne prebehla krátka diskusia, podľa ktorej by ústavný súd mohol sídliť v Košiciach aj bez explicitného určenia v zákone, ale nič nebráni sídlo takto fixovať.

Pretože naša súčasná ústava v podstate nemá stanovené sídelné mestá, iba určuje v čl. 10 ods. 2 ako hlavné mesto Bratislavu, môže byť sídelné mesto pre ústavný súd stanovené aj na úrovni bežného zákona.

Už bolo zmienené, že federálna ústava určovala hlavné mesto federácie aj hlavné mestá republík s tým, že Praha a Bratislava sú *pravidelným sídlom orgánov republík*.[12] Dodnes ostalo v zákone SNR č. 377/1990 Zb. hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave ustanovenie formulačne vychádzajúce z federálnej ústavy, podľa ktorého je pravidelným sídlom prezidenta, parlamentu a

[11] Stenografická správa o 12. schôdzi Národnej rady Slovenskej republiky, s. 222.

[12] Čl. 141: „(1) Hlavným mestom Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky a pravidelným sídlom jej orgánov je Praha. Postavenie Prahy ako hlavného mesta Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky upraví zákon Federálneho zhromaždenia. (2) Hlavným mestom Českej republiky a pravidelným sídlom jej orgánov je Praha. (3) Hlavným mestom Slovenskej republiky a pravidelným sídlom jej orgánov je Bratislava."

vlády Bratislava.[13] Podľa platného práva je tak Bratislava sídelným mestom uvedených ústavných autorít.

V čase, keď sa zriaďoval federálny ústavný súd, tak ústavný zákon č. 91/1991 Zb. o Ústavnom súde Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky v čl. 1 ods. 3 určil ako sídlo mesto Brno[14]. Ústavný rang na stanovenie sídla bol nutný práve preto, lebo ako pravidelné sídlo ústavných orgánov bola v ústavnom zákone o čs. federácii stanovená Praha. Predmetný ústavný zákon o federálnom ústavnom súde navrhol prezident Václav Havel v nadväznosti na prijatie Listiny základných práv a slobôd, ktorá predpokladala ústavný súd dokonca explicitne[15] a vo viere, že ústavný súd pomôže riešiť niektoré federálne kompetenčné spory.

V dobovej dôvodovej správe čítame: „*Podle čl. 141 odst. 1 ústavního zákona o čs. federaci pravidelným sídlem orgánů ČSFR je Praha. Sídlo Ústavního soudu (Brno) bude výjimkou z tohoto pravidla. Mimo jiné se tak posílí nezávislost Ústavního soudu na ostatních nejvyšších státních orgánech ČSFR (odst. 3).*"

Ak prerozprávame dôvodovú správu, tak ideou odlišného sídelného mesta pre vrcholný súd je tak priam fyzické, geografické vyjadrenie deľby moci.

Vzhľadom na skutočnosť, že federálny ústavný zákon o ústavnom súde bol prijatý niekoľko mesiacov pred slovenským, možno predpokladať, že brnenský návrh federálneho prezidenta bol inšpiráciou okrem Ostrihomu a Karlsruhe pre sídlo ústavného súdu v Košiciach.

Ináč, federálny ústavný súd mal právomoc rozhodovať o súlade ústavných zákonov Slovenskej národnej rady, teda ústavných zákonov členského štátu s ústavnými zákonmi Federálneho zhromaždenia [čl. 2 písm. c)]. Napadlo nám, že predmetom jeho rozhodovania mohol byť súlad určenia zmieneného – košického sídla ústavného súdu v ústavnom zákone SNR s čl. 141 ods. 3 ústavného zákona o čs. federácii, podľa ktorého pravidelným sídlom orgánov Slovenskej republiky bola Bratislava. Vzhľadom na mocenskú atmosféru, ktorá už smerovala k rozdeleniu Československa, neostal už Bratislavčanom na takýto návrh čas :)

Z hľadiska praktických skúseností možno uviesť, že niektorí bývalí ústavní sudcovia, ktorí mali predtým verejné pozície v hlavnom meste, pri mnohých neformálnych diskusiách opakovane zdôrazňovali, že sídlo ústavného súdu mimo centra je veľmi rozumný koncept. Porozumel som im tak, že mali na mysli predovšetkým atmosféru, ktorá je mimo hlavného mesta mocensky neutrálnejšia a v najlepšom zmysle ospalejšia a pokojnejšia.

[13] § 1 ods. 1: „Bratislava je hlavným mestom Slovenskej republiky a pravidelným sídlom prezidenta Slovenskej republiky, Národnej rady Slovenskej republiky a vlády Slovenskej republiky."
[14] Vzápätí bolo v § 33 ods. 1 zákona č. 335/1991 Zb. o súdoch a prísediacich Brno určené tiež ako sídlo Najvyššieho súdu Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.
[15] § 1 ods. 2: „Základné práva a slobody uvedené v Listine základných práv a slobôd sú pod ochranou ústavného súdu."

Všetci predpokladali, že mesto Karlsruhe bolo nemeckými autoritami vybraté ako sídlo Spolkového ústavného súdu z dôvodu umocnenia nezávislosti. Nebolo to úplne tak.[16] Zákon o Spolkovom ústavnom súde najprv stanovoval iba výhradu zákona, teda že zákon musí upraviť sídlo ústavného súdu. Následnou novelou zákon stanovil Karlsruhe ako dočasné sídlo a napokon až v treťom znení predpisu bolo Karlsruhe definitívne ustálené ako sídelné mesto. V Karlsruhe už vtedy mal sídlo Spolkový súdny dvor (BGH), najvyšší súd pre civilné a trestné právo. A otázka umiestnenia BGH bola politicky dramatickejšia než usídlenie BVerfGE – ústavného súdu. Lipsko bolo tradičným sídlom Ríšskeho súdu, ale Lipsko ostalo po II. sv. vojne vo východnej zóne. Kolín bol silným kandidátom na nové sídlo, ale napokon bolo vybraté Karlsruhe. V nadväznosti na to bol k najvyššiemu súdu podľa dôvodovej správy z praktických dôvodov pridaný do Karlsruhe Spolkový ústavný súd. Prapozadím umiestnenia BVerfGE do Karlsruhe bola tradícia súvisiaca so zjednotením Nemecka v 19. storočí, na základe ktorej bol Ríšsky súd mimo hlavného mesta, a nie striktný výber Karlsruhe ako výrazu nezávislosti pre ústavný súd ako samostatnú ústavnú autoritu. Príbeh o meste Karlsruhe ako vzore pre sídla ústavných súdov mimo hlavných miest je tak dotvorený, ale to nič nemení na jeho rozumnosti. Možno doplniť, že Nemecko, vrátane niektorých krajinských ústavných súdov, Česká republika a Slovensko sú v Európe svojou koncepciu sídel ústavných súdov vzácnejšie.

IV. ARCHITEKTÚRA

Až presná adresa a budova dokonale napĺňajú zákonnú požiadavku na sídlo súdu v Košiciach. V súčasnosti je sídlom súdu sústava budov medzi Hlavnou ulicou[17] a Mäsiarskou ulicou.[18] Vo vnútornom dvore vznikla veľmi invenčne z dvoch pôvodne vonkajších stien nárožnej budovy a novej celopresklenej steny pojednávacia miestnosť. V presklenom prevedení možno ľahko vnímať metaforu transparentnosti rozhodovania. Celok budov vytvára kontrast medzi robustnosťou – pevnosťou historizujúcej budovy a ľahkou modernitou. Presklená pojednávacia miestnosť sa podobá na Baumgartnerovo riešenie architektúry Spolkového ústavného súdu.[19] Ten je antitézou robustných súdnych budov vzbudzujúcich rešpekt, ba až strach. Ústavné súdy chránia slobodu, a tak im pristane architektonická voľnosť. V modernom, geometricky jasnom štýle prístavby s vertikálnymi piliermi okenných tabúľ vieme nájsť aj odkaz na kelsenovskú vedeckosť',[20]

[16] FISCHER, D.: Karlsruhe – Residenz des Rechts. In. *Journal on EuropEan History of law*, 1/2024, s. 11 a nasl. [online]. Dostupné na internete: <https://journaloneuropeanhistoryoflaw.eu/index.php/JEHL/issue/view/JEHL-15-2024-01/14>.

[17] Porov. zmienku o budove v uznesení sp. zn. II. ÚS 36/2012.

[18] FIAČAN, I. a kol.: *Ústavné súdnictvo v premenách času: Ústavný Súd Slovenskej Republiky (1993 – 2023).* Prvé vydanie. Košice: TypoPress – tlačiareň, s.r.o., 2023, s. 199.

[19] JAEGER, F. (ed.): *Building the court: Germany's Federal Constitutional Court and its architecture.* JOVIS Verlag, 2014.

[20] HAILBRONNER, M.: Rethinking the Rise of the German Constitutional Court: From Anti-Nazism to Value Formalism (January 24, 2014). In. *Int J Constitutional Law*, (2014) 12 (3): 626 – 649.

na normativizmus, podľa ktorého je podstatou právneho poriadku jeho jasná, vzájomne previazaná štruktúra.

FAZIT

Možno konštatovať, že od 16. 1. 1992[21] do súčasnosti (s výnimkou obdobia od 1. 10. 1992[22] do 15. 2. 1993[23]) sú podľa platného práva Košice sídelným mestom ústavného súdu ako vonkajší výraz deľby moci. Platí: Cassovia locuta causa finita. Ak chceme byť romantickí, tak už nie sú mestom, cez ktoré prefŕčí kavalkáda neobmedzeného vladára, ale sú mestom, kde sa určuje, čo presne vladár mocensky môže. Napokon odkrývanie vývoja sídelných miest nám tiež pripomenulo, že v práve je potrebné overovať, nielen predpokladať.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

FIAČAN, I. a kol.: *Ústavné súdnictvo v premenách času: Ústavný Súd Slovenskej Republiky (1993 – 2023).* Prvé vydanie. Košice: TypoPress – tlačiareň, s.r.o., 2023.

FILIP, J.: *Ústavní právo České republiky. 1. díl. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR.* 4. vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2003.

FISCHER, D.: Karlsruhe – Residenz des Rechts. In. *Journal on EuropEan History of law*, 1/2024, s. 11 a nasl. [online]. Dostupné na internete: <https://journaloneuropeanhistoryoflaw.eu/index.php/JEHL/issue/view/JEHL-15-2024-01/14>.

HAILBRONNER, M.: Rethinking the Rise of the German Constitutional Court: From Anti-Nazism to Value Formalism (January 24, 2014). In. *Int J Constitutional Law*, (2014) 12 (3): 626 – 649.

JAEGER, F. (ed.): *Building the court: Germany's Federal Constitutional Court and its architecture.* JOVIS Verlag, 2014.

Kronika mesta Svidník, rok 1984. [online]. Dostupné na internete: <https://www.svidnik.sk/download_file_f.php?id=952860>.

Kronika ústavného súdu.

Stenografická správa o 12. schôdzi Národnej rady Slovenskej republiky.

ZDOBINSKÝ, S. a kol.: *Československá ústava: komentář.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1988.

[21] Účinnosť ústavného zákona SNR č. 7/1992 Zb. o Ústavnom súde Slovenskej republiky.
[22] Účinnosť čl. 155 bodu 3 Ústavy Slovenskej republiky.
[23] Vstupuje do účinnosti zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov.

JUDIKATÚRA

Nález sp. zn. PL. ÚS 15/2025.

Uznesenie sp. zn. II. ÚS 36/2012.

Kontaktné údaje:

JUDr. Ján Štiavnický, PhD.
e-mail: jan.stiavnicky@ustavnysud.sk
Ústavný súd Slovenskej republiky
Hlavná 110, 042 65 Košice, Slovenská republika

VÝUČBA ÚSTAVNÉHO PRÁVA NA PRÁVNICKEJ FAKULTE UPJŠ V KOŠICIACH

Education of Constitutional Law on the Faculty of Law UPJŠ

Alena Krunková
Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Príspevok sa po krátkom úvode do dejín výuky práva v starých Košiciach venuje predovšetkým výuke ústavného (alebo štátneho) práva na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Univerzita vznikla v roku 1959, ale jej Právnická fakulta však až v roku 1973 a to ako (po Bratislave) druhá fakulta tohto typu v rámci vtedajšieho Slovenska. Štúdia sa venuje hlavne obsahovým otázkam výuky ústavného práva v jednotlivých historických obdobiach. Nezabúda ani na súčasný stav a jeho vzdelávacie výzvy.

Abstract: After a brief introduction to the history of law teaching in old Košice, the article mainly focuses on the teaching of constitutional (or state) law at Pavol Jozef Šafárik University in Košice. The university was established in 1959, but its Faculty of Law only came about in 1973, as the second faculty of this kind in Slovakia (after Bratislava). The study looks mainly the content of constitutional law teaching in different historical periods. It doesn't forget the current situation and its educational challenges either.

Kľúčové slová: Košice, právo, univerzita, ústava, vzdelávanie

Keywords: constitution, education, Košice, law, university

HISTORICKÝ ÚVOD

Korene vysokoškolského vzdelávania v Košiciach siahajú až do 17. storočia. Jágerský biskup Benedikt Kišdy v roku 1657 založil Košickú univerzitu (*Universitas Cassoviensis*), ktorej existenciu potvrdil Zlatou bulou zo 7. augusta 1660 panovník Leopold I. Najskôr v jej rámci fungovali filozofická a teologická fakulta, neskôr sa pripojila aj právnická fakulta. Vzdelávanie mal v rukách jezuitský rád.

V roku 1777 sa biskupská pôvodne biskupská vzdelávacia inštitúcia transformovala na Kráľovskú akadémiu (*Academia regia Cassoviensis*). V jej rámci pôsobila aj dvojročná právnická fakulta. Od roku 1850, po vydaní štatútu o zriadení cisársko-kráľovských právnických akadémii v Uhorsku, sa v Košiciach vyučovalo už len právo, lebo filozofická fakulta zanikla. Košická kráľovská akadémia pôsobila od akademického roku 1850/1851 najprv ako Cisársko-kráľovská právnická akadémia (*Caesareo-regia iuris academia*) a neskôr už len ako Kráľovská právnická akadémia

v Košiciach (*Kassai Királyi Jogakadémia*). Svoju činnosť ukončila po vzniku Československej republiky.[1] V jej rámci však pôsobila s dočasným povolením až do júla roku 1922. Išlo teda o poslednú právnickú školu v Československu, kde sa ešte vyučovalo po maďarsky. Prešovská akadémia a Alžbetínska uhorská kráľovská univerzita v Bratislave totiž ukončili výuku už skôr.

Medzivojnové Košice nemali právnické vysokoškolské vzdelávanie. Len tesne pred rozpadom prvej republiky sa v meste sformovala Technická univerzita (1937/1938), ktorá po prvej viedenskej arbitráži prešla na územie Slovenska (najprv Prešov, potom Martin, nakoniec Bratislava) a do mesta sa mohla vrátiť v novej podobe už ako Technická univerzita v Košiciach až po druhej svetovej vojne v roku 1952.[2]

Obnova širokospektrálneho vzdelávania v Košiciach sa začalo až v roku 1959, keď bola oficiálne zriadená dnešná Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach ako druhá univerzita na území Slovenska. Právnická fakulta, ako jej súčasť, však začala svoju históriu až v akademickom roku 1970/1971, a to najskôr ako pobočka Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (detašované pracovisko Právnickej fakulty UK). Po niekoľkých rokoch príprav bola nakoniec nariadením vlády Slovenskej socialistickej republiky č. 88/1973 Zb. zriadená súčasná Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (ďalej aj „fakulta"), ktorá začala samostatne pôsobiť od akademického roku 1973/1974. Vtedy zároveň zaniklo detašované pracovisko Právnickej fakulty UK. Slávnostné otvorenie a inaugurácia jej prvého dekana sa konali dňa 28. septembra 1973 v Štátnom divadle v Košiciach.[3]

Vznik Právnickej fakulty v Košiciach reagoval na spoločenskú potrebu zvýšiť počet právnikov v Československu a zároveň posilniť postavenie Košíc ako významného univerzitného centra na východe republiky. Právnická fakulta od svojho vzniku sídlila v budove na Kováčskej ulici č. 26. Vzhľadom na nárast študentov a nedostatok priestorových kapacít pre výučbu a pre prácu katedier jej bola Mestským národným výborom v Košiciach v roku 1975 pridelená budova na Zbrojníckej ulici č. 5. Následne, pre naďalej pretrvávajúci nedostatok priestorových možností a nárast počtu študentov v jednotlivých ročníkoch, bola na základe súhlasu mestských orgánov dňom 1.8.1987 zrealizovaná výmena tejto budovy za budovu bývalého Gymnázia na Kováčskej ulici č. 30., ktorú však fakulta užívala spoločne s Ľudovou školou umenia a to až do októbra 1995. Až

[1] UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH: História univerzity. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/historia-univerzity/>.
[2] TECHNICKÁ UNIVERZITA V KOŠICIACH: História. [online]. Dostupné na internete: <https://www.tuke.sk/sk/historia>.
[3] Bližšie k procesu kreovania a k vzniku Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach pozri: UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH, PRÁVNICKÁ FAKULTA: História fakulty. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/pravnicka-fakulta/fakulta/historia-fakulty/>.

vtedy získala Právnická fakulta do správy celú budovu na Kováčskej ulici č. 30.[4] a priestory na Kováčskej ulici č. 26 a č. 30 v Košiciach využíva dodnes.

Po otvorení detašovaného pracoviska Právnickej fakulty UK v Košiciach bolo štúdium práva koncipované ako päťročné a to podľa dovtedy platného celoštátneho modelu. Od akademického roku 1974/1975 sa štúdium v rámci celoštátnej reformy právnického vzdelávania skrátilo na štyri roky. Po spoločenských zmenách v roku 1989 sa prirodzene začala pripravovať reforma právnického vzdelávania. Ukázalo sa, že štvorročné štúdium neposkytuje dostatočný priestor pre moderné právnické vzdelanie, najmä vzhľadom na rozšírenie predmetov ústavného, medzinárodného a európskeho práva. Od akademického roku 1990/1991 sa na fakulte obnovilo päťročné magisterské štúdium, ktoré zostalo základným modelom právnického vzdelávania až do zavedenia boloňskej štruktúry po roku 2005.

I. VÝUKA ŠTÁTNEHO A ÚSTAVNÉHO PRÁVA V KOŠICIACH

Výučbu predmetov pôvodného československého štátneho a súčasného ústavného práva môžeme vnímať vo viacerých etapách. Prvú etapu predstavuje obdobie od vzniku fakulty až po spoločenské zmeny v roku 1989. Druhú etapu tvoria roky od začiatku spomínaných spoločenských zmien až po vznik samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993. Tretia etapa sa začala vznikom samostatnej Slovenskej republiky a trvala po vznik bakalárskeho a magisterského štúdia v akademickom roku 2005/2006. Zatiaľ poslednú etapu tvorí obdobie od reforiem v akademickom roku 2005/2006 až po súčasnosť.

I.1 70. a 80. roky 20. storočia

V socialistickom období (1973-1989) vtedajší právny systém používal pre označenie ústavného práva skôr pojem „štátne právo“. Išlo o jedno z právnych odvetví verejného práva, ktoré obsahovo upravovalo obdobné právne vzťahy, ako dnes ústavné právo.[5] Štátne právo bolo v socialistickom období považované za jeden z teoretických i normatívnych základov štúdia ďalších právnych disciplín. Vzhľadom k československému federatívnemu štátnemu zriadeniu sa jeho výučba zameriavala jednak na federatívnu rovinu, ako aj na rovinu štátneho práva Českej socialistickej republiky a Slovenskej socialistickej republiky.

Na Právnickej fakulte bola zriadená Katedra štátneho a správneho práva (ďalej aj „katedra“), ako stabilná súčasť fakulty, ktorá zabezpečovala výučbu predmetov z odvetvia štátneho

[4] Tamže.

[5] Počas existencie Uhorska sa na univerzitách a právnických akadémiách vyučovalo verejné právo, ktoré sa po postupnom oddelení finančného a správneho práva postupne začalo prakticky stotožňovať s pojmom ústavného práva. Primerane konštrukcii tzv. historickej (nepísanej) ústavy tento predmet úzko súvisel aj s dejinami verejného práva. (Pozn. red.)

práva. Výučba v rámci akademického roku 1980/1981 začínala v prvom ročníku v letnom semestri predmetom *Štátne právo na území ČSSR* (dotácia 2/1 a predmet sa končil zápočtom) a *Štátne právo socialistických krajín* (dotácia 2/0). Následne pokračovala výučba v druhom roku štúdia predmetom *Štátne právo na území ČSSR,* ktorý sa vyučoval aj v zimnom (dotácia 2/1, končil sa zápočtom) aj v letnom semestri (dotácia 3/1, končil sa zápočtom a skúškou). V štvrtom ročníku sa ešte vyučovalo *Štátne právo socialistických a kapitalistických krajín* (dotácia 3/1, končilo sa zápočtom a skúškou). Pre úplnosť je potrebné pripomenúť, že štúdium práva bolo v tom čase štvorročné a bolo ho možné študovať v dennej aj v externej forme.

Obsah výučby spomínaných predmetov predstavoval základnú súčasť výučby štátovedných disciplín a bol koncipovaný v súlade s ústavným poriadkom socialistického štátu, princípmi marxisticko-leninskej teórie štátu a práva, ako aj s ideologickými východiskami vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa. Predmet *Štátne právo na území ČSSR* bol zameraný na systematický výklad organizácie a fungovania štátnej moci, ústavného systému, postavenia štátnych orgánov, ako aj práv a povinností občanov v podmienkach socialistického spoločenského zriadenia. Obsah predmetu bol orientovaný na všeobecný výklad pojmu štátu, jeho funkcií a foriem, pričom sa zdôrazňovala charakteristika socialistického štátu ako štátu pracujúceho ľudu. Koncepcia predmetu bola zameraná na rozbor ústavných princípov socialistického štátu, medzi ktoré patrili predovšetkým socialistická demokracia, ľudovosť štátnej moci, socialistická zákonnosť, demokratický centralizmus, vedúca úloha Komunistickej strany Československa a princíp jednoty štátnej moci. V rámci predmetu sa analyzovala aj ekonomická základňa štátu, socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov, plánovité riadenie národného hospodárstva a ich ústavnoprávne zakotvenie.

Samostatný tematický okruh predstavovala organizácia štátneho mechanizmu. Pozornosť sa kládla hlavne na poznatky o postavení, pôsobnosti a vzájomných vzťahoch najvyšších orgánov štátnej moci a správy, a to najmä Federálneho zhromaždenia, prezidenta republiky, vlády Československej socialistickej republiky, ústredných orgánov štátnej správy, Slovenskej národnej rady, Českej národnej rady, vlád republík, národných výborov a sústavy súdov a prokuratúry. Súčasťou predmetu bolo aj skúmanie postavenia občana v socialistickom štáte, jeho vzťahu k ústavným právam, slobodám a povinnostiam občanov. Ich interpretácia však vychádzala zo socialistického chápania základných práv ako práv neoddeliteľne spätých s plnením povinností voči spoločnosti a štátu.

Charakteristickou črtou predmetu bolo v tomto období prepojenie právnej analýzy s ideologickou interpretáciou ústavného práva. Výklad jednotlivých inštitútov bol založený na marxisticko-leninskej teórii štátu a práva, pričom ústavnoprávne normy boli interpretované

predovšetkým z hľadiska ich funkcie pri budovaní a upevňovaní socialistického spoločenského zriadenia. Z tohto dôvodu výučba nepredstavovala iba systematický výklad platného ústavného práva, ale súčasne plnila významnú politicko-výchovnú funkciu smerujúcu k formovaniu ideologického profilu budúcich právnikov. Z metodologického hľadiska bol predmet založený na štúdiu platných ústavných zákonov a ďalších právnych predpisov, ich komentárov, učebníc štátneho práva a rozhodnutí najvyšších štátnych orgánov.

I.2 Obdobie transformácie a konca federácie (1989-1992)

Obdobie rokov 1989 až 1993 predstavovalo pre výučbu štátneho práva na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach zásadné transformačné obdobie. Nešlo o okamžitú zmenu obsahu predmetu, ale o postupný prechod od socialisticky koncipovaného štátneho práva k modernému štátnemu právu demokratického a právneho štátu. Tento proces prebiehal súbežne s rozsiahlymi politickými a ústavnými zmenami v Československu. Po novembrových udalostiach roku 1989 totiž stratili platnosť ideologické východiská dovtedajšej výučby štátneho práva. Z učebných osnov boli postupne odstránené témy založené na marxisticko-leninskej teórii štátu a práva. Predmet sa začal orientovať na univerzálne princípy štátneho práva demokratických štátov.

V rokoch 1990 – 1992 sa ústavný poriadok československej federácie dynamicky menil, čo sa prirodzene odzrkadľovalo aj vo výučbe štátneho práva. Pozornosť bola venovaná ústavným zákonom a zákonom prijatých po novembri 1989, ktoré odstránili ideologické ustanovenia Ústavy ČSSR z roku 1960, obnovili politický pluralizmus, princíp deľby moci, nezávislosť súdnictva a garancie základných práv a slobôd. Výučba reflektovala priebežné legislatívne zmeny. Významným obsahovým okruhom sa stalo štúdium Listiny základných práv a slobôd, vyhlásenej ústavným zákonom č. 23/1991 Zb., ktorá predstavovala nový základ ochrany ľudských práv v Československu. Študenti sa postupne oboznamovali s princípmi právneho štátu, ochranou základných práv, ústavnými garanciami súdnej ochrany, zákazom diskriminácie a medzinárodnými štandardmi ochrany ľudských práv.

Súčasne sa zásadne zmenila interpretácia organizácie štátnej moci. Predmet už nevychádzal z princípu jednoty štátnej moci, ale z klasickej koncepcie deľby zákonodarnej, výkonnej a súdnej moci, pričom osobitná pozornosť bola venovaná postaveniu a vzájomným vzťahom Federálneho zhromaždenia, prezidenta republiky, federálnej vlády, ústavného súdnictva a systému všeobecných súdov.

Pri výučbe sa začínali využívať aj nové zahraničné učebnice, odborná literatúra a preklady zahraničných ústavnoprávnych prác. Postupne sa opúšťala výlučne normatívna a ideologická metóda výučby a väčší dôraz sa kládol na komparatívne štúdium demokratických ústavných systémov. Charakteristickým znakom tohto obdobia bola však absencia stabilných učebníc, keďže

legislatívne zmeny prebiehali mimoriadne dynamicky. Preto sa prevažne pracovalo s aktuálnymi právnymi predpismi, či odbornými článkami.

V akademickom roku 1992/1993 bolo nosným predmetom *Štátne právo ČSFR,* ktorý sa vyučoval v treťom ročníku štúdia v zimnom (tam sa končil zápočtom) aj v letnom semestri, v ktorom sa končil zápočtom a štátnou skúškou. Predchádzal mu predmet *Štátne právo vybraných európskych krajín a USA*, ktorého výučba začínala v druhom roku štúdia v zimnom semestri (končila zápočtom) a pokračovala v treťom roku štúdia v letnom semestri (končila zápočtom a skúškou).

I.3 Roky od vzniku samostatnej Slovenskej republiky po vznik dvojstupňového štúdia

V období od vzniku samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993 až do zavedenia dvojstupňového bakalárskeho a magisterského štúdia v akademickom roku 2005/2006 prechádzala výučba štátneho práva na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach významnou obsahovou aj metodickou transformáciou. Štúdium bolo vtedy naďalej organizované ako jednotné magisterské štúdium práva.

Obsah štátneho práva sa postupne stabilizoval na základe novej Ústavy Slovenskej republiky, rozvíjajúcej sa judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky, ako aj približovania sa slovenského právneho poriadku k európskym štandardom. Výučba sa zameriavala na výklad základných princípov demokratického a právneho štátu, suverenity Slovenskej republiky, deľby štátnej moci, ochrany základných práv a slobôd, ako aj ústavného postavenia jednotlivých štátnych orgánov. Problematika ústavných orgánov, ako Národnej rady Slovenskej republiky, prezidenta republiky, vlády, Ústavného súdu Slovenskej republiky, všeobecných súdov či prokuratúry tvorila nosnú časť predmetu. V druhej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia sa obsah predmetu rozšíril o oblasť ústavného súdnictva, ochrany ústavnosti, volebného práva, územnej samosprávy a postavenia verejného ochrancu práv, ktorého inštitút bol na Slovensku zriadený ústavným zákonom v roku 2001. Zároveň sa analyzovali novelizácie Ústavy Slovenskej republiky, ktoré zväčša reagovali na vývoj politického systému a potreby demokratického štátu.

Z metodologického hľadiska sa postupne opúšťal tradičný model založený prevažne na memorovaní právnych noriem. Väčší dôraz sa kládol na analýzu judikatúry, riešenie modelových prípadov, interpretáciu ústavných princípov a komparáciu slovenského ústavného systému s ústavnými systémami demokratických štátov Európy. Výučba sa opierala o nové slovenské učebnice ústavného práva a o vedecké práce domácich autorov, medzi ktorými významné miesto zaujímali aj pedagógovia Právnickej fakulty UPJŠ.

Na fakulte sa predmet od akademického roka 1993/1994 vyučoval pod názvom *Štátne právo Slovenskej republiky*. Ten bol zaradený naďalej v treťom roku štúdia v zimnom (končil zápočtom) aj letnom semestri, v ktorom sa končil zápočtom a štátnou skúškou. Táto koncepcia výučby sa na

fakulte realizovala až do akademického roku 1999/2000 (vrátane), a štátna skúška zo *Štátneho práva Slovenskej republiky* bola súčasťou tzv. blokovej výučby, kedy absolventi päťročného štúdia končili až po absolvovaní desiatich štátnych skúšok. Predmet *Štátne právo vybraných európskych krajín a USA* sa vyučoval rovnako ako predtým. Začínal sa v druhom roku štúdia v zimnom semestri (končil zápočtom) a pokračoval v treťom roku štúdia v letnom semestri (končil zápočtom a skúškou).

Od akademického roka 2000/2001 sa výučba *Štátneho práva Slovenskej republiky* presunula do druhého roku štúdia, kedy sa v zimnom semestri súbežne učili predmety Štátne právo vybraných európskych krajín a USA (3/1, končil sa zápočtom a skúškou) a Štátne právo Slovenskej republiky (2/1 končil sa zápočtom). V letnom semestri sa následne pokračovalo už len vo výučbe Štátneho práva Slovenskej republiky (2/1, výučba končila sa zápočtom a skúškou).

V akademickom roku 2001/2002 došlo taktiež k presunu výučby *Štátneho práva vybraných európskych krajín a USA* do letného semestra v prvom ročníku, pričom v akademickom roku 2002/2003 sa tento predmet premenoval na *Štátne právo porovnávacie.* Ostatná výučba zostala nezmenená. K premenovaniu predmetov na *Ústavné právo porovnávacie* a *Ústavné právo Slovenskej republiky* došlo potom v akademickom roku 2004/2005. Rozsahovo a koncepčne zostali spomínané zaradené v prvom a druhom roku štúdia tak, ako je to uvedené vyššie.

I.4 Výuka ústavného práva od reformného akademického roku 2005/2006 až po súčasnosť

Zavedenie dvojstupňovej štruktúry vysokoškolského vzdelávania v akademickom roku 2005/2006 predstavovalo významný medzník aj vo vývoji výučby ústavného práva na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Reforma bola realizovaná v nadväznosti na prijatie zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a na implementáciu princípov Boloňského procesu, ktorého cieľom bolo vytvorenie kompatibilného Európskeho priestoru vysokoškolského vzdelávania. Od akademického roku 2005/2006 bolo štúdium práva koncipované v štruktúre 4 +1 (štvorročné bakalárske a jednoročné magisterské štúdium).

Popri organizačných zmenách štúdia priniesla reforma aj zásadné zmeny v koncepcii, obsahu a metódach výučby ústavného práva. Zaviedol sa kreditový spôsob štúdia a rozdelenie predmetov na povinné (*Ústavné právo Slovenskej republiky*), povinne voliteľné (*Ústavné právo porovnávacie)* a výberové predmety (*Ústavné súdnictvo SR*). Tieto predmety sa vyučovali v druhom roku bakalárskeho stupňa štúdia.

Obsahovo sa dôraz kládol na osvojenie základných ústavnoprávnych pojmov, princípov ústavného systému Slovenskej republiky a organizácie verejnej moci, ale aj na analýzu jednotlivých ústavných inštitútov, judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky, Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie. Matéria predmetu sa postupne rozširovala o nové tematické okruhy, ktoré odrážali dynamický vývoj slovenského aj európskeho ústavného práva.

Významnou črtou výučby sa stala judicializácia ústavného práva v dôsledku rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky a judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, či Súdneho dvora Európskej únie. Významný vplyv na obsah výučby mali aj pomerne časté novelizácie Ústavy Slovenskej republiky a ďalších ústavných zákonov. Výučba priebežne reflektovala zmeny týkajúce sa postavenia súdnictva, prokuratúry, územnej samosprávy, verejného ochrancu práv, bezpečnostných orgánov či fungovania ústavných orgánov počas mimoriadnych situácií.

Od akademického roka 2015/2016 sa posilnil teoretický rozmer výučby a to zavedením povinne voliteľného predmetu *Základy teórie ústavy*, ktorý bol pôvodne zaradený v letnom semestri prvého roku štúdia. Matéria tohto predmetu prechádza od teoretických koncepcií ku komparácií ústav zvolených štátov EÚ. Ústavnoprávne inštitúty Slovenskej republiky sa tak začali analyzovať v kontexte ústavných systémov ostatných členských štátov Európskej únie, judikatúry zahraničných ústavných súdov a odporúčaní Benátskej komisie. Takýto prístup umožňuje študentom lepšie pochopiť spoločné princípy európskeho konštitucionalizmu i špecifiká slovenského ústavného systému.

Po roku 2020 ovplyvnili obsah výučby aj nové spoločenské výzvy, najmä ústavnoprávne otázky súvisiace s pandémiou COVID-19, vyhlasovaním núdzového stavu, obmedzovaním základných práv, ochranou verejného zdravia a ústavnými limitmi mimoriadnych opatrení. Tieto témy sa stali predmetom analýzy nielen z pohľadu vnútroštátneho práva, ale aj judikatúry medzinárodných súdnych orgánov.

Významnou zmenou prešla aj organizácia samotného vyučovania. Popri prezenčnej forme sa začali využívať elektronické informačné systémy, e-learningové platformy a digitálne databázy právnych predpisov a súdnych rozhodnutí. Obdobie pandémie COVID-19 urýchlilo rozvoj dištančných foriem výučby, online seminárov a elektronického skúšania, pričom viaceré digitálne nástroje zostali súčasťou pedagogického procesu aj po návrate k prezenčnej výučbe.

Ďalším medzníkom bolo prijatie nových štandardov *Slovenskej akreditačnej agentúry pre vysoké školstvo* (ďalej aj SAAVŠ), podľa ktorých vysoké školy postupne zosúlaďovali svoje vnútorné systémy zabezpečovania kvality a zároveň aj jednotlivé študijné programy s novými štandardmi. Na základe nových štandardov SAAVŠ bolo na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach zavedené trojročné bakalárske štúdium práva od akademického roka 2022/2023. Ústavné právo sa podľa týchto štandardov vyučuje v bakalárskom študijnom programe v dvoch semestroch ako *Ústavné právo SR I.* – letný semester prvého roku štúdia v rozsahu 2/1. Následne pokračuje výučba *Ústavného práva SR II.,* v zimnom semestri druhého roku štúdia v rovnakom rozsahu. Obidva predmety sa končia skúškou.

Obsahovo sa *Ústavné právo SR I.* sa zaoberá základmi fungovania štátu, jeho ústavného systému a vzťahmi medzi štátom a jednotlivcom, taktiež približuje historický vývoj slovenskej štátnosti vrátane vzniku SR a zániku ČSFR. Dôležitou súčasťou je analýza Ústavy SR, jej prijatia, zmien a hodnotových základov, ako aj štruktúry ústavného systému. Predmet sa venuje aj územnej organizácii štátu, štátnym symbolom a otázkam bezpečnosti štátu. Významnú časť tvorí úprava štátneho občianstva a postavenia občana vrátane občianstva EÚ. Jadrom výučby je aj problematika základných práv a slobôd, ich klasifikácia a ochrana v národnom aj medzinárodnom kontexte. Súčasťou je taktiež úprava foriem výkonu verejnej moci, najmä priamej a zastupiteľskej demokracie vrátane referenda, ako aj fungovanie politických strán a volebných princípov. Predmet *Ústavné právo SR II.* sa zameriava na fungovanie štátu z pohľadu deľby moci a jednotlivých ústavných orgánov. Vysvetľuje formy vlády a princíp deľby moci v SR, vrátane inštitútu inkompatibility a ochrany verejného záujmu pri výkone verejných funkcií. Následne sa podrobne venuje zákonodarnej moci, najmä postaveniu Národnej rady SR, jej právomociam a legislatívnemu procesu, výkonnej moci, postaveniu prezidenta, vlády a orgánov štátnej správy vrátane ich vzájomných vzťahov. Predmet sa sústreďuje aj na súdnu moc, a to ako na všeobecné súdnictvo vrátane Súdnej rady SR, tak aj na ústavné súdnictvo a postavenie Ústavného súdu SR. Súčasťou je aj výklad ústavných orgánov s osobitným postavením, ako je prokuratúra, verejný ochranca práv a Najvyšší kontrolný úrad SR.

V súčasnosti je teda výučba predmetov ústavného práva na Právnickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach koncipovaná ako moderná profilová právna disciplína, ktorá prepája teoretické poznatky s praktickou aplikáciou ústavného práva. Jej cieľom je nielen sprostredkovať systematické poznatky o ústavnom poriadku Slovenskej republiky, ale aj rozvíjať schopnosť študentov interpretovať ústavné normy, pracovať s judikatúrou domácich a medzinárodných súdov a riešiť aktuálne ústavnoprávne problémy v súlade s princípmi demokratického a právneho štátu.

Výučba je dopĺňaná o vedecké projekty, konferencie a spoluprácu s praxou, najmä s Ústavným súdom Slovenskej republiky so sídlom v Košiciach. Aj vďaka odborným stážam, ktoré Ústavný súd poskytuje, dochádza k premosťovaniu moderného ústavnoprávneho štúdia, aplikačnej praxe a vedeckého výskumu.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

TECHNICKÁ UNIVERZITA V KOŠICIACH: História. [online]. Dostupné na internete: <https://www.tuke.sk/sk/historia>.

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH: História univerzity. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/historia-univerzity/>.

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH, PRÁVNICKÁ FAKULTA: História fakulty. [online]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/pravnicka-fakulta/fakulta/historia-fakulty/>.

PRÁVNE PREDPISY

Nariadenie vlády Slovenskej socialistickej republiky č. 88/1973 Zb. o zriadení Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd ako ústavný zákon Federálneho zhromaždenia Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky.

Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontaktné údaje:

doc. JUDr. Alena Krunková, PhD.

e-mail: alena.krunkova@upjs.sk

Katedra ústavného práva a správneho práva, Právnická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach

Kováčska 26, 040 75 Košice, Slovenská republika

VYBRANÉ FÁZY VÝVOJA SAMOSPRÁVY MESTA KOŠICE[1]

Selected Stages in the Historical Development of Local Self-Government in Košice

Jozef Andrejčák

Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá a je orientovaný na vybrané fázy vývoja samosprávy mesta Košice v kontexte zákona o meste Košice. Zameranie je aj na stručnú analýzu vybraných konkrétnych špecifík, ktoré sú príznačné pre zákon o meste Košice. Ide konkrétne o mestské časti, ktoré sú výraznou črtou samosprávy mesta Košice a rady starostov, ktorá v systéme dvojúrovňovej samosprávy v podmienkach Slovenskej republiky je charakteristická len pre mesto Košice.

Abstract: The contribution deals with and focuses on selected phases of the development of the self-government of the city of Košice in the context of the Act on the City of Košice. It also aims to provide a brief analysis of selected specific features characteristic of the Act on the City of Košice. In particular, it concerns the city districts, which are a distinctive feature of the self-government of the city of Košice, and the Council of Mayors, which, within the system of two-tier self-government in the conditions of the Slovak Republic, is characteristic only of the city of Košice.

Kľúčové slová: zákon o meste Košice, samospráva, mesto Košice,

Keywords: act on the City of Košice, self-government, city of Košice

ÚVOD

Územná samospráva sa napriek rôznym historickým procesom a vývojom, ale aj rozličným skúsenostiam a následne aj výsledkom stala neoddeliteľnou súčasťou demokratického politického systému. Ako uvádzajú Žárska a Papcunová samospráva je, resp. by mala byť aj akýmsi stupňom medzi občianskou spoločnosťou a štátom[2].

Jeden zo základných princípov právneho štátu možno považovať deľbu moci na moc zákonodarnú, moc výkonnú a moc súdnu. Okrem uvedenej - základnej (horizontálnej) deľby moci sa v právnom a demokratickom štáte moc delí aj vo vertikálnom zmysle, kde výsledkom je následné rozdelenie moci medzi štát a samosprávu. Samospráva tak predstavuje delenie moci verejnej po vertikálnej línií na moc štátnu a moc samosprávnu[3]. Štát v danom kontexte zavedením územnej

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „*Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte*“.

[2] ŽÁRSKA, E. – PAPCUNOVÁ, V.: *Komunálna politika.* Bratislava: Ekonóm, 2021, s. 8.

[3] JESENKO, M. a kol.: *Obec ako subjekt tvorby práva*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015.

samosprávy prestáva byť výlučným nositeľom verejnej moci. Podľa Barányho s čím možno plne súhlasiť, v demokratickom a právnom štáte štátna moc nemôže a ani nepotrebuje monopolizovať verejnú moc v spoločnosti. Preto prostredníctvom právneho poriadku vytvára priestor pre vytvorenie autonómnych systémov verejnej moci[4].

Klíma územnú samosprávu považuje za súčasť verejného práva so záujmami o sebareguláciu a sebarozhodovanie. Ako súčasť verejného práva je uznávaná a akceptovaná štátnou mocou, ustanovená ústavou a zákony určujú rozsah a jej hranice[5].

Samosprávu a jej myšlienky možno teda chápať ako zlučiteľné len s demokraciou založenou na pluralizme a rešpektovaní politických a spoločenských záujmov a zároveň na partnerskom vzťahu štátu a územných verejnoprávnych subjektov samosprávy.

V zmysle princípov zakotvených v Európskej charte miestnej samosprávy, ako sú napr. decentralizácia a subsidiarita boli postavené v samospráve aj v podmienkach Československa a neskôr Slovenska po roku 1989, na začiatku demokratizačných zmien. Základom bolo prijatie konkrétnych základných noriem vrátane špeciálnych noriem týkajúcich sa samospráv mesta Bratislavy a mesta Košíc.

V kontexte uvedeného, a názvu príspevku, je jeho orientácia na vybrané fázy vývoja samosprávy v meste Košice s prihliadnutím na jej konkrétne niektoré špecifiká. Analýzou konkrétnych vybraných špecifík sa otvára priestor pre potenciálne ďalšiu diskusiu ku konkrétnym otázkam týkajúcim sa samosprávy, a to nielen na úrovni mesta Košice.

I. STRUČNÁ GENÉZA VZNIKU ZÁKONA O MESTA KOŠICE

V Slovenskej republike bol systém územnej samosprávy po roku 1989 revitalizovaný, ako nevyhnutný dôsledok zmien v spoločnosti. Schválením zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o obecnom zriadení“) sa zrealizovali potrebné predpoklady pre fungovanie obecnej samosprávy. Osobitnú právnu úpravu na Slovensku zároveň nadobudli dve mestá, a to mesto Bratislava a Košice[6]. Ide o zákon č. 377/1990 Zb. o hlavnom meste Slovenskej republiky Bratislave v znení neskorších predpisov a zákon č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o meste Košice“). Osobitné postavenie uvedených miest je dané aj tým, že samospráva je realizovaná na dvoch úrovniach – mestskej a mestských častí. Prijatím uvedených dvoch špeciálnych zákonov sa v podmienkach Slovenskej republiky vytvoril aj systém dvojúrovňovej samosprávy. Zároveň,

[4] BÁRÁNY, E.: *Moc a právo*. Bratislava: Veda, 1997.
[5] KLÍMA, K.: *Ústavní právo*. 4. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 575.
[6] § 22a zákona o obecnom zriadení, právne postavenie, územné usporiadanie a orgány samosprávy miest s počtom obyvateľov nad 200 000 upravuje osobitný zákon.

základom slovenského modelu obecnej samosprávy sa stal tzv. „zmiešaný model“, v rámci ktorého obce ako základné jednotky územnej samosprávy popri vlastnej - samosprávnej činnosti vykonávajú aj prenesenú pôsobnosť - delegovanú miestnu štátnu správu[7].

Prijatím Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. (ďalej len „Ústava“) a vznikom samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993, územná samospráva našla svoje postavenie aj v samostatnej hlave ústavného textu a to konkrétne v štvrtej hlave Ústavy v Čl. 64 až 71. Za základ miestnej územnej samosprávy v Slovenskej republike sa označuje obec. Územná samospráva ako systém v podmienkach Slovenskej republiky bol dotvorený prijatím zákona NR SR č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov, na základe ktorého vzniklo osem samosprávnych krajov, ktoré sú predstaviteľmi územnej samosprávy na regionálnej úrovni.

V období nástupu demokratizačných zmien a systémových opatrení v územnej samospráve sa do popredia v danej oblasti dostávalo aj mesto Košice. Postavenie mesta Košice vo verejnej správe aj v kontexte historických faktov, sa pravidelne zvyšovalo a to nielen rastom počtu obyvateľstva, ale aj významom jeho hospodárskych, kultúrnych a politických inštitúcií, ktoré presahovali a presahujú región východného Slovenska. Môžeme hovoriť, že Košice mali a majú celoeurópsky význam. Mesto Košice je univerzitným a vysokoškolským mestom, strediskom významných inštitúcií a tiež aj niektorých diplomatických zastupiteľstiev.

Aj o spomenuté skutočnosti sa opierali predkladatelia návrhu zákona o meste Košice v roku 1990, kedy po spoločenských zmenách a obnovovaní územnej samosprávy došlo aj k prípravám na reformu verejnej správy. Viacerí predstavitelia mesta sa odvolávali aj na viaceré vyhlásenia predstaviteľov slovenskej vlády, že pripravovanou reformou verejnej správy nechcú znižovať význam miest a obcí a nechcú narušať prirodzene sa formujúce regióny. Mesto Košice sa hlásilo k postaveniu metropoly východného Slovenska. Z týchto dôvodov bol predložený aj návrh zákona o meste Košice.

Navrhovaný zákon o meste Košice reflektoval aj na požiadavky plenárneho zasadnutia Národného výboru mesta Košíc z 22. 6. 1990, s prihliadnutím na rezolúciu z konferencie Združenia miest a obcí na Slovensku z 24. 7. 1990 a na navrhované zmeny v návrhu zákona o obecnom zriadení a rovnako o voľbách do orgánov samosprávy obcí. V roku 1990 zároveň mesto Košice oslavovalo 700. výročie získania mestských práv[8].

Návrh zákona Slovenskej národnej rady o meste Košice v kontexte archívnych informácií, vychádzal z iniciatívy mesta Košice, jeho politických strán a hnutí a orgánov. Nadväzoval na vtedajšie legislatívne práce, avšak upravoval odlišnosti v organizácii samosprávy. Na tvorbe návrhu

[7] ANDREJČÁK, J.: Zákon o meste Košice v kontexte mestských častí. In. Metamorfózy práva ve střední Evropě 2024. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2024, s. 280 – 295.
[8] ARCHÍV MESTA KOŠICE, *AF: Národný výbor mesta Košice 1984 – 1991*. Spis.

zákona sa podieľali predstavitelia mestských a obvodných orgánov, politických strán, poslanci, ďalšie inštitúcie a občania. V navrhovanej podobe sa dosiahol všeobecný súhlas, aj keď niektoré znenia boli navrhované alternatívne.

Návrh zákona bol v tom období taktiež predbežne konzultovaný aj v Slovenskej národnej rade, na Ministerstve vnútra SR a Ministerstve spravodlivosti SR. Pripomienky obvodných národných výborov boli v čase spracovania návrhu zákona prehodnocované a podľa závažnosti a možnosti akceptované.

Vzhľadom na časový harmonogram prípravy návrhov právnych predpisov, ktorými sa mala vykonávať reforma národných výborov a územnej štátnej správy, neboli podľa legislatívnych pravidiel vlády vypracované zásady navrhovaného zákona. Preto bol v danom období požiadaný predseda SNR o upustenie predloženia zásad tohto zákona. Prijatie zákona zároveň nepredkladalo nijaké nároky na štátny rozpočet Slovenskej republiky a ani na plán pracovných síl.

Aj o tieto fakty a skutočnosti sa v roku 1990 opierala skupina poslancov Slovenskej národnej rady, ktorá predkladala návrh zákona o meste Košice[9]. Výbory Slovenskej národnej rady (okrem mandátového a imunitného výboru Slovenskej národnej rady) prerokovali návrh zákona v dňoch 18. – 20. septembra 1990 na vydanie zákona Slovenskej národnej rady o meste Košice. Výbory Slovenskej národnej rady konkrétne pre štátnu správu a územnú samosprávu a pre národnosti, etnické skupiny a pre ľudské práva vyjadrili nesúhlas s predloženým návrhom a odporučili návrh na vydanie zákona prepracovať. Ostatné výbory Slovenskej národnej rady vyjadrili súhlas s návrhom na vydanie zákona o meste Košice. Zároveň však odporučili, Slovenskej národnej rade, aby schválila zákon s úpravami, ktoré vzišli z prerokovaní na jednotlivých výboroch Slovenskej národnej rady.

Návrh zákona o meste Košice bol v niektorých ustanoveniach predkladaný alternatívne. Jednou z alternatívnych ustanovení návrhu bola aj príloha č. 1 zákona, ktorú môžeme považovať za dôležitú a ktorá ustanovovala mestské časti mesta Košice, v ktorých sa zriaďujú orgány miestnej samosprávy. Čo sa týka návrhu zákona, tak obsahoval tri alternatívy spomínanej prílohy. Alternatíva č. I. rátala s počtom mestských častí 17, alternatíva č. II rátala s počtom mestských častí 21 a alternatíva č. III rátala s počtom mestských časti 20[10].

Väčšina výborov na svojich zasadnutiach odporučila alternatívu č. II ako prílohu č. 1 k predmetnému zákonu, ktorá hovorí o počte mestských častí v meste Košice. Následne však k tomuto počtu bola pridaná ešte jedna mestská časť, a to Košice-Luník IX. Zákon Slovenskej národnej rady o meste Košice č. 401/1990 Zb. bol vyhlásený k 1. októbru 1990 s prílohou č. 1.,

[9] Návrh zákona o meste v Košice predkladali poslanci Slovenskej národnej rady poslanci František Balún, Ladislav Kliman, Vladimír Komár, Ivan Ľupták, Miroslav Pollák a Marcel Strýko.
[10] Parlamentný archív Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky, 1990.

ktorá hovorila o 22 mestských častiach mesta Košice, v ktorých sa zriaďujú orgány miestnej samosprávy.

V priebehu septembra 1990 zároveň ešte dochádzalo na zasadnutiach Obvodných národných výborov Košice IV a Košice V k diskusiám a snahám týkajúcich sa možného odčlenenia Barce, Šace a Poľova od mesta Košice. V zmysle prijatých uznesení boli uvedené časti ponechané ako súčasti mesta Košice ako metropoly východu[11].

Prvé slobodné voľby do orgánov samosprávy obcí po roku 1989 sa konali v dňoch 23. – 24. 11. 1990 a boli to zároveň voľby do orgánov samosprávy v meste Košice. Obyvatelia Košíc si prvýkrát volili svojich zástupcov na úrovni mesta (primátor a mestské zastupiteľstvo) a na úrovni mestských častí (starosta a miestne zastupiteľstvo). Zákon o meste Košice týmto začal byť reálne uplatňovaný v systéme dvojúrovňovej samosprávy mesta Košice. V priebehu nasledujúcich období bol zákon o meste Košice viackrát novelizovaný. Novelizácie sa týkali napr. úpravy počtu poslancov s cieľom zefektívnenia výkonu samosprávy, ale aj zníženia finančných nákladov, zaradenie resp. vytvorenie istého orgánu v samosprávnom systéme a to rady starostov, ale aj úpravy postavenia mestských častí v kontexte pozície prijímateľa finančných prostriedkov z fondov Európskej únie.

II. ŠPECIFIKÁ SAMOSPRÁVY MESTA KOŠICE

V predmetnej kapitole sa zameriame na vybrané špecifiká zákona o meste Košice resp. samotnej samosprávy mesta. Jednou z oblastí špecifickosti samosprávy mesta Košice je postavenie mestských častí v samotnom systéme. Téma mestských častí, ktorých je v Košiciach dvadsať dva, je pravidelne diskutovanou témou v kontexte potenciálnej úpravy ich počtu vrátane následnej úpravy prerozdelenia kompetencií a financovania. Tieto diskusie, či už na odbornej, politickej alebo aj laickej úrovni, môžeme považovať za legitímne vzhľadom na vysoký počet mestských častí a zároveň rozdielnosť samotnej decentralizácie v samospráve mesta. Diferencovaná decentralizácia spočíva v rozdielnom nastavení kompetencií a financovaní medzi mestskými časťami. Z aplikačnej praxe následne vznikajú viaceré problémy, ktorých riešenie a odstránenie má byť jedným z cieľov potenciálneho riešenia postavenia mestských častí v meste Košice. Z uvedeného načrtneme posledné novelizácie predmetného zákona.

Posledné dve novelizácie zákona o meste Košice, boli orientované práve aj na postavenie mestských častí. Novelizácia zákona, ktorá bola schválená v roku 2023, sa týkala práve vytvorenia jednoduchšieho legislatívneho priestoru pre možné zníženie počtu mestských častí. Skôr ako

[11] ARCHÍV MESTA KOŠICE, AF: Obvodný národný výbor Košice IV. Spis; AF: Obvodný národný výbor Košice V. Spis.

upriamime pozornosť na poslednú novelizáciu predmetného zákona, obzrieme sa v krátkosti na legislatívne zakotvenie tejto možnosti, zníženia počtu mestských častí v zákone o meste Košice pred touto úpravou.

Postup zlučovania mestských častí upravoval zákon o meste Košice špecifickým spôsobom. K možnému zlúčeniu mestských častí bolo možné dôjsť podľa §3 ods. 3 a 4 zákona o meste Košice, účinnosťou všeobecne záväzného nariadenia (ďalej len VZN) mesta, ktoré však mohli obyvatelia dotknutých mestských častí v miestnom referende odmietnuť. Miestne referendum o odmietnutí daného VZN mesta o zlúčení mestských častí by bolo obligatórne, za podmienky, že oň požiada petíciou skupina obyvateľov dotknutej mestskej časti[12]. Ak by obyvatelia aspoň v jednej územne dotknutej mestskej časti predmetné VZN mesta v miestnom referende odmietli, mohlo by byť následne opätovné takéto VZN predložené na rokovanie zastupiteľstva až v ďalšom volebnom období. Ak by sa však žiadna petícia nepredložila, mohlo by aj miestne zastupiteľstvo vyhlásiť fakultatívne miestne referendum, v týchto prípadoch bola uplatňovaná lehota do 120 dní

K zlúčeniu mestských častí nemohlo dôjsť bez kvalifikovaného prejavu vôle mesta, išlo o všeobecne záväzné nariadenie mesta o zlúčení. To však bolo podmienené postojom mestskej časti, či už ide o postoj orgánov mestskej časti, alebo postoj občanov. V prípade, ak by nedošlo k istému aktívnemu postoju mestskej časti (petícia, vyhlásenie referenda miestnym zastupiteľstvom), k zlúčeniu by následne došlo[13].

Vzhľadom na nutnosť prijatia VZN mesta o zlúčení však môžeme konštatovať aj to, že mestské časti sa bez vôle mesta (mestského zastupiteľstva) nemohli zlučovať. Podľa platnej právnej úpravy (do novelizácie z roku 2023) bolo podmienkou zlúčenia mestských častí, prijatie takéhoto VZN (§3 ods. 3 zákona o meste Košice). Z uvedeného možno aj konštatovať, že vtedajšia platná právna úprava neumožňovala mestu presadiť proti vôli dotknutých mestských častí ich zlúčenie. Z pohľadu aplikačnej praxe bol tento proces vnímaný ako náročný, ktorý by zrejme bol veľmi ťažko realizovateľný a aplikovaný v praxi[14].

Aj v kontexte uvedeného, novelizácia zákona o meste Košice z roku 2023 legislatívne upravovala možnosť úpravy resp. zlúčenia mestských častí v meste Košice. Kompetencia rozhodovať o počte resp. štruktúre mestských častí bola daná na stranu mestského zastupiteľstva prostredníctvom štatútu mesta. Do samotného rozhodovacieho procesu bola zaradená aj Rada starostov, ktorej bola daná právomoc práva veta v lehote 60 dní, teda odmietnutie príslušného

[12] VERNARSKÝ, M.: *Analýza právnej povahy výsledkov miestneho referenda o mestských častiach na území mesta Košice.* Právna expertíza, 2015.
[13] ANDREJČÁK, J.: Zákon o meste Košice v kontexte mestských častí, c. d., s. 295.
[14] ANDREJČÁK, J.: Zákon o meste Košice v kontexte mestských častí, c. d., s. 295.

uznesenia mestského zastupiteľstva. Následne je však mestské zastupiteľstvo taktiež v lehote 60 dní, oprávnené prelomiť zamietavé stanovisko Rady starostov, avšak vyššou (kvalifikovanou) väčšinou, t. j. 3/5 väčšinou všetkých poslancov. Použitie kvalifikovanej väčšiny pri rozhodovaní o danej problematike môžeme vnímať ako garanciu istej stability (nového) usporiadania mestských častí. Jednou z podstatných zmien bolo aj vypustenie možnosti vyhlásenia a následnej organizácie miestneho referenda mestskej časti, ktorej by sa úprava počtu mestských častí dotýkala. Práve otázka miestneho referenda bola najdiskutovanejšou na úrovni samosprávy mesta Košice. Konkrétna úprava bola zo strany generálneho prokurátora napadnutá na Ústavnom súde v roku 2025. V čase písania príspevku, boli konkrétne ustanovenia zákona o meste Košice, pozastavené. Vo veci samej Ústavný súd momentálne nerozhodol.

Posledná novelizácia zákona o meste Košice, ktorá bola predmetom viacerých diskusií, bola schválená v mesiaci apríli 2026. V krátkosti sa v tejto časti zameriame na vybrané oblasti. Okrem iného, avšak najzásadnejším predmetom tejto novelizácie je aj úprava počtu mestských častí. Príloha zákona „územné členenie mesta Košice“ člení mesto na štyri mestské časti. Novo navrhované mestské časti lemujú okresy mesta Košice t.j. okresy Košice I. až IV. Súčasťou sú tzv. miestne časti, teda bývalé mestské časti. Takéto územné členenie má platiť od volieb v roku 2030, čiže voľby v roku 20230 do orgánov samosprávy v meste Košice, budú reflektovať nové členenie.

Zákonodarca však ponechal v danej otázke istú kompetenciu aj mestskému zastupiteľstvu, ktorá je však časovo limitovaná. Mestské zastupiteľstvo mesta Košice môže nadpolovičnou väčšinou všetkých poslancov do 31. Marca 2027 schváliť návrh odlišného územného členenia mesta, ako je uvedený v prílohe tohto zákona. Rada starostov sa k potenciálnemu návrhu má vyjadriť do 30 dní odo dňa jeho schválenia, ak vyjadrí súhlas, mestské zastupiteľstvo vyhlási referendum mesta o územnom členení podľa schváleného návrhu mestským zastupiteľstvom. Následné konanie referenda je v zákone konkrétne uvedené, a to na deň konania volieb do NRSR[15] (predpoklad: jeseň 2027). Takýto návrh na nové územné členenie musí spĺňať zároveň ďalšie dve podmienky, a to: celkový počet mestských častí nepresiahne desať a počet obyvateľov mestskej časti podľa schváleného návrhu bude najmenej 20 000 obyvateľov, s výnimkou najviac dvoch mestských častí, ktorých počet obyvateľov bude najmenej 5 000 obyvateľov[16].

Súčasťou poslednej novelizácie zákona o meste Košice je úprava počtu poslancov mestského zastupiteľstva, a to z počtu 41 na počet 51. Ako dôvod predkladatelia uvádzajú, aby každá súčasná mestská časť, v budúcnosti „miestna časť“, mala svojho zástupcu v zastupiteľstve.

[15] Pozri bližšie: Návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky Igora Šimka a Andreja Sitkára na vydanie zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 401/1990 Zb. o meste Košice v znení neskorších predpisov. [online]. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk>.
[16] NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: Vyhľadávanie v návrhoch zákonov. Detaily návrhu zákona. [online], 2026. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk>.

Tu nastáva potenciálny problém s princípom rovnosti volebného práva, nakoľko mestské časti sa z pohľadu počtu obyvateľov výrazne líšia.

V kontexte úpravy a zmeny územného členenia, zániku a vzniku nových mestských častí a s koordináciou celého procesu, ktorý môžeme vnímať ako reformu samosprávy mesta Košice, bol zapracovaný v zákone tretí námestník primátora. Túto pozíciu môžeme vnímať a mala by byť vnímaná ako dočasná pre samotný proces reformy samosprávy v meste.

Ďalším zo špecifík zákona o meste Košice a samosprávy mesta Košice, je Rada starostov, ktorá je zadefinovaná §7 a ods. 1 a 4 zákona o meste Košice. Rada starostov, je v podmienkach dvojúrovňovej samosprávy na Slovensku, koncipovaná len v zákone o meste Košice. Rada starostov, ako spoločný orgán, zastupuje záujmy mestských častí pri otázkach, ktoré sú vyhradené mestskému zastupiteľstvu. Stanovisko rady starostov je mestské zastupiteľstvo povinné prerokovať pred rozhodnutím o konkrétnej veci, resp. malo by byť zastupiteľstvo aspoň informované. Rada starostov môže predkladať aj iniciatívne návrhy na rokovanie mestského zastupiteľstva. Z pohľadu aplikačnej praxe funguje teda ako spoločný orgán mestských častí, tie spoločne komunikujú vo vzťahu k vedeniu mesta, mestskému zastupiteľstvu, ale aj k magistrátu mesta. Na úrovni Rady starostov sa diskutuje aj o rôznych projektoch mestských častí, samosprávnych problémoch a aktuálnych témach, ktoré majú celomestský význam, ale aj možný presah v rámci spoločných kompetencií. Radu starostov môžeme vnímať pozitívne, má svoje reálne opodstatnenie, avšak z pohľadu aplikačnej praxe by sa mala vyvarovať, aby neskĺzla do diskusnej roviny bez efektívnej komunikácie s predstaviteľmi mesta, magistrátu mesta a predstaviteľmi mestských podnikov.

Tabuľka č. 1 Počet zasadnutí Rady starostov podľa jednotlivých volebných období. Posledné evidované zasadnutie vo volebnom období 2022-2026 je k 17.2.2026

Volebné obdobie	Počet zasadnutí Rady starostov
2006 – 2010	25
2010 – 2014	28
2014 – 2018	26
2018 – 2022	29
2022 – 2026	37*
Spolu	**141**

Zdroj: Vlastné spracovanie, na základe www.kosice.sk

ZÁVER

Územná samospráva zohráva v demokratických politických systémoch dôležitú a nezastupiteľnú úlohu vo zmysle fungovania a plnenia funkcií a zabezpečovania úloh. V podmienkach Slovenskej republiky územná samospráva je postupne budovaná po roku 1989 s nástupom demokratizačných zmien. Súčasťou je vytvorenie aj dvojúrovňovej samosprávy, a to konkrétne v dvoch mestách – Bratislave a Košiciach, ktoré majú vlastné špeciálne zákony. Tie

prechádzali vlastným vývojom a práve príspevok sa zameriaval na vybrané fázy zákona o meste Košice v jeho prípravnej fáze a v samotnom schvaľovacom procese. Zákon o meste Košice od jeho schválenia môžeme vnímať pozitívne a vzhľadom aj na diskutované témy je potrebné vnímať tento zákon aj ako produkt svojej doby, opäť pozitívne.

Súčasťou analýzy v príspevku sú aj konkrétne špecifiká zákona o meste Košice a to mestské časti a rada starostov. V kontexte mestských častí sa analyzovali posledné novelizácie zákona o meste Košice a následne v krátkosti postavenie a fungovanie rady starostov. Uvedené oblasti resp. časti zákona sú okrem iného často krát aj predmetom rôznych diskusií, či už na úrovni samosprávy mesta, ale aj na rôznych iných platformách. Zároveň cieľom bolo aj priblížiť postavenie mestských častí v súvislosti s poslednými novelizáciami a ako aj náčrt Rady starostov ako orgán starostov v systéme samosprávy mesta Košice.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ANDREJČÁK, J.: Zákon o meste Košice v kontexte mestských častí. In. Metamorfózy práva ve střední Evropě 2024. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2024, s. 280 – 295.

ARCHÍV MESTA KOŠICE, *AF: Národný výbor mesta Košice 1984 – 1991*. Spis.

ARCHÍV MESTA KOŠICE, *AF: Obvodný národný výbor Košice IV*. Spis.

ARCHÍV MESTA KOŠICE, *AF: Obvodný národný výbor Košice V*. Spis.

BÁRÁNY, E.: *Moc a právo*. Bratislava: Veda, 1997.

JESENKO, M. a kol.: *Obec ako subjekt tvorby práva*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015.

KLÍMA, K.: *Ústavní právo*. 4. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010.

MESTO KOŠICE: *Rada starostov*. [online], 2026, [cit. 18/5/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/rada-starostov-2022-2026>.

NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: Vyhľadávanie v návrhoch zákonov. Detaily návrhu zákona. [online], 2026. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk>.

Parlamentný archív Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky, 1990.

VERNARSKÝ, M.: *Analýza právnej povahy výsledkov miestneho referenda o mestských častiach na území mesta Košice*. Právna expertíza, 2015.

ŽÁRSKA, E. – PAPCUNOVÁ, V.: Komunálna politika. Bratislava: Ekonóm, 2021.

PRÁVNE PREDPISY

Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky.

Zákon Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.

Zákon Slovenskej národnej rady č. 401/1990 Zb. o meste Košice.

Kontaktné údaje:

Mgr. Jozef Andrejčák, PhD. (ORCID ID: 0009-0007-3134-7604)

e-mail: jozef.andrejcak@upjs.sk

Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy, Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Popradská 66, 040 11 Košice, Slovenská republika

PERIFÉRNA PARADIPLOMACIA: KOŠICE NA VÝCHODNOM OKRAJI EÚ

Peripheral Paradiplomacy: Košice on the Eastern Edge of the EU

Gabriel Eštok

Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Tomáš Dvorský

Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Príspevok analyzuje paradiplomaciu mesta Košice v troch kľúčových dimenziách: vývoj a geopolitickú reorientáciu siete 21 partnerských miest (1980–2016), humanitárnu reakciu na vojnu na Ukrajine a rolu hostiteľskej platformy pre summity Bukureštskej deviatky (2019) a Vyšehradskej skupiny (2022). Na základe kvalitatívnej analýzy primárnych dokumentov mesta a s využitím Kuznetsovovho explanačného modelu paradiplomacie a Hockingovho konceptu viacúrovňovej diplomacie identifikujeme štyri hlavné zistenia. Geopolitický šok ruskej invázie akceleroval posun od kultúrno-ekonomickej agendy k bezpečnostnej a humanitárnej dimenzii. Mesto preukázalo schopnosť autonómnej „priamej akcie“ ukončením partnerstiev s ruskými a bieloruskými mestami. Multilaterálne sieťovanie sa stáva dominantnou formou košickej paradiplomacie. Na základe analýzy navrhujeme koncept „periférnej paradiplomacie“ ako rámec pre výskum miest na východnom okraji EÚ.

Abstract: This paper analyses the paradiplomacy of Košice, Slovakia's second-largest city, across three dimensions: the evolution and geopolitical reorientation of its network of 21 twin cities (1980–2016), humanitarian responses to the war in Ukraine, and its role as a host platform for the Bucharest Nine (2019) and Visegrad Group (2022) summits. Drawing on Kuznetsov's explanatory framework and Hocking's multilayered diplomacy concept, and employing qualitative analysis of primary municipal documents, we identify four key findings. The geopolitical shock of Russia's 2022 invasion accelerated a shift from cultural-economic agendas toward security and humanitarian dimensions. The city demonstrated capacity for autonomous "direct action" by terminating partnerships with Russian and Belarusian cities. Multilateral networking is becoming the dominant form of Košice's paradiplomacy. We propose the concept of "peripheral paradiplomacy" as an analytical framework for cities on the EU's eastern edge.

Kľúčové slová: paradiplomacia, Košice, partnerské mestá, humanitárna pomoc, viacúrovňová diplomacia

Keywords: paradiplomacy, Košice, twin cities, humanitarian aid, multilayered diplomacy

ÚVOD

Medzinárodné vzťahy prechádzajú od konca studenej vojny procesom, ktorý výrazným spôsobom narúša monopol národných štátov pri tvorbe zahraničnej politiky. Mestá, regióny a ďalší subštátny aktéri vstupujú do medzinárodného priestoru s vlastnými agendami, partnerstvami a humanitárnymi iniciatívami. Tento fenomén, konceptualizovaný ako *paradiplomacia*, sa stal predmetom rastúceho záujmu politických vied.

Mesto Košice, druhé najväčšie mesto Slovenska s necelými 240 000 obyvateľmi, predstavuje pre túto problematiku analyticky zaujímavý prípad. Nachádza sa v blízkosti ukrajinských hraníc, disponuje sieťou 21 bilaterálnych partnerstiev uzavretých medzi rokmi 1980 a 2016, hostilo summit prezidentov *Bukurešťskej deviatky* (ďalej len B9) v roku 2019 aj summit premiérov *Vyšehradskej skupiny* (ďalej len V4) v roku 2022. Po februári 2022 sa transformovalo na humanitárny uzol pre desaťtisíce ukrajinských utečencov. V kontexte stredoeurópskej periférnej paradiplomacie ponúkajú Košice príležitosť analyzovať, ako mesto s obmedzenými kapacitami osciluje medzi lokálnymi záujmami, bezpečnostnými výzvami a príležitosťami, ktoré vytvára viacúrovňové riadenie Európskej únie.

Tento príspevok sa zameriava predovšetkým na tri dimenzie paradiplomacie Košíc: 1) vývoj a geopolitickú reorientáciu siete partnerských miest, 2) humanitárnu reakciu na vojnu na Ukrajine a 3) rolu mesta ako hostiteľskej platformy pre multilaterálnu diplomaciu na najvyššej úrovni. Dôležitou súčasťou problematiky paradiplomacie je aj ekonomická paradiplomacia, ktorú však v tomto príspevku ponechávame zámerne v úzadí, aby sme mohli hlbšie preniknúť do politicko-bezpečnostnej a humanitárnej dimenzie, ktoré pokladáme za kľúčové pre pochopenie súčasnej pozície Košíc v európskom diplomatickom priestore.

Metodologicky sa opierame o kvalitatívny jednoprípadový dizajn, analýzu primárnych dokumentov mesta (uznesenia mestského zastupiteľstva, partnerské zmluvy, strategické materiály), sekundárnu literatúru a mediálne výstupy. Teoretickým rámcom je kombinácia Kuznetsovovho *explanačného modelu paradiplomacie*[1] a Hockingovho *konceptu viacúrovňovej diplomacie*[2], doplnená o *prístupy mestskej diplomacie v zmysle* van der Pluijma a Melissena[3].

[1] KUZNETSOV, A. S.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*. Abingdon – New York: Routledge, 2015. DOI: 10.4324/9781315817088
[2] HOCKING, B.: *Localizing Foreign Policy*. London: Palgrave Macmillan UK, 1993. DOI: 10.1007/978-1-349-22963-5
[3] PLUIJM, R. van der – MELISSEN, J.: *City diplomacy: the expanding role of cities in international politics*. The Hague: Clingendael-Institut, 2007.

I. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ: PARADIPLOMACIA A VIACÚROVŇOVÁ DIPLOMACIA

Pojem *paradiplomacia* zaviedli do akademického diskurzu Panayotis Soldatos a Ivo Duchacek koncom osemdesiatych rokov 20. storočia. Soldatos ju definoval ako „*priame a v rôznych prípadoch autonómne zapojenie (členských štátov federácie - pozn. autora) do aktivít vonkajších vzťahov*“[4]. Duchacek pôvodne uprednostňoval termín *mikrodiplomacia*, no neskôr akceptoval sémanticky neutrálnejší pojem s predponou „para-“.[5] Predpona „para-“ však vnáša do konceptu isté napätie, keďže implikuje činnosť, ktorá prebieha „vedľa“, ale aj „napriek“ či „proti“ národnej diplomacii.[6]

Alexander Kuznetsov ponúkol širšie vymedzenie. *Paradiplomacia* je podľa neho „*forma politickej komunikácie na dosiahnutie ekonomických, kultúrnych, politických alebo akýchkoľvek iných výhod, ktorej jadrom sú samostatné akcie regionálnych vlád so zahraničnými vládnymi a mimovládnymi aktérmi*“[7]. Toto vymedzenie reflektuje multidimenzionálnu povahu tohto fenoménu a umožňuje analyzovať aj prípady, keď subštátny aktér nekoná v opozícii voči centrálnej vláde, ale dopĺňa ju tam, kde disponuje operačnými kapacitami.

Pre stredoeurópsky kontext má osobitný význam koncept Briana Hockinga, ktorý uprednostnil termín *viacúrovňová diplomacia* (*multilayered diplomacy*). Hocking argumentoval, že diplomaciu nemožno vnímať ako segmentovaný proces zahŕňajúci oddelených aktérov vnútri štátu, ale ako systém, v ktorom sú rôzne úrovne riadenia vzájomne prepojené.[8] V slovenskom centralizovanom administratívnom modeli, kde mestá nedisponujú explicitnými zahraničnopolitickými kompetenciami, sa tento prístup javí ako analyticky najadekvátnejší. Mestá rozvíjajú medzinárodnú agendu prostredníctvom partnerstiev, projektovej spolupráce a členstiev v nadnárodných organizáciách. Konajú tak nie na základe ústavnej kompetencie, ale na základe inštitucionálnej kapacity a motivácie politických lídrov.

Rodrigo Tavares posunul túto diskusiu empiricky, keď poznamenal, že „*v rozpore s konvenčnými názormi nie je medzinárodný aktivizmus subštátnych vlád výlučnou doménou federálnych štátov ani ustálených demokracií*“[9]. Zdôraznil, že rozhodujúcim diferenciačným faktorom nie je formálna

[4] KUZNETSOV, A. S.: An Explanatory Framework for the Study of Federated States as Foreign-policy Actors. In. KUZNETSOV, A.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*. Abingdon – New York: Routledge, 2015, s. 37. DOI: 10.4324/9781315817088

[5] DUCHACEK, I.: Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations. In. KUZNETSOV, K.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*. Abingdon – New York: Routledge, 2015, s. 32. DOI: 10.4324/9781315817088

[6] AGUIRRE, I.: Making Sense of Paradiplomacy? An Intertextual Enquiry about a Concept in Search of a Definition. In. ALDECOA LUZÁRRAGA, F. (ed.): *Paradiplomacy in action: the foreign relations of subnational governments*. London: Cass, 1999.

[7] KUZNETSOV, A. S.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*, s. 30 – 31.

[8] HOCKING, B.: *Localizing Foreign Policy*.

[9] TAVARES, R.: *Paradiplomacy: cities and states as global players*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 14.

ústavná pozícia, ale kombinácia inštitucionálnej infraštruktúry, osobného nasadenia politických lídrov a dostupných zdrojov. S výnimkou niekoľkých veľkých miest je zahraničnopolitický aparát subštátnych vlád podľa neho „*citlivý na ambície a odhodlanosť – alebo ich nedostatok – u vybraných lídrov*“[10]. Tento argument ponúka analytický kľúč k pochopeniu zmien v medzinárodnej aktivite Košíc, kde striedanie primátorov a posúvanie politických priorít determinovalo rozsah a intenzitu paradiplomacie.

Van der Pluijm a Melissen charakterizovali mestskú diplomaciu ako „*profesionálnu, pragmatickú a nastupujúcu diplomatickú aktivitu na medzinárodnej politickej scéne*“[11]. Na základe rozhovorov s mestskými diplomatmi dospeli k záveru, že veľkosť mesta nemusí byť určujúcim faktorom. Aj menšie mestá, podľa nich, dokážu vykazovať vysokú úroveň diplomatickej aktivity, ak disponujú adekvátnou inštitucionálnou kapacitou. Tento záver má priamu relevanciu aj pre mesto Košice.

Noé Cornago rozšíril analytický záber paradiplomacie za hranice západného sveta a definoval ju ako „*zapojenie necentrálnych vlád do medzinárodných vzťahov prostredníctvom ustanovenia formálnych a neformálnych, trvalých alebo ad hoc kontaktov so zahraničnými verejnými alebo súkromnými subjektmi*“[12]. Ciesielska-Klikowska a Kamiński identifikovali tri kanály, prostredníctvom ktorých subštátny aktéri ovplyvňujú zahraničnú politiku EÚ: 1) lobbing a vytváranie sieťových komunít, 2) využívanie formálnych právomocí a 3) implementáciu priamych akcií.[13] Práve kategória „*priamych akcií*“ sa ukáže ako kľúčová pri analýze rozhodnutia Košíc zrušiť partnerstvá s ruskými a bieloruskými mestami.

II. SIEŤ PARTNERSKÝCH MIEST: HISTORICKÝ VÝVOJ A GEOPOLITICKÁ REORIENTÁCIA

Košice disponujú jednou z najrozsiahlejších sietí partnerských miest na Slovensku. Archív mestských dohôd dokumentuje 21 bilaterálnych partnerstiev uzavretých medzi rokmi 1980 a 2016.[14] Geografická distribúcia týchto partnerstiev odráža geopolitickú orientáciu mesta a umožňuje identifikovať päť geopriestorových klastrov.

Stredoeurópsky klaster zahŕňa partnerstvá s Miškolcom (1997), Budapešťou (1997), Abaújszántó (2007), Ostravou (2001), Katovicami (2009), Krosnom (2009) a Rzeszówom (1991). Tieto väzby odzrkadľujú logiku susedskej cezhraničnej spolupráce a zdieľanú postindustriálnu

[10] Tamže, s. 42.
[11] PLUIJM, R. van der – MELISSEN, J.: *City diplomacy*, s. 6.
[12] CORNAGO, N.: *Exploring the global dimensions of paradiplomacy Functional and normative dynamics in the global spreading of subnational involvement in international affairs*. Ottawa: Forum of Federations, 2000, s. 1 – 2.
[13] CIESIELSKA-KLIKOWSKA, J. – KAMIŃSKI, T.: Paradiplomacy and its Impact on EU Foreign Policy. In. *Journal of Contemporary European Research*, roč. 18, 2022, č. 1. DOI: 10.30950/jcer.v18i1.1223
[14] MESTO KOŠICE: Partnerské mestá mesta Košice. In. *Oficiálna stránka mesta Košice* [online], [cit. 6/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/partnerske-mesta-mesta-kosice>.

identitu. Partnerstvo s Miškolcom identifikovali autori ako najaktívnejšie zo všetkých košických partnerstiev, čo korešponduje s geografickou blízkosťou (cca. 80 km), zdieľaným dedičstvom Horného Uhorska a programami cezhraničnej spolupráce Interreg Maďarsko–Slovensko. *Západný klaster* (Wuppertal, Cottbus, Raahe, Verona, Mobile) zdôrazňuje ašpiráciu mesta Košice budovať väzby so stabilnými demokratickými samosprávami. Tieto partnerstvá vznikli výlučne v prechodnom období 1980–1992. *Juhovýchodný klaster* (Bursa, Plovdiv, Niš) reflektuje pozíciu Košíc na historickej osi spájajúcej stredovýchodnú a juhovýchodnú Európu. *Východný klaster* pôvodne zahŕňal partnerstvá s Užhorodom (1993), Sankt Peterburgom (1995) a Vicebskom (2015). *Ázijský klaster*, spolupráca s Wu-chanom (2012), Da Nangom (2015) a Ho Či Minovým Mestom (2016), naznačuje ekonomicky motivovanú diverzifikáciu, typickú pre obdobie intenzívnej globalizácie.

Analýza časovania vzniku partnerstiev odhaľuje dve hlavné vlny. Prvá vlna (1991-2001) reflektuje posttransformačný optimizmus a budovanie novej geopolitickej identity mesta, kombinujúc euroatlantické ašpirácie s uchovávaním východnej orientácie. Druhá vlna (2006-2016) súvisela s aktívnou brandingovou stratégiou v kontexte kandidatúry na *Európske hlavné mesto kultúry 2013*, počas ktorej vznikali partnerstvá presahujúce európsky priestor. Od roku 2016 sa portfólio bilaterálnych partnerstiev nerozširovalo.

II.1 Od town twinning k hodnotovej diplomacii

Za analyticky najvýznamnejší moment v rámci tejto problematiky v histórii košických partnerstiev považujeme 17. marec 2022. Mestské zastupiteľstvo schválilo poslanecký návrh na ukončenie partnerských vzťahov so Sankt Peterburgom v Rusku a Vicebskom v Bielorusku ako priamu reakciu na ruskú inváziu na Ukrajinu. Poslanec Ladislav Strojný zdôraznil: „*Nejde o akt proti občanom Sankt Peterburgu ani proti občanom Vicebska. Je to signál, že ani vláda, ani Výkonná rada Bieloruskej republiky nemôžu očakávať, že budú mať partnerstvá v civilizovanej Európe, kým vlády týchto republík vraždia občanov v susednom štáte.*“[15] Viceprimátor Marcel Gibóda vyjadril nádej, že spolupráca by sa jedného dňa mohla obnoviť a zdôraznil, že iniciatíva nie je namierená proti „*demokraticky zmýšľajúcim obyvateľom, ktorí aj dnes protestujú na uliciach v Rusku alebo v Bielorusku, či už proti vojne alebo proti násiliu páchanom na ich vlastných občanoch*“[16].

Formulácie oboch komunálnych politikov prezrádzajú rozlíšenie medzi štátnymi a občianskymi aktérmi. Ide o diskurz, ktorý je charakteristický pre paradiplomaciu miest v liberálnych

[15] MESTSKÉ ZASTUPITEĽSTVO V KOŠICIACH: *Zápisnica z XXVIII. zasadnutia Mestského zastupiteľstva v Košiciach, dňa 17. marca 2022 a z jeho pokračovania dňa 18. marca 2022* [online], Košice: Mestské zastupiteľstvo v Košiciach, 2022, [cit. 6/3/2026]. Dostupné na internete: <https://static.kosice.sk/meeting/memorandum/vqwjuAevS7PLuKjj/AXOwiWnCPWBFeEwHSc/BLP1hB77QXvR8uWWh/xxviii_mz_17_03_a_pokracovanie_18_03_2022.pdf>.
[16] Tamže.

demokraciách. V terminológii Ciesielskej-Klikowskej a Kamińského možno tento prístup klasifikovať ako *priamu akciu subštátneho aktéra*, teda autonómne rozhodnutie, ktoré vysiela geopolitický signál nezávisle od centrálnej vlády.[17]

Paralelne s ukončením partnerstiev s ruskými a bieloruskými mestami bolo partnerstvo s Užhorodom nielen zachované, ale prehĺbené. Tento krok naznačuje strategickú reartikuláciu východného vektora košickej paradiplomacie – posun od formálneho *town twinning* smerom k operačnej humanitárnej a rozvojovej spolupráci.

V širšom stredoeurópskom kontexte neboli Košice ojedinelým prípadom. Matiaszczyk vo svojom výskume preukázala, že takmer 90 % ukrajinských miest začalo po roku 2022 prijímať rôzne formy podpory od zahraničných partnerov a dve tretiny z nich nadviazali nové partnerstvá.[18] Košice patrili medzi tie stredoeurópske mestá, ktoré na vojnu reagovali redefiníciou svojho partnerského portfólia. Podobne zareagovali aj viaceré mestá v Poľsku. Napríklad mesto Rzeszów sa transformovalo na logistický a humanitárny uzol pre pomoc Ukrajine a zároveň prehodnotilo svoje východné partnerstvá.[19] Tieto aktivity naznačujú, že by mohlo ísť o *model hodnotovo orientovanej paradiplomacie*, v ktorom normatívne záväzky prevažujú nad čisto utilitárnymi motívmi partnerských vzťahov.

III. HUMANITÁRNA DIMENZIA: KOŠICE AKO MESTO V PRVEJ LÍNII

Geografická blízkosť ukrajinskej hranice predurčila Košice na rolu akéhosi *frontového mesta v kontexte utečeneckej krízy* po februári 2022. Mesto reagovalo s pozoruhodnou rýchlosťou. Päť dní po začiatku ruskej invázie spustili orgány mesta *Centrum prvého kontaktu* (ďalej len CPK) pre utečencov z Ukrajiny umiestnené v priestoroch plavárne *Červená hviezda* pri autobusovej a železničnej stanici. Mesto zriadilo ad hoc infraštruktúru v rámci rekreačného zariadenia a mobilizovalo stovky dobrovoľníkov.

Číselné údaje dokresľujú rozsah tejto humanitárnej operácie. Centrom prešlo vyše 80 000 registrovaných utečencov. V marci 2022 prechádzalo centrom denne až 2 500 osôb. Mesto poskytlo viac ako 20 000 nocľahov v CPK a ďalších 9 000 v núdzových ubytovacích zariadeniach. Komisár mesta pre humanitárnu pomoc Roman Dohovič uviedol, že väčšina utečencov zostala v Košiciach

[17] CIESIELSKA-KLIKOWSKA, J. – KAMIŃSKI, T.: *Paradiplomacy and its Impact on EU Foreign Policy*, s. 55 – 57.
[18] MATIASZCZYK, N.: City Diplomacy as a Mechanism of Multi-Level Solidarity and Support for Ukraine: A Study of the Changes Following the 2022 Russian Invasion. In. *Journal of Eurasian Studies*, roč. 16, 2025, č. 1. DOI: 10.1177/18793665241254835
[19] KAMIŃSKI, T. – MATIASZCZYK, N.: *On the Frontline of Solidarity: How Polish Cities Supported Ukraine* [online], Łódź-Warsaw: Łódź University, 2025, [cit. 16/2/2026]. Dostupné na internete: <https://uniwersytetlodzki-my.sharepoint.com/:b:/g/personal/ul0226044_edu_uni_lodz_pl/ERJBW5w8F2NGu3T5oVsy76UBZHY6A-EJh4c9OVTbTOL_ZQ?e=f9l3h1>.

maximálne tri dni pred pokračovaním ďalej na západ.[20] Košice sa tak stali primárne tranzitným mestom. Ide o aktivitu, ktorú možno v terminológii mestskej diplomacie označiť ako *humanitárny hub*.

Situácia sa postupne stabilizovala. Kým odhady zo začiatku invázie informovali, že v Košiciach zostane približne 10 % prichádzajúcich, tento podiel neskôr klesol na necelé 2 %. Podľa odhadov sa v meste natrvalo usadilo 6 000 až 7 000 občanov Ukrajiny, ktorí našli uplatnenie predovšetkým v sektore služieb, gastronómie a v oblasti informačných technológií. Integrácia utečencov sa stala novým ťažiskom mestskej politiky.[21] Mesto pritom malo k dispozícii strategický rámec, *Koncepciu integrácie cudzincov*, vypracovanú ešte pred začiatkom plnoformátovej vojny.[22] Táto skutočnosť naznačuje, že schopnosť Košíc reagovať na humanitárnu krízu nebola len ad hoc improvizáciou, ale nadväzovala na predchádzajúce procesy. Humanitárna a integračná rola Košíc sa prepája so širšou bezpečnostnou dimenziou, ktorá sa odráža aj v nedávnych analýzach bezpečnostného vzdelávania na slovenských univerzitách v kontexte edukácie ukrajinských študentov.[23]

Okrem prevádzkového zabezpečenia CPK poskytlo mesto priamu humanitárnu pomoc v rámci cezhraničného projektu *Mestá v rozšírenom európskom priestore* financovaného z *Finančného mechanizmu EHP 2014–2021*. Celkové oprávnené náklady projektu dosiahli 458 504 eur, pričom 85 % rozpočtu (389 724 eur) poskytli vlády Nórska, Lichtenštajnska a Islandu a zvyšných 15 % (68 775 eur) pochádzalo zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Mesto Košice alokovalo 88 000 eur na humanitárnu pomoc Ukrajine – prostriedky financovali niekoľko kamiónov s potravinami, hygienickými potrebami, zdravotníckym materiálom, oblečením, generátormi a ďalším materiálom smerujúcim do partnerských miest Užhorod a Charkov. [24]

---

[20] HAKL, R.: Centrum prvého kontaktu v Košiciach pomohlo od začiatku vojny vyše 80-tisíc utečencom. In. *Aktuality.sk* [online], 24. 2. 2023, [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/CzLe5cQ/centrum-prveho-kontaktu-v-kosiciach-pomohlo-od-zaciatku-vojny-vyse-80-tisic-utecencom/>.

[21] TASR: Košice: Cez Centrum prvého kontaktu pre Ukrajincov prešlo vyše 80.000 utečenco. [online], 24. 2. 2023, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://obce.tasr.sk/clanok/7399/kosice:-cez-centrum-prveho-kontaktu-pre-ukrajincov-preslo-vyse-80.000-utecenco>.

[22] KURUTZOVÁ, P.: *Koncepcia integrácie cudzincov v meste Košice* [online], 2019, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://etp.sk/koncepcia-integracie-cudzincov-v-meste-kosice/>.

[23] ANTALÍKOVÁ, J.: Bezpečnostné vzdelávanie na slovenských vysokých školách v kontexte edukácie ukrajinských študentov a jeho využiteľnosť v praxi. In. *18. medzinárodná vedecká konferencia Bezpečné Slovensko a Európska únia*. Košice: VŠBM, 2026.

[24] EEAGRANTS: Mestá v Rozšírenom Európskom priestore: Spoločný rozvoj kapacít verejných inštitúcií prostredníctvom slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce a zvyšovanie integrity verejných záležitostí (CEEA). [online], [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.eeagrants.sk/projekty/mest-v-rozrenom-eurpskom-priestore-spolon-rozvoj-kapact-verejnch-intitci-prostrednctvom-slovensko-ukraj/?csrt=15052419704117939155#>.

Viceprimátorka mesta Košice Lucia Gurbáľová uviedla, že CPK „*za 14 mesiacov svojej činnosti pomohlo takmer 90-tisíc ukrajinským utečencom.*“[25] Člen mestskej rady Charkova Alexander Popov na tlačovej konferencii v Košiciach v tejto súvislosti zdôraznil, že „*je to prvýkrát od vyhlásenia nezávislosti Ukrajiny, čo sa naše mesto* (mesto Charkov, pozn. autora) *mohlo zúčastniť v procese cezhraničnej spolupráce. Nielen z pohľadu nášho mesta, ale aj celej východnej Ukrajiny je veľmi dôležité podporovať európsku integráciu. Vidím ako to inšpirovalo našich ľudí a verím, že spolu budeme súčasťou jednej veľkej európskej rodiny.*“ [26]Tieto slová naznačujú, že humanitárna paradiplomacia Košíc generovala nielen materiálnu podporu, ale aj symbolický kapitál pre eurointegračné ašpirácie ukrajinských miest.

V Tavaresovej terminológii možno túto dynamiku charakterizovať ako príklad paradiplomacie, ktorá prekračuje klasickú *low policy* a vstupuje do sféry *high policy*, konkrétne bezpečnostných vzťahov.[27] Komarnytskyy argumentuje, že po ruskej invázii primátori a zástupcovia regionálnych správ prevzali kľúčovú úlohu nielen v regulácii a podpore lokálnych subjektov, ale aj na medzinárodnej scéne.[28] Košice tento vzorec potvrdzujú.

Porovnanie s reakciami ďalších stredoeurópskych miest obohacuje túto analýzu o ďalší rozmer. Poľské mestá na východnej hranici, predovšetkým Rzeszów, Lublin a Przemyśl, zaznamenali obdobnú transformáciu na humanitárne uzly.[29] Na rozdiel od Košíc však poľské mestá disponovali výraznejšou podporou centrálnej vlády a väčšou kapacitou mimovládneho sektora. Česká Praha zas reagovala odlišným modelom. Ako hlavné mesto disponovala väčšími zdrojmi, ale čelila odlišnej logistickej výzve. Utečenci neprichádzali priamo cez hranicu, ale sekundárnou migráciou z tranzitných bodov. Košice tak predstavujú špecifickú kombináciu geografickej exponovanosti a obmedzenej inštitucionálnej kapacity, ktorá ich odlišuje od oboch porovnávaných modelov.

V kontexte širšej stredoeurópskej skúsenosti humanitárna reakcia miest na východnom krídle EÚ po roku 2022 odkryla novú dimenziu mestskej diplomacie, ktorej venovala doterajšia literatúra nedostatočnú pozornosť. Mestá na vonkajšej hranici Únie preukázali schopnosť pôsobiť nielen reaktívne, zriadením krízovej infraštruktúry, ale aj proaktívne, humanitárnymi konvojmi, ukončením partnerstiev s mestami zo štátov podieľajúcich sa na agresii a prerozdelením finančných prostriedkov z cezhraničných projektov na humanitárnu pomoc. Hockingov *koncept viacúrovňovej*

[25] KOŠICE ONLINE: Obyvateľom Charkova pomôže aj humanitárny materiál z Košíc. [online], [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosiceonline.sk/obyvatelom-charkova-pomoze-aj-humanitarny-material-z-kosic>.
[26] POĽOVÁ, J.: Ukrajinci spolu s nórskym veľvyslancom ocenili humanitárnu pomoc z Košíc. [online], 20. 5. 2022, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/clanok/ukrajinci-spolu-s-norskym-velvyslancom-ocenili-humanitarnu-pomoc-z-kosic>.
[27] TAVARES, R.: *Paradiplomacy*, s. 116.
[28] KOMARNYTSKYY, M.: City diplomacy amidst Russia's war in Ukraine. In. *Baltic Rim Economies*, 2024, č. 1, s. 22.
[29] KAMIŃSKI, T. – MATIASZCZYK, N.: *On the Frontline of Solidarity: How Polish Cities Supported Ukraine.*

diplomacie sa v tomto prípade potvrdil. Mesto nekonalo v opozícii voči štátu, ale dopĺňalo centrálnu vládu tam, kde disponovalo operačnou kapacitou a cezhraničnými väzbami.

IV. MULTILATERÁLNA DIMENZIA: SUMMITY B9 A V4 V KOŠICIACH

Osobitnou dimenziou paradiplomatickej pozície Košíc je ich rola ako hostiteľského mesta pre rokovania kľúčových multilaterálnych formátov v strednej a východnej Európe. Dva summity, B9 v roku 2019 a V4 v roku 2022, ilustrujú fenomén, ktorý navrhujeme označiť ako *infraštruktúrnu paradiplomaciu*.

IV.1 Summit B9

Bukureštská deviatka je formát združujúci deväť štátov z východného krídla NATO: Bulharsko, Česko, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litvu, Poľsko, Rumunsko a Slovensko. Formát vznikol v novembri 2015 na spoločnej iniciatíve rumunského prezidenta Klausa Iohannisa a poľského prezidenta Andrzeja Dudu ako platforma pre koordináciu bezpečnostných pozícií štátov situovaných na východnej hranici Aliancie. Od svojho vzniku si B9 vybudovala pozíciu mechanizmu s rastúcim vplyvom na formuláciu spoločných pozícií východoeurópskych spojencov v rámci NATO, najmä v otázkach posilnenia predsunutej prítomnosti Aliancie, kybernetickej bezpečnosti a hybridných hrozieb.

Košice hostili summit prezidentov B9 na pozvanie slovenského prezidenta Andreja Kisku. Pozvanie prijal aj generálny tajomník NATO Jens Stoltenberg, s ktorým sa v košickom Kulturparku uskutočnila verejná diskusia za účasti expertov na hybridné hrozby.[30] Prezidenti diskutovali o bezpečnostnej situácii v Európe, šírení dezinformácií a obrane proti kybernetickým hrozbám. Prijali spoločné vyhlásenie pri príležitosti 70. výročia NATO a výročia vstupu členských štátov B9 do Aliancie. Kiska v tejto súvislosti poukázal na skutočnosť, že ozbrojený konflikt na Ukrajine prebieha niečo vyše 100 kilometrov východne od Košíc, čím zdôraznil geopolitickú relevanciu miesta konania summitu.

Voľba Košíc nebola náhodná. Mesto ležiace na periférii EÚ v tesnej blízkosti konfliktu dodalo rokovaniam o bezpečnosti východného krídla NATO bezprostrednú naliehavosť. Geografická poloha sa stala komunikačným nástrojom. Samotný priestor rokovaní posilňoval argumenty o nutnosti posilnenia obranyschopnosti na východnom krídle. V kontexte teórie paradiplomacie ide o pozoruhodný prípad. Mesto síce nebolo aktérom rokovaní, avšak svojou

[30] TASR: Prezident SR Andrej Kiska privíta v Košiciach hlavy štátov B9. In. *TERAZ.sk* [online], 28. 2. 2019, [cit. 10/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/prezident-a-kiska-privita-v-kosiciach/380931-clanok.html>.

polohou a materiálnym zabezpečením formovalo symbolický rámec multilaterálnej diplomacie najvyššej úrovne.

IV.2 Summit V4

Necelé štyri roky po summite B9 sa v hoteli *Bankov* v Košiciach uskutočnil summit predsedov vlád *Vyšehradskej skupiny* v rámci slovenského predsedníctva V4. Premiéri Eduard Heger, Petr Fiala, Viktor Orbán a Mateusz Morawiecki diskutovali o vojne na Ukrajine, energetickej kríze a migrácii.

Český premiér Fiala zdôraznil, že „*spolupráca V4 má svoj zmysel a budúcnost*" a že košické stretnutie umožnilo „*otvorený dialóg aj o otázkach, kde existujú rozdiely.*"[31] Poľský premiér Morawiecki zdôraznil, že „*V4 je veľmi dôležitý formát pre regionálnu spoluprácu*"[32], a spolu s Fialom a Hegerom apeloval na Orbána, aby Maďarsko urýchlilo ratifikáciu vstupu Fínska a Švédska do NATO.

Kontext tohto summitu bol mimoriadne príznačný. Stretnutie sa konalo po niekoľkomesačnom napätí, ktorého hlavnou príčinou bol maďarský postoj k Rusku. Vyšehradská spolupráca prechádzala jednou z ďalších kríz svojej existencie. Kým Poľsko, Česko a Slovensko jednoznačne odsúdili ruskú agresiu a aktívne podporovali Ukrajinu, Maďarsko udržiavalo pragmatické vzťahy s Moskvou a blokovalo niektoré sankčné opatrenia EÚ. Stretnutie v Košiciach tak nadobudlo aj symbolickú dimenziu. Mesto situované na periférii EÚ, v bezprostrednej blízkosti vojnovej zóny, sa stalo miestom, kde sa krehká vyšehradská jednota reartikulovala.

Vyšehradská skupina, založená v roku 1991 podpisom deklarácie prezidentmi Československa, Maďarska a Poľska, prešla od svojho vzniku výraznými premenami, od mechanizmu koordinácie euroatlantickej integrácie k platforme regionálnej spolupráce s vlastnou inštitucionálnou infraštruktúrou. Medzinárodný vyšehradský fond (ďalej len IVF), založený v roku 2000, sa stal hlavným nástrojom inštitucionalizácie spolupráce a generuje konkrétne projektové príležitosti aj na úrovni miest. Ako upozorňujú Cabada a Waisová, V4 opakovane preukázala schopnosť prežiť vnútorné krízy a reartikulovať spoluprácu aj v období výrazných divergencií v zahraničnopolitických orientáciách členských štátov.[33] Košický summit z novembra 2022 potvrdil túto dynamiku.

[31] Milyen szétesés? Kiálltak a kormányfők a visegrádi együttműködés mellett. In. *Mandiner* [online], 24. 11. 2022, [cit. 10/3/2026]. Dostupné na internete: <https://mandiner.hu/belfold/2022/11/v4-miniszterelnokok-kiallas>.
[32] Tamže.
[33] CABADA, L. – WAISOVÁ, Š.: *Czechoslovakia and the Czech Republic in world politics*. Lanham: Lexington Books, 2011.

IV.3 Infraštruktúrna paradiplomacia ako analytický koncept

Z analytickej perspektívy oba summity ilustrujú fenomén, ktorý sme nazvali *infraštruktúrnou paradiplomciou*. Ide o situáciu, keď mesto síce nie je stranou rokovaní, ale poskytuje materiálny a symbolický rámec pre multilaterálnu diplomaciu na najvyššej úrovni. V Hockingovej terminológii je to príklad *viacúrovňovej diplomacie*, kde subštátny aktér funguje ako integrálna súčasť diplomatického systému bez nároku na vlastnú zahraničnopolitickú agendu.[34]

Výber Košíc ako miesta konania oboch summitov nebol náhodný. Geografická blízkosť Ukrajiny dodávala rokovaniam o bezpečnosti východného krídla NATO bezprostrednú naliehavosť. Tento vzorec pridáva priestorovú dimenziu k Hockingovmu konceptu. Mesto nie je len aktérom, ale aj miestom, na ktorom sa odohráva diplomacia vyššej úrovne. IVF súčasne predstavuje mechanizmus, prostredníctvom ktorého multilaterálny politický formát generuje konkrétne projektové príležitosti na subštátnej úrovni, čím inštitucionálne reprodukuje paradiplomatickú kapacitu mesta.

Na porovnanie možno uviesť, že obdobnú hostiteľskú úlohu, ktorú zohrávajú aj ďalšie mestá strednej a východnej Európy (napríklad Krakov, ktorý pravidelne hostí bezpečnostné konferencie a summity, alebo estónsky Tallinn, ktorý sa profiluje ako centrum diskusií o kybernetickej bezpečnosti). Košice nedisponujú statusom hlavného mesta, ani špecializovanou inštitucionálnou infraštruktúrou pre medzinárodnú diplomaciu. Ich paradiplomaický kapitál vychádza primárne z geografickej polohy a jej symbolického potenciálu.

V. OD BILATERALIZMU K SIEŤOVEJ PARADIPLOMACII

Okrem bilaterálnych partnerstiev a hosťovania summitov zaznamenávame v poslednom období aj výrazný nárast multilaterálnej paradiplomacej aktivity Košíc. Kým portfólio bilaterálnych partnerstiev sa od roku 2016 nerozšírilo a dve partnerstvá boli ukončené, multilaterálna dimenzia zaznamenala akceleráciu (okrem iných napríklad aj *Sieť kreatívnych miest UNESCO* (2017), *EU Mission Cities* (2022), IURC, EUI*, NetZeroCities* a ICLEI (2026)).

V roku 2022 zaradila *Európska komisia* Košice medzi 100 klimaticky neutrálnych a inteligentných miest v rámci programu *EU Mission 2030*. Zaradili sa tak do skupiny miest, z ktorých mnohé sú významnými metropolami, ako napríklad Paríž, Dublin a Varšava, ale aj menších miest ako lotyšská Liepāja. Komisia vyberala z 377 prihlášok. V máji 2025 sa Košice stali prvým slovenským mestom s prestížnym *EU Mission Label*, ktorý otvára prístup ku *Climate City Capital Hub*

[34] HOCKING, B.: *Localizing Foreign Policy*.

a dvojmiliardovému úverovému balíku *Európskej investičnej banky*.[35] Najnovším míľnikom je vstup do globálnej siete ICLEI – *Local Governments for Sustainability* dňa 9. februára 2026, ktorá združuje viac ako 2 500 miest a regiónov z vyše 125 štátov.[36]

Tieto aktivity mesta Košice by mohli naznačovať štrukturálny posun od tradičného modelu *town twinning* smerom k sofistikovanejším formám *sieťovej paradiplomacie*, ktoré Acuto, Morissette a Tsouros identifikovali na globálnej úrovni[37] a ktoré Strachová opísala ako formu *hybridného multilateralizmu* v kontexte klimatického riadenia[38]. V terminológii strategického sieťovania Košice systematicky budujú multilaterálny paradiplomatický profil prostredníctvom kombinácie kultúrnych (UNESCO), klimatických (EU Mission, NetZeroCities, ICLEI) a inovačných (IURC, EUI) platforiem.

Popri kultúrnej a humanitárnej dimenzii možno v prípade Košíc identifikovať aj prvky športovej diplomacie. Mesto od roku 1924 hostí *Medzinárodný maratón mieru*, ktorý patrí k najstarším maratónskym podujatiam v Európe a každoročne priťahuje bežcov z desiatok štátov, čím posilňuje symbolický „mierový" image Košíc. Košice boli taktiež dejiskom zápasov *IIHF Majstrovstiev sveta v ľadovom hokeji* v rokoch 2011 a 2019, spolu s Bratislavou a maďarskými mestami Budapešť, Debrecín a Segedín *EHF Majstrovstiev Európy v hádzanej mužov* 2022 a v lete 2025 sa Košice zaradili aj medzi dejiská *UEFA Majstrovstiev Európy vo futbale hráčov do 21 rokov*, kedy hostili zápasy skupiny a jedno semifinále, čo posilnilo medzinárodnú viditeľnosť a prestíž mesta. Tieto podujatia fungujú ako mäkké nástroje brandingu a *periférnej paradiplomacie*, v rámci ktorých Košice kapitalizujú nielen na svojej športovej infraštruktúre, ale aj na dostupnosti medzinárodného letiska, hotelových kapacít a širšej mestskej infraštruktúry potrebnej na organizáciu veľkých medzinárodných akcií.

VI. DISKUSIA

Na základe našej analýzy identifikujeme niekoľko analyticky relevantných vzorcov.

Po prvé, Košice demonštrujú, že paradiplomacia stredoeurópskych miest nie je determinovaná výlučne veľkosťou a ekonomickou silou. Mesto s necelými 240 000 obyvateľmi dokázalo vybudovať multilaterálny paradiplomatický profil porovnateľný s väčšími metropolami v regióne a to najmä vďaka strategickému využitiu príležitostí ako napríklad titul *Európskeho hlavného mesta kultúry* (2013), zaradenie medzi mestá *EU Mission* (2022) a systematický rozvoj sieťových

[35] TOKARČÍK: Košice získali ako prvé na Slovensku ocenenie Európskej komisie za zelené projekty. [online], 17. 6. 2025, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/clanok/kosice-ziskali-ako-prve-na-slovensku-ocenenie-europskej-komisie-za-zelene-projekty>.

[36] UHRÍKOVÁ, S.: Košice sa stali členom globálnej siete miest ICLEI. [online], 12. 2. 2026, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/clanok/kosice-sa-stali-clenom-globalnej-siete-miest-iclei>.

[37] ACUTO, M. – MORISSETTE, M. – TSOUROS, A.: City Diplomacy: Towards More Strategic Networking? Learning with WHO Healthy Cities. In. *Global Policy*, roč. 8, 2017, č. 1. DOI: 10.1111/1758-5899.12382

[38] STRACHOVÁ, N.: Cities Towards Global Climate Governance: How the Practices of City Diplomacy Foster Hybrid Multilateralism. In. *Przegląd Strategiczny*, 2021, č. 14. DOI: 10.14746/ps.2021.1.21

prepojení. V súlade s nálezmi Řeháka pri analýze Prahy[39] potvrdzujeme, že supranacionálne faktory (európska integrácia, transnárodné siete a ekonomická globalizácia) pôsobia ako primárne determinanty paradiplomatickej aktivity aj v prípade menšieho stredoeurópskeho mesta.

Po druhé, reakcia na ruskú inváziu odhalila bezpečnostnú dimenziu mestskej paradiplomacie, ktorej doterajšia literatúra venovala nedostatočnú pozornosť. Mesto na vonkajšej hranici EÚ preukázalo schopnosť zohrávať aktívnu úlohu v krízovom manažmente a to nielen reaktívne (CPK, desaťtisíce nocľahov), ale aj proaktívne (humanitárne konvoje, ukončenie partnerstiev, prealokovanie projektových financií). Hockingov *koncept viacúrovňovej diplomacie* potvrdil, že mesto nekonalo v opozícii voči štátu, ale dopĺňalo centrálnu vládu tam, kde disponovalo operačnou kapacitou a cezhraničnými väzbami. Ako argumentuje Matiaszczyk, mestská diplomacia nadobúda nové dimenzie v čase vojny, pričom mestá prispievajú k dynamickej interakcii medzi lokálnou, národnou a medzinárodnou úrovňou riadenia.[40]

Po tretie, rola Košíc ako hostiteľskej platformy pre summity B9 a V4 pridáva dosiaľ málo diskutovanú priestorovú dimenziu k Hockingovmu *konceptu viacúrovňovej diplomacie*. Mesto nemusí aktívne vysielať diplomatické signály. Stačí, že poskytne symbolický a fyzický priestor pre medzištátne rokovania, čím sa stáva integrálnou súčasťou diplomatického systému. Geografická poloha Košíc determinovala symbolický rámec oboch summitov a dodávala rokovaniam naliehavosť, ktorú by summit v Bratislave alebo Prahe nemusel mať.

Po štvrté, prípad Košíc naznačuje emergentný model periférnej paradiplomacie, teda medzinárodného angažovania miest, ktoré transformujú svoju geografickú marginalitu na východnom okraji EÚ na geopolitickú relevanciu prostredníctvom strategického sieťovania, reakcií na bezpečnostné krízy, hosťovania multilaterálnych summitov a aktívnej participácie v transnárodných klimatických a inovačných iniciatívach. Tento model by mohol mať relevanciu pre ďalšie mestá strednej a východnej Európy v analogickej pozícii, napríklad poľský Rzeszów, rumunský Iaşi alebo lotyšská Daugavpils. Ich systematické porovnanie by mohlo byť predmetom budúceho komparatívneho výskumu.

Zdá sa pravdepodobné, že v nasledujúcich rokoch budeme pozorovať ďalšiu diferenciáciu paradiplomatických profilov stredoeurópskych miest, podmienených kombináciou geografickej polohy, inštitucionálnej kapacity, politického vedenia a príležitostí vytvorených viacúrovňovým riadením EÚ. Košice v tejto konfigurácii predstavujú prípad, v ktorom periférna poloha, ktorá je tradične vnímaná ako hendikep, sa stala paradiplomatickým aktívom.

---

[39] ŘEHÁK, V.: Paradiplomacy and the City of Prague. In. *Politologický časopis – Czech Journal of Political Science*, 2013, č. 1. DOI: 10.5817/PC2013-1-69

[40] MATIASZCZYK, N.: *City Diplomacy as a Mechanism of Multi-Level Solidarity and Support for Ukraine.*

ZÁVER

Príspevok analyzoval tri kľúčové dimenzie paradiplomacie mesta Košice: vývoj a geopolitickú reorientáciu siete partnerských miest, humanitárnu reakciu na vojnu na Ukrajine a rolu hostiteľskej platformy pre multilaterálnu diplomaciu na najvyššej úrovni.

Identifikovali sme štyri hlavné zistenia. Geopolitický šok ruskej invázie v roku 2022 akceleroval paradiplomatickú aktivitu mesta a priniesol kvalitatívny posun od prevažne kultúrno-ekonomickej agendy smerom k bezpečnostnej a humanitárnej dimenzii. Rozhodnutie mestského zastupiteľstva z marca 2022 ukončiť partnerstvá so Sankt Peterburgom a Vicebskom, a súčasne prehĺbiť vzťahy s Užhorodom, predstavuje príklad priamej akcie subštátneho aktéra v zmysle Ciesielskej-Klikowskej a Kamińského.[41]

Multilaterálne sieťovanie prostredníctvom platforiem UNESCO, *EU Mission*, *NetZeroCities* a ICLEI sa stáva dominantnou formou košickej paradiplomacie, kým tradičné bilaterálne partnerstvá prechádzajú selektívnou reartikuláciou podmienenou geopolitickými preferenciami. Hostenie summitov B9 (2019) a V4 (2022) demonštruje, že paradiplomatický profil mesta zahŕňa nielen aktívne vysielanie diplomatických signálov, ale aj poskytovanie symbolického a fyzického priestoru pre medzištátne rokovania, čím rozširujeme Hockingov koncept viacúrovňovej diplomacie o priestorovú dimenziu.

Na základe našej analýzy navrhujeme koncept periférnej paradiplomacie ako analytický rámec pre výskum medzinárodného angažovania miest na východnom okraji EÚ. Jednou z možných interpretácií je, že Košice ilustrujú model, v ktorom mestá transformujú svoju geografickú marginalitu na geopolitickú relevanciu. Overenie tohto modelu si vyžaduje budúci komparatívny výskum zahŕňajúci ďalšie mestá v analogickej geostrategickej pozícii.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ACUTO, M. – MORISSETTE, M. – TSOUROS, A.: City Diplomacy: Towards More Strategic Networking? Learning with WHO Healthy Cities. In. *Global Policy*, roč. 8, 2017, č. 1, s. 14 – 22. DOI: 10.1111/1758-5899.12382

AGUIRRE, I.: Making Sense of Paradiplomacy? An Intertextual Enquiry about a Concept in Search of a Definition. In. ALDECOA LUZÁRRAGA, F. (ed.): *Paradiplomacy in action: the foreign relations of subnational governments*. London: Cass, 1999, s. 185 – 209.

[41] CIESIELSKA-KLIKOWSKA, J. – KAMIŃSKI, T.: *Paradiplomacy and its Impact on EU Foreign Policy*.

ANTALÍKOVÁ, J.: Bezpečnostné vzdelávanie na slovenských vysokých školách v kontexte edukácie ukrajinských študentov a jeho využiteľnosť v praxi. In. *18. medzinárodná vedecká konferencia Bezpečné Slovensko a Európska únia*. Košice: VŠBM, 2026, s. 56 – 63.

CABADA, L. – WAISOVÁ, Š.: *Czechoslovakia and the Czech Republic in world politics*. Lanham: Lexington Books, 2011.

CIESIELSKA-KLIKOWSKA, J. – KAMIŃSKI, T.: Paradiplomacy and its Impact on EU Foreign Policy. In. *Journal of Contemporary European Research*, roč. 18, 2022, č. 1. DOI: 10.30950/jcer.v18i1.1223

CORNAGO, N.: *Exploring the global dimensions of paradiplomacy Functional and normative dynamics in the global spreading of subnational involvement in international affairs*. Ottawa: Forum of Federations, 2000.

DUCHACEK, I.: Perforated Sovereignties: Towards a Typology of New Actors in International Relations. In. KUZNETSOV, K.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*. Abingdon – New York: Routledge, 2015, s. 1 – 33. DOI: 10.4324/9781315817088

EEAGRANTS: Mestá v Rozšírenom Európskom priestore: Spoločný rozvoj kapacít verejných inštitúcií prostredníctvom slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce a zvyšovanie integrity verejných záležitostí (CEEA). [online], [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.eeagrants.sk/projekty/mest-v-rozrenom-eurpskom-priestore-spolon-rozvoj-kapact-verejnch-intitci-prostrednctvom-slovensko-ukraj/?csrt=15052419704117939155#>.

HAKL, R.: Centrum prvého kontaktu v Košiciach pomohlo od začiatku vojny vyše 80-tisíc utečencom. In. *Aktuality.sk* [online], 24. 2. 2023, [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/CzLe5cQ/centrum-prveho-kontaktu-v-kosiciach-pomohlo-od-zaciatku-vojny-vyse-80-tisic-utecencom/>.

HOCKING, B.: *Localizing Foreign Policy*. London: Palgrave Macmillan UK, 1993. DOI: 10.1007/978-1-349-22963-5

KAMIŃSKI, T. – MATIASZCZYK, N.: *On the Frontline of Solidarity: How Polish Cities Supported Ukraine* [online], Łódź-Warsaw: Łódź University, 2025, [cit. 16/2/2026]. Dostupné na internete: <https://uniwersytetlodzki-my.sharepoint.com/:b:/g/personal/ul0226044_edu_uni_lodz_pl/ERJBW5w8F2NGu3T5oVsy76UBZHY6A-EJh4c9OVTbTOL_ZQ?e=f9l3h1>.

KOMARNYTSKYY, M.: City diplomacy amidst Russia's war in Ukraine. In. *Baltic Rim Economies*, 2024, č. 1, s. 22.

KOŠICE ONLINE: Obyvateľom Charkova pomôže aj humanitárny materiál z Košíc. [online], [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosiceonline.sk/obyvatelom-charkova-pomoze-aj-humanitarny-material-z-kosic>.

KURUTZOVÁ, P.: *Koncepcia integrácie cudzincov v meste Košice* [online], 2019, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://etp.sk/koncepcia-integracie-cudzincov-v-meste-kosice/>.

KUZNETSOV, A. S.: An Explanatory Framework for the Study of Federated States as Foreign-policy Actors. In. KUZNETSOV, A.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*. Abingdon – New York: Routledge, 2015, s. 34 – 53. DOI: 10.4324/9781315817088

KUZNETSOV, A. S.: *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*. Abingdon – New York: Routledge, 2015. DOI: 10.4324/9781315817088

MATIASZCZYK, N.: City Diplomacy as a Mechanism of Multi-Level Solidarity and Support for Ukraine: A Study of the Changes Following the 2022 Russian Invasion. In. *Journal of Eurasian Studies*, roč. 16, 2025, č. 1, s. 108 – 122. DOI: 10.1177/18793665241254835

MESTO KOŠICE: Partnerské mestá mesta Košice. In. *Oficiálna stránka mesta Košice* [online], [cit. 6/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/partnerske-mesta-mesta-kosice>.

MESTSKÉ ZASTUPITEĽSTVO V KOŠICIACH: *Zápisnica z XXVIII. zasadnutia Mestského zastupiteľstva v Košiciach, dňa 17. marca 2022 a z jeho pokračovania dňa 18. marca 2022* [online], Košice: Mestské zastupiteľstvo v Košiciach, 2022, [cit. 6/3/2026]. Dostupné na internete: <https://static.kosice.sk/meeting/memorandum/vqwjuAevS7PLuKjj/AXOwiWnCPWBFeEwHSc/BLP1hB77QXvR8uWWh/xxviii_mz_17_03_a_pokracovanie_18_03_2022.pdf>.

Milyen szétesés? Kiálltak a kormányfők a visegrádi együttműködés mellett. In. *Mandiner* [online], 24. 11. 2022, [cit. 10/3/2026]. Dostupné na internete: <https://mandiner.hu/belfold/2022/11/v4-miniszterelnokok-kiallas>.

PLUIJM, R. van der – MELISSEN, J.: *City diplomacy: the expanding role of cities in international politics*. The Hague: Clingendael-Institut, 2007.

POĽOVÁ, J.: Ukrajinci spolu s nórskym veľvyslancom ocenili humanitárnu pomoc z Košíc. [online], 20. 5. 2022, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/clanok/ukrajinci-spolu-s-norskym-velvyslancom-ocenili-humanitarnu-pomoc-z-kosic>.

ŘEHÁK, V.: Paradiplomacy and the City of Prague. In. *Politologický časopis – Czech Journal of Political Science*, 2013, č. 1. DOI: 10.5817/PC2013-1-69

STRACHOVÁ, N.: Cities Towards Global Climate Governance: How the Practices of City Diplomacy Foster Hybrid Multilateralism. In. *Przegląd Strategiczny*, 2021, č. 14, s. 365 – 377. DOI: 10.14746/ps.2021.1.21

ŠUTAJOVÁ, J. – ONUFRÁK, A.: Regional Elections to the Council of the Košice Self-Governing Region in 2022. In. *Slovak Journal of Political Sciences*, roč. 24, 2024, č. 1, s. 81 – 115. DOI: 10.34135/sjps.240104

TASR: Košice: Cez Centrum prvého kontaktu pre Ukrajincov prešlo vyše 80.000 utečenco. [online], 24. 2. 2023, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://obce.tasr.sk/clanok/7399/kosice:-cez-centrum-prveho-kontaktu-pre-ukrajincov-preslo-vyse-80.000-utecenco>.

TASR: Prezident SR Andrej Kiska privíta v Košiciach hlavy štátov B9. In. *TERAZ.sk* [online], 28. 2. 2019, [cit. 10/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/prezident-a-kiska-privita-v-kosiciach/380931-clanok.html>.

TAVARES, R.: *Paradiplomacy: cities and states as global players*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

TOKARČÍK: Košice získali ako prvé na Slovensku ocenenie Európskej komisie za zelené projekty. [online], 17. 6. 2025, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/clanok/kosice-ziskali-ako-prve-na-slovensku-ocenenie-europskej-komisie-za-zelene-projekty>.

UHRÍKOVÁ, S.: Košice sa stali členom globálnej siete miest ICLEI. [online], 12. 2. 2026, [cit. 9/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/clanok/kosice-sa-stali-clenom-globalnej-siete-miest-iclei>.

Kontaktné údaje:

doc. Mgr. Gabriel Eštok, PhD.

e-mail: gabriel.estok@upjs.sk

Katedra verejnoprávnych disciplín, Fakulta verejnej správy, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Popradská 66, 040 11 Košice, Slovenská republika

Kontaktné údaje:

Mgr. Tomáš Dvorský, PhD.

e-mail: tomas.dvorsky@upjs.sk

Katedra politológie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Moyzesova 9, 040 11 Košice, Slovenská republika

JUSTÍCIA A JEJ SYMBOLY V KOŠICIACH[1]

Justice and Its Symbols in Košice

Patrik Hajdu

Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Historická kontinuita justičnej symboliky v Košiciach sa prejavuje od stredoveku až po súčasnosť. Tento vývoj možno sledovať v troch navzájom prepojených rovinách: vo vizuálnej ikonografii bohyne *Iustitia*, v architektonickej reprezentácii súdnych budov a v inštitucionálnom postavení súdnych orgánov ako nositeľov ústavných hodnôt. Príspevok vychádza z historicko-právnej analýzy, ikonografickej interpretácie a z práce s primárnymi historickými prameňmi. Sleduje prítomnosť justície v meste od udelenia prvej erbovej listiny mestskej komunite v Uhorsku v roku 1369, cez etablovanie Kráľovskej súdnej tabule a výstavbu jej novorenesančného paláca v roku 1903, až po vznik Ústavného súdu Slovenskej republiky v roku 1993. Z tohto pohľadu možno umiestnenie Ústavného súdu SR v Košiciach interpretovať aj ako symbolické nadviazanie na historicky formovanú tradíciu mesta ako významného justičného centra.

Abstract: Historical continuity of judicial symbolism in Košice can be traced from the Middle Ages to the present day. This development may be observed in three interrelated dimensions: the visual iconography of the goddess *Iustitia*, the architectural representation of court buildings, and the institutional position of judicial bodies as bearers of constitutional values. The paper draws on historical-legal analysis, iconographic interpretation, and the study of primary historical sources. It follows the presence of justice in the city from the granting of the first coat-of-arms charter to an urban community in the Kingdom of Hungary in 1369, through the establishment of the Royal Court of Justice and the construction of its Neo-Renaissance palace in 1903, to the creation of the Constitutional Court of the Slovak Republic in 1993. From this perspective, the location of the Constitutional Court of the Slovak Republic in Košice can also be interpreted as a symbolic connection to the historically formed tradition of the city as an important judicial centre.

Kľúčové slová: justičná ikonografia, Iustitia, súdna architektúra, Ústavný súd SR, Košice, právo meča

Keywords: judicial iconography, Iustitia, court architecture, Constitutional Court of the Slovak Republic, Košice, ius gladii

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „*Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte*“.

ÚVOD

Košice predstavujú v dejinách verejnej moci na území dnešného Slovenska osobitý prípad mesta, v ktorom sa právna a súdna autorita opakovane materializovala prostredníctvom privilégií, pečatí, erbov, súdnych inštitúcií a neraz aj architektúry. Od stredovekého *ius gladii* cez pôsobenie Kráľovskej súdnej tabule až po sídlo Ústavného súdu Slovenskej republiky možno v mestskom priestore sledovať viaceré vrstvy symbolickej reprezentácie práva. Cieľom príspevku nie je tvrdiť priamu historickú nevyhnutnosť medzi týmito javmi, ale ukázať, že ich spoločné čítanie umožňuje lepšie porozumieť Košiciam ako významnému priestoru justičnej tradície.

Dňa 7. mája 1369 vydal kráľ Ľudovít I. v Diósgyőri erbovú listinu, ktorou udelil mestu Košice vlastný erbový štít pre použitie na mestskej pečati.[2] Išlo o európsky unikát, keď po prvýkrát uhorský panovník vystavil písomnú erbovú listinu v prospech mestskej komunity, nie fyzickej osoby. Tým položil základ tradície udeľovania tzv. mestských armálov[3] v Uhorskom kráľovstve. Toto postavenie však bolo zakotvené už dve desaťročia skôr, a to v júli 1347, keď kráľ Ľudovít I. na žiadosť košických mešťanov udelil mestu budínske hospodárske výsady, a v októbri toho istého roku rozšíril ich právomoci o *ius gladii*, teda právo na zatýkanie a trestanie kriminálnych deliktov. Nešlo však o povýšenie mesta na vyššiu právnu kategóriu. Košice boli plnoprávnym mestom s vlastným súdnictvom už pred rokom 1347, išlo teda o potvrdenie a zároveň rozšírenie ich samosprávnej autonómie.[4] Inštitucionálna kontinuita justičnej prítomnosti sa v meste do značnej miery pretavila aj v architektúre novoveku. V roku 1891 sa Košice stali sídlom Kráľovskej súdnej tabule, pre ktorú bol v roku 1903 odovzdaný novorenesančný justičný palác.[5] Symbolický rozmer budovy bol vyjadrený aj na jej exteriéri, kde sa hlavným prvkom priečelia stalo monumentálne súsošie spravodlivosti, pričom interiér dopĺňali motívy vavrínového venca.[6]

Napriek tomu, že justičný systém prešiel v priebehu 20. storočia viacerými radikálnymi premenami v dôsledku zmien štátnych režimov, Košice si svoje postavenie významného súdneho centra udržali. Keď sa po roku 1989 začala formovať nová demokratická ústavnosť, historická justičná tradícia mesta zohrala dôležitú symbolickú rolu.

Hoci zákon stanovil Košice za sídlo Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej „ÚS SR“) od 1. januára 1993, prvým reálnym pôsobiskom súdu sa po zahájení jeho činnosti 17. marca 1993

[2] KIRST, J.: Erb mesta Košice – Prvá erbová listina. In. Magistrát mesta Košice [online], [cit. 5/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/erb-mesta-kosice-prva-erbova-listina>.
[3] Historický pojem označujúci listinu, ktorou bol udelený erb
[4] KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach; MAGDOŠKO, D.: Samospráva mesta Košice v stredoveku.
[5] KERECMAN, P.: Ladislav Aranyossy a Aristid Aranyossy. [online], [cit. 5/4/2026]. Dostupné na internete: <https://nasaadvokacia.sk/ladislav_aranyossy_aristid_aranyossy>.
[6] KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach.

stal klasicistický Csákyho-Dessewffyho palác na Hlavnej ulici 72. Súd tu začal svoju rozhodovaciu činnosť pod vedením prvého predsedu Milana Čiča v zložení desiatich sudcov.[7] Táto skutočnosť svedčí o inštitucionálnej a do istej miery aj logistickej náročnosti konštituovania ústavného súdnictva v podmienkach novovzniknutého štátu.

V právnom a historickom kontexte predstavuje symbol justície nástroj transformujúci abstraktnú ideu spravodlivosti do vizuálne vnímateľnej podoby, ktorý slúži na komunikáciu ideologického posolstva súdneho systému smerom k občianskej sfére.[8] V kategórii justičných symbolov nachádzame viacero rovín. Prvou sú vizuálne a materiálne objekty, okrem iného tradičná ikonografia bohyne *Iustitia* s váhami, mečom a páskou na očiach, stelesňujúca nestrannosť a donucovaciu moc práva.[9] Druhou sú inštitucionálne a priestorové symboly reprezentované architektúrou súdnych budov. Vizuálne aj architektonické znaky spoločne konštitutívne potvrdzujú existenciu právneho poriadku ako celku.[10]

Skúmanie justičnej symboliky má vysokú relevantnosť nielen pre ústavné právo, ale aj verejnú správu, keďže symboly práva do značnej miery formujú právne správanie spoločnosti a pomáhajú pri celospoločenskom porozumení právneho poriadku.[11] Architektúra súdnych budov neraz priamo legitimizuje výkon spravodlivosti a upevňuje ústavou chránené hodnoty.[12] Samotná kontrola ústavnosti[13], ako jeden zo základných pilierov demokratického štátu, tak požíva nielen inštitucionálnu, ale aj priestorovo-symbolickú ochranu.

Vo svetle naznačeného teoretického rámca je ústredným predmetom nášho skúmania otázka: Ako sa v Košiciach materializovala idea spravodlivosti od stredoveku po súčasnosť a akú symbolickú hodnotu nesie umiestnenie Ústavného súdu SR v tomto meste?

Tézou predkladaného príspevku je, že Košice predstavujú jeden z najvýraznejších príkladov historicky kumulovanej justičnej tradície na území Slovenska, ktorej korene siahajú od stredovekej

---

[7] KOROTNOKY, Ľ.: História sídiel Ústavného súdu SR. [online], [cit. 5/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.vskratke.sk/historia-sidiel-ustavneho-sudu-sr/>; ÚSTAVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: História ústavného súdnictva na Slovensku. [online], [cit. 5/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.ustavnysud.sk/historia>; Zákon č. 38/1993 Z. z.

[8] BLUMETTI, D. – RODRIGUES, P. – JANUÁRIO, P. M. G.: Courthouse Architecture and Power Performances in the 20th Century. [online], [cit. 7/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/340065544>.

[9] SIMON, W. H.: Courthouse Iconography and Chayesian Judicial Practice. [online], [cit. 7/2/2026]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2731&context=faculty_scholarship>.

[10] SINISCALCHI, G.: Deontic Visual Signs. Between Normative Force and Constitutive Power. [online], [cit. 5/4/2026]. DOI: 10.13128/pam-8033

[11] OCHILOV, U. S.: Evolution of Legal Symbols as Means of Formation of Legal Behavior. [online], [cit. 5/4/2026]. DOI: 10.47191/ijsshr/v4-i12-14

[12] BRANCO, P.: Courthouses as Spaces of Recognition, Functionality and Access to Law and Justice: A Portuguese Reflection. [online], [cit. 5/3/2026]. Dostupné na internete: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/497>.

[13] OROSZ, L.: Efektívne ústavné súdnictvo ako ústavou chránená hodnota. [online], [cit. 8/2/2026]. DOI: 10.33542/SIC2019-1-01

súdnej autonómie až po reprezentatívnu súdnu architektúru novoveku.[14] Symbolicky vhodným naplnením tejto historicky doloženej tradície sa stalo rozhodnutie umiestniť ÚS SR práve v Košiciach. Tento priestorový výber, hoci politicky podmienený, nadviazal na stáročnú tradíciu mesta.[15] Priestorové oddelenie od centra výkonnej moci nepredstavuje len politický akt, ale predovšetkým symbolický výraz nezávislosti súdnej moci.[16] Príspevok je štruktúrovaný do troch kapitol: prvá vymedzuje teoretický rámec justičnej symboliky a jej funkciu v právnom systéme, druhá mapuje historicko-právnu genézu súdnictva v Košiciach od stredoveku po vznik samostatného štátu, tretia analyzuje vybrané architektonické a vizuálne symboly justície v meste. Po metodologickej stránke príspevok pracuje s výberom symbolov, ktoré spĺňajú aspoň jedno z troch kritérií: majú priamu väzbu na výkon súdnej alebo správno-súdnej právomoci, sú umiestnené v priestore verejnej moci, alebo vizuálne reprezentujú autoritu práva. Skúmané sú najmä erbové a pečatné pramene, právno-historická literatúra, architektonické objekty súdnych inštitúcií či v neposlednom rade normatívne pramene upravujúce postavenie ÚS SR.

I. TEORETICKÝ RÁMEC JUSTIČNEJ SYMBOLIKY

Základným predpokladom analýzy je terminologické vymedzenie pojmu symbol v právnom a semiotickom kontexte. Na rozdiel od verbálnych statusových indikátorov, akými sú podpisy, pasy či listiny, ktoré plnia predovšetkým poznávaciu funkciu vo vzťahu k inštitucionálnemu faktu, ktorý reprezentujú, disponujú vizuálne znaky, napríklad uniformy alebo symboly súdnych inštitúcií navyše konštitutívnou funkciou.[17]

Daná konštitutívna funkcia spočíva v ich symbolizme, keďže práve prostredníctvom nich je občan informovaný o existencii celého právneho systému a o výkone jeho normatívnej moci.[18] Súčasne predstavujú nástroj právnej techniky, ktorý popri texte zákona dodáva neraz potrebnú, emocionálnu stránku. Formuje tiež právne vedomie a napomáha k efektívnemu uplatňovaniu práva.[19] Najrozšírenejším vizuálnym symbolom európskej právnej kultúry je personifikácia bohyne *Iustitia*. Túto figúru najčastejšie spoznáme so zaviazanými očami (znak nestrannosti), s váhami v

[14] KERECMAN, P.: Ladislav Aranyossy a Aristid Aranyossy. In. Naša advokácia – história a zaujímavosti [online], [cit. 5/4/2026]. Dostupné na internete: <https://nasaadvokacia.sk/ladislav_aranyossy_aristid_aranyossy>; KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach.

[15] KOROTNOKY, Ľ.: História sídiel Ústavného súdu SR. [online], [cit. 5/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.vskratke.sk/historia-sidiel-ustavneho-sudu-sr/>; § 2 zákona č. 314/2018 Z. z.

[16] OROSZ, L.: Efektívne ústavné súdnictvo ako ústavou chránená hodnota. [online], [cit. 8/2/2026]. DOI: 10.33542/SIC2019-1-01

[17] SINISCALCHI, G.: Deontic Visual Signs. Between Normative Force and Constitutive Power. [online], [cit. 10/2/2026]. DOI: 10.13128/pam-8033

[18] Tamže.

[19] OCHILOV, U. S.: Evolution of Legal Symbols as Means of Formation of Legal Behavior. [online], [cit. 5/4/2026]. DOI: 10.47191/ijsshr/v4-i12-14

ľavej ruke (vyvážené posudzovanie) a s dvojsečným mečom v pravej ruke (stelesnenie moci, rozumu a spravodlivosti).[20]

Iustitia tak zosobňuje ideály spravodlivej a rovnostárskej aplikácie práva bez podplácania, predsudkov či zvýhodňovania. Z historického hľadiska sa nedá opomenúť, že táto ikonografia nebola od počiatku statická. Ku príkladu, najstaršie rímske mince zobrazovali *Iustitiu* s odkrytými očami a páska na očiach sa ako jej „poznávací" symbol postupne ustálila až v priebehu 16. storočia, pričom najznámejším raným príkladom je Giengova socha *Iustitie* z Bernu z roku 1543.[21]

Druhú rovinu justičnej symboliky tvorí architektúra. Komunikácia prostredníctvom nej prekladá abstraktnú ideu spravodlivosti do vizuálne vnímateľnej podoby a neraz je sama nástrojom, ktorý potvrdzuje legitimitu súdnych aktov, odohrávajúcich sa v danej budove.[22] Architektonický štýl, výzdoba priečelia a tiež priestorové usporiadanie interiéru pritom nie sú neutrálne, či dokonca náhodné voľby, vyjadrujú posolstvo, ktoré súdny systém chce komunikovať.[23] Ide o fyzický priestor pre výkon práva, a teda štruktúra budovy súdu, konfigurácia jej miestností (napríklad umiestnenie sudcu v strede), konkrétna lokalita v meste, no aj výber materiálov sú nedeliteľnou súčasťou samotnej činnosti súdenia.[24]

Tretia, inštitucionálna rovina justičnej symboliky sa viaže na súdne orgány samotné ako symboly právneho štátu. Efektívna súdna kontrola ústavnosti predstavuje jednu z hlavných charakteristík demokratického a právneho štátu a požíva ústavnú ochranu.[25] Z tohto pohľadu nie je geografické umiestnenie ústavného súdu indiferentným administratívnym rozhodnutím, ale nesie vlastnú symbolickú hodnotu. Estetická a priestorová dimenzia inštitucionálnych indikátorov priamo ovplyvňuje ich deontickú podstatu.[26] Teoretický rámec justičnej symboliky možno zúžiť do trojvrstvového modelu zahŕňajúceho vizuálnu rovinu ikonografie, architektonickú rovinu a inštitucionálnu rovinu. Práve v Košiciach sa všetky tri roviny tohto modelu historicky prelínali, čo je predmetom nasledujúcich riadkov. Pre potreby tohto príspevku sa justičná symbolika chápe ako

[20] SUTHERLAND-SMITH, W.: Justice unmasked: A semiotic analysis of Justitia. [online], [cit. 5/2/2026]. DOI: 10.1515/semi.2011.039

[21] SUTHERLAND-SMITH, W.: Justice unmasked: A semiotic analysis of Justitia. [online], [cit. 10/2/2026]. DOI: 10.1515/semi.2011.039

[22] BLUMETTI, D. – RODRIGUES, P. – JANUÁRIO, P. M. G.: Courthouse Architecture and Power Performances in the 20th Century. [online], [cit. 7/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/340065544>.

[23] Tamže.

[24] BRANCO, P.: Courthouses as Spaces of Recognition, Functionality and Access to Law and Justice: A Portuguese Reflection. [online], [cit. 10/2/2026]. Dostupné na internete: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/497>.

[25] OROSZ, L.: Efektívne ústavné súdnictvo ako ústavou chránená hodnota. [online], [cit. 8/2/2026]. DOI: 10.33542/SIC2019-1-01

[26] SINISCALCHI, G.: Deontic Visual Signs. Between Normative Force and Constitutive Power. [online], [cit. 11/2/2026]. DOI: 10.13128/pam-8033

súbor vizuálnych, architektonických a inštitucionálnych znakov, ktoré vo verejnom priestore reprezentujú výkon súdnej moci, autoritu práva alebo kontrolu ústavnosti.

II. HISTORICKÁ GENÉZA SÚDNICTVA V KOŠICIACH

Právne (a zároveň aj súdne) tradície Košíc siahajú hlboko do stredoveku. Najstaršie zmienky o súdnom postavení mesta sa viažu k usadeniu nemeckých hostí v prvej polovici 13. storočia. Ich mestské výsady sú síce nedochované, no nepriamo ich dokladá listina kráľa Bela IV. z roku 1249, ktorou priznal obyvateľom Sene rovnaké práva, akými už disponovali košickí mešťania.[27] Zásadný posun v postavení mesta nastal v roku 1347, keď panovník Ľudovít I. povýšil Košice na druhé najvýznamnejšie mesto Uhorska, s čím bolo priamo spojené udelenie jednak súdnej, no aj hospodárskej a náboženskej autonómie.[28] Júlové privilégium zahŕňalo budínske výsady (napríklad samosprávu mesta v zmysle voľby vlastného richtára a rady) a striktne podmienilo akékoľvek majetkové transakcie v meste súhlasom mestskej rady. Októbrovou listinou z toho istého roku kráľ rozšíril tieto privilégiá o právo meča.[29]

Podľa Richarda Papáča sa výkon trestného súdnictva v Košiciach odvíjal od kráľovských privilégií, zatiaľ čo mestské orgány disponovali prvostupňovou súdnou právomocou s výkonom *ius gladii*. Papáč zároveň ukazuje, že súdna autonómia Košíc nebola iba formálnym privilégiom, ale mala konkrétnu inštitucionálnu podobu. Najvyšším súdnym orgánom v meste bola mestská rada, označovaná aj ako *senatus*, ktorú tvoril richtár a dvanásť prísažných mužov. Práve tento orgán rozhodoval spory medzi obyvateľmi mesta, pričom v trestných veciach mohol ukladať aj najprísnejšie sankcie. „*Privilégium z júla 1347 umožnilo mešťanom slobodnú voľbu richtára, ktorý sa má zodpovedať priamo kráľovi, a tiež dostali právo súdiť a trestať zločincov akýmkoľvek spôsobom, čo sa samozrejme vzťahovalo aj na hrdelný trest*“[30] Súdna právomoc sa tak nevykonávala mimo mestskej samosprávy, ale bola jej súčasťou.[31]

Symbolickým zavŕšením stredovekého právneho postavenia Košíc bolo udelenie erbovej listiny dňa 7. mája 1369 v Diósgyőri. Panovník Ľudovít I. ním ako historicky prvý európsky monarcha prekročil dovtedajšiu prax udeľovania erbov výlučne fyzickým osobám a toto privilégium priznal právnickej osobe, teda mestu. Z prísne právneho hľadiska listina mestu neudelila kompletný erb, ale výlučne právo naveky užívať formu heraldického štítu odvodeného z

[27] MAGDOŠKO, D.: K vzniku a správe predmestí stredovekých Košíc. [online], [cit. 5/2/2026]. DOI: 10.31577/histcaso.2017.65.4.2
[28] KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach; MAGDOŠKO, D.: Samospráva mesta Košice v stredoveku.
[29] MAGDOŠKO, D.: K vzniku a správe predmestí stredovekých Košíc. [online], [cit. 5/4/2026]. DOI: 10.31577/histcaso.2017.65.4.2
[30] PAPÁČ, R.: *Maleficz Ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí*. Košice: HistoricKE, 2019, s. 18.
[31] Tamže.

kráľovského znaku na mestskej tajnej a posielacej pečati. Táto menšia mestská pečať plnila sekundárnu funkciu s menšou právnou silou, pričom pôvodná autentická veľká pečať so sv. Alžbetou si naďalej zachovala plnú právnu silu.[32]

V 15. a 16. storočí Košice naďalej posilňovali svoju nadregionálnu súdnu autoritu. Koncom 15. storočia sa stali sídlom hlavného kapitanátu, ktorý z poverenia panovníka rozhodoval vo veciach súdnych, administratívnych, vojenských a hospodárskych pre oblasť východného Slovenska.[33] Neskôr v 16. storočí plnila mestská rada aj funkciu súdneho orgánu, ktorý vykonával trestnoprávnu jurisdikciu voči mešťanom zdržujúcim sa v meste i ďalším neprivilegovaným skupinám.[34] Košice zároveň figurovali ako popredné materské mesto budínskeho mestského okruhu v rámci spoločenstva *Pentapolitany* a tavernícky miest. Jedným z najdôležitejších zachovaných prameňov dokladujúcich trestnú prax a aplikáciu práva je mestská kniha z rokov 1556 až 1608 tzv. *Protocollum iudicia et poenas malefactorum*, obsahujúca na 190 fóliách vyše dvesto prípadov trestnej činnosti.[35] Z hľadiska sociálneho pôvodu páchateľov prevažovali príslušníci neprivilegovaných vrstiev ako sú služobníctvo, príležitostní robotníci či cudzinci, ktorých trestná činnosť zahŕňala krádeže, cudzoložstvo a násilie, ale aj bigamiu.[36]

Ďalší výrazný inštitucionálny posun priniesla druhá polovica 19. storočia. Na základe zákonného článku XXV/1890 sa Košice v roku 1891 stali sídlom Kráľovskej súdnej tabule, treťostupňového článku reorganizovanej uhorskej justície, do ktorého obvodu patrili súdne stolice v Košiciach, Berehove, Prešove, Levoči, Miškolci, Rimavskej Sobote, Satoraljaujhely a Ružomberku.[37]

Vznik prvej Československej republiky v roku 1918 otvoril novú etapu transformácie košického súdnictva. Zákonom č. 201/1928 Zb. bol názov Kráľovskej súdnej tabule zmenený na Vrchný súd v Košiciach a od 15. marca 1929 košická sedria pôsobila pod názvom Krajský súd v Košiciach.[38] Po Viedenskej arbitráži zo 2. novembra 1938 Krajský súd v Košiciach stratil svoje pôvodné sídlo a z okupovanej časti jeho obvodu bol od 1. januára 1939 utvorený prvostupňový zborový súd maďarského typu. Po oslobodení nariadením Predsedníctva SNR č. 3/1945 Zb. n.

---

[32] KIRST, J.: Erb mesta Košice – Prvá erbová listina. [online], [cit. 5/4/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/erb-mesta-kosice-prva-erbova-listina>.

[33] KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach.

[34] PAPÁČ, R.: Maleficz: ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí.

[35] PAPÁČ, R.: Maleficz: ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí.

[36] MAGDOŠKO, D.: Samospráva mesta Košice v stredoveku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2017.

[37] KERECMAN, P.: Ladislav Aranyossy a Aristid Aranyossy. [online], [cit. 17/2/2026]. Dostupné na internete: <https://nasaadvokacia.sk/ladislav_aranyossy_aristid_aranyossy/>.

[38] ANDRÁSI, L. – HROSKOVÁ, M. – ELIÁŠ, Š. – HAVLÍNOVÁ, M. – SALAMON, P.: Krajský súd v Košiciach (1525) 1872 – 1949. I. zv. [online], [cit. 17/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_kosiciach_sake/sluzby/inventare/b/Krajsky%20sud%20v%20Kosiciach%20I.%20zv.%20I.pdf>.

SNR sa Krajský súd obnovil v predmníchovských hraniciach svojho obvodu a pôsobil v tejto podobe do 31. januára 1949, kedy zákon č. 319 a 320/1948 Zb. zavŕšil prechod k socialistickému súdnictvu.[39] Hoci inštitút ústavného súdnictva na tomto území normatívne existoval už od prijatia ústavnej listiny Československej republiky dňa 29. februára 1920, počas väčšiny 20. storočia fungoval len formálne alebo nebol ústavne fixovaný vôbec.[40] Zásadný obrat priniesli až spoločenské zmeny po roku 1989, ktoré viedli k vzniku Ústavného súdu Českej a Slovenskej federatívnej republiky ako súčasti širšej demokratizačnej vlny v strednej a východnej Európe.[41] Táto inštitucionálna tradícia priamo predznamenala vznik samostatného Ústavného súdu Slovenskej republiky v roku 1993 so sídlom v Košiciach.

III. ARCHITEKTONICKÉ A VIZUÁLNE SYMBOLY JUSTÍCIE V KOŠICIACH

Fyzická materializácia justičnej symboliky v košickom mestskom priestore vytvára to, čo možno označiť pojmom justičná krajina. Ide o semiotický priestor, v ktorom sa architektonické či heraldické prvky navzájom dopĺňajú do uceleného systému vizuálnej komunikácie právneho poriadku. Vstupným bodom tejto krajiny je mestský erb, ktorého história siaha k erbovej listine z roku 1369. Košice získali v stredoveku celkovo štyri erbové listiny: prvá z roku 1369 predstavuje európsky unikát, nasledujúce listiny z rokov 1423 a 1453 obohatili štít o postavu anjela a korunu a napokon listina z roku 1502 upravila erb do definitívnej podoby, ktorú mesto používa dodnes.[42] Ikonografický obsah historicky prvého košického erbu tvorí heraldický štít odvodený z osobného znaku kráľa Ľudovíta I.: modrá hlava s troma zlatými ľaliami a sedemkrát červeno-strieborne delené pole, čím sa explicitne vyjadrila priama príslušnosť mesta ku kráľovstvu.[43] Heraldik Ladislav Vrteľ spája vznik prvých heraldicky správne štylizovaných mestských erbov so stredovekou vojenskou povinnosťou miest, teda s vysielaním vojenských oddielov pod spoločnou mestskou zástavou, čo dáva erbovej listine Košíc aj obranno-reprezentatívny rozmer.[44]

Prvotná pečať mesta, datovaná do konca 13. storočia, niesla vyobrazenie sv. Alžbety a dvoch anjelov po stranách v gotickej architektúre s latinským kruhopisom.[45] Táto pečať si zachovala plnú právnu silu aj po udelení už spomínanej erbovej listiny v roku 1369, keďže Košice

[39] Tamže.
[40] OROSZ, L.: Efektívne ústavné súdnictvo ako ústavou chránená hodnota. [online], [cit. 8/2/2026]. DOI: 10.33542/SIC2019-1-01
[41] ÚSTAVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: História ústavného súdnictva na Slovensku. [online], [cit. 5/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.ustavnysud.sk/historia>.
[42] MAGDOŠKO, D.: Samospráva mesta Košice v stredoveku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2017.
[43] KIRST, J.: Erb mesta Košice – Prvá erbová listina. [online], [cit. 5/4/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/erb-mesta-kosice-prva-erbova-listina>.
[44] MAGDOŠKO, D.: Samospráva mesta Košice v stredoveku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2017.
[45] NÁDASKÁ, K.: Mestská patrónka sv. Alžbeta ako bod stretnutia dynastickej a meštianskej tradície v stredovekých Košiciach. In. LUKAČKA, J. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie.

ešte nemali povolenie používať erb na veľkej pečati. Voľba sv. Alžbety ako patrónky mesta a dominantného motívu hlavnej pečate nebola náhodná. Sv. Alžbeta Uhorská bola sestrou kráľa Bela IV., počas ktorého vlády prebiehalo usadzovanie nemeckých hostí v Košiciach a ktorého politika tak rámcovala formovanie mestskej identity. Jej kult sa v meste zakotvil najneskôr v druhej polovici 13. storočia, čo dokladá pápežská listina z roku 1283 spomínajúca farára košického kostola sv. Alžbety.[46] Patrocínium tak zároveň vyjadrovalo väzbu mesta na dynastickú tradíciu aj na vlastnú mestskú identitu. Inak povedané, symbolika sv. Alžbety umožňovala spojiť kráľovský pôvod autority s jej lokálnym prijatím. Vedľa veľkej pečate existovala aj malá posielacia pečať s novoudeleným erbom, ktorá mala menšiu právnu silu. Doterajší výskum naznačuje, že Košice si pečatidlá s erbom dali vyhotoviť až s odstupom niekoľkých desaťročí, pričom prvé zachované odtlačky pochádzajú z prvej štvrtiny 15. storočia.[47] Dôležité zároveň je, že erbová listina z roku 1369 neobsahovala úplný súbor heraldických atribútov. Chýbala prilba, klenot aj prikrývadlá. Mesto preto na začiatku 15. storočia doplnilo erb o anjela ako nosiča štítu.[48] Tým vznikol motív, ktorý sa neskôr stal jedným z najcharakteristickejších prvkov Košíc až do súčasnosti. V roku 2002 bola za kaplnkou sv. Michala odhalená bronzová socha anjela držiaceho erb od Arpáda Račka. Z hľadiska dlhého trvania symbolov ide o pozoruhodný jav. Stredoveký heraldický prvok sa tu preniesol do modernej monumentálnej plastiky, pričom si zachoval svoju základnú identifikačnú aj reprezentačnú funkciu. [49]

Ďalšou vrstvou košickej justičnej krajiny je architektúra súdnych budov a ich výtvarná výzdoba. Dominantným bodom je novorenesančný justičný palác Kráľovskej súdnej tabule, odovzdaný do užívania 24. októbra 1903.[50] Architektúra súdnych budov takto prostredníctvom stavebného štýlu a výzdoby transformuje abstraktnú ideu spravodlivosti do vizuálne vnímateľnej podoby a stáva sa nástrojom posilňovania legitimity inštitúcie.[51]

V období prvej Československej republiky bol justičný palác rozšírený o prístavbu pre okresný súd, ktorá bola odovzdaná do užívania 2. februára 1926.[52] V súčasnosti sa historická

[46] NÁDASKÁ, K.: Mestská patrónka sv. Alžbeta ako bod stretnutia dynastickej a meštianskej tradície v stredovekých Košiciach. In. LUKAČKA, J. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie.
[47] MAGDOŠKO, D.: Samospráva mesta Košice v stredoveku. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2017.
[48] KIRST, J.: Erb mesta Košice – Prvá erbová listina. In. Magistrát mesta Košice [online], [cit. 5/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/erb-mesta-kosice-prva-erbova-listina>.
[49] Tamže.
[50] ANDRÁSI, L. – HROSKOVÁ, M. – ELIÁŠ, Š. – HAVLÍNOVÁ, M. – SALAMON, P.: Krajský súd v Košiciach (1525) 1872 – 1949. I. zv. [online], [cit. 17/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_kosiciach_sake/sluzby/inventare/b/Krajsky%20sud%20v%20Kosiciach%20I.%20zv.%20I.pdf>; KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach.
[51] BLUMETTI, D. – RODRIGUES, P. – JANUÁRIO, P. M. G.: Courthouse Architecture and Power Performances in the 20th Century. [online], [cit. 7/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/340065544>.
[52] ANDRÁSI, L. – HROSKOVÁ, M. – ELIÁŠ, Š. – HAVLÍNOVÁ, M. – SALAMON, P.: Krajský súd v Košiciach (1525) 1872 – 1949. I. zv. [online], [cit. 17/2/2026]. Dostupné na internete:

budova niekdajšej Kráľovskej súdnej tabule na Šrobárovej ulici využíva ako objekt Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, zatiaľ čo Krajský súd sídli v komplexe na Štúrovej ulici.[53]

Osobitnou kapitolou košickej justičnej krajiny je Stará radnica na Hlavnej ulici, v ktorej sa opätovne stretáva heraldická, architektonická aj výtvarná rovina symboliky justície. Mestský erb je tu zakomponovaný v klasicistickej fasáde, ktorú dopĺňa sochárska výzdoba s antickými výjavmi. Dominantným prvkom interiéru je stropná maľba nad hlavným schodišťom, Alegória uhorského práva.[54] Umiestnenie tejto maľby nad schodišťom, ktorým prechádzali mešťania i úradníci, malo priamu funkciu, keďže vizuálne pripomínalo, že výkon správy a súdnictva je striktne viazaný vyššími právnymi princípmi.

Súčasnú a inštitucionálne najvýznamnejšiu vrstvu košickej justičnej krajiny tvorí komplex ÚS SR. Prvým sídlom inštitúcie po jej ustanovení k 1. januáru 1993 bol klasicistický Csákyho-Dessewffyho palác na Hlavnej ulici 72, postavený v rokoch 1801 – 1805 grófom Antonom Csákym mladším na stredovekých základoch.[55] Pre kapacitné obmedzenia a vysoké nájomné sa súd v roku 2006 presťahoval do súčasného sídla, bývalých Jiskrových kasární na Hlavnej ulici 110, vybudovaných v rokoch 1890 - 1892. Architektonická prestavba vojenských kasární na justičný komplex po rozsiahlej rekonštrukcii tak predstavuje vysoko symbolický a čitateľný prechod od fyzickej sily štátu k autorite práva. Na priečelí hlavnej budovy je táto symbolika explicitne vyjadrená moderným výtvarným dielom, tvárou bohyne *Iustitie* so zaviazanými očami od sochára Martina Ščepku.

Koncept košickej justičnej krajiny tak nemožno redukovať výlučne na topografiu historických budov. Predstavuje komplexný semiotický priestor, v ktorom sa dlhodobo materializuje autorita a integrita práva. Od stredovekého privilégia erbovej listiny, cez barokovú alegóriu uhorského práva na Starej radnici a architektonickú monumentalitu novorenesančnej súdnej tabule, až po moderné zobrazenie *Iustitie* na priečelí ÚS SR, možno sledovať neprerušenú líniu priestorovej reprezentácie súdnej moci.

ZÁVER

Justičná symbolika nie je iba ornamentálnym doplnkom právneho poriadku, ale jedným zo spôsobov, ktorými sa abstraktná autorita práva stáva neraz spoločensky viditeľnou a zrozumiteľnou. Bez vizuálnej materializácie abstraktných právnych princípov zostáva autorita

<https://www.minv.sk/swift_data/source/verejna_sprava/statny_archiv_v_kosiciach_sake/sluzby/inventare/b/Krajsky%20sud%20v%20Kosiciach%20I.%20zv.%20I.pdf>.

[53] Tamže.

[54] KOŠICE: Historická radnica. In. Oficiálne stránky mesta Košice [online], [cit. 29/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/historicka-radnica>.

[55] KOROTNOKY, Ľ.: História sídiel Ústavného súdu SR. [online], [cit. 5/2/2026]. Dostupné na internete: <https://www.vskratke.sk/historia-sidiel-ustavneho-sudu-sr/>.

práva neúplná, pretože spoločnosť potrebuje symboly nielen na to, aby právo chápala, ale predovšetkým na to, aby ho uznávala ako záväzné. Práve v tomto zmysle predstavuje prípad Košíc v stredoeurópskom kontexte osobitne inštruktívny príklad.

Zaujímavosťou dejín je, že mesto, ktoré v roku 1369 ako prvé na európskom kontinente získalo erb ako právnická osoba, sa o šesť storočí neskôr stalo sídlom najvyššieho orgánu ochrany ústavnosti novovzniknutého štátu. Nejde pritom o náhodu ani o čistú politickú kalkuláciu. Rozhodnutie umiestniť Ústavný súd SR mimo hlavného mesta, záväzne ukotvené v § 2 ods. 2 zákona č. 314/2018 Z. z. nadväzovalo na hlboko zakorenenú tradíciu mesta, ktoré po stáročia sústreďovalo súdnu moc, právnické vzdelávanie a architektonickú reprezentáciu spravodlivosti v jednom priestore.

Prirodzene, samotné zákonné ustanovenie o sídle nestačí na to, aby inštitúcia požívala spoločenskú dôveru. Tú si Ústavný súd SR budoval postupne, a to cez zlomové rozhodnutia deväťdesiatych rokov, cez doktrínu materiálneho jadra ústavy, cez kontinuálny nárast agendy svedčiaci o tom, že občania v tejto inštitúcii reálne hľadajú ochranu svojich práv. Symbolická dimenzia sídla a inštitucionálna autorita súdu sa tak v priebehu troch desaťročí navzájom posilnili.

Košická justičná krajina, od stredovekej erbovej listiny cez novorenesančný palác súdnej tabule až po Ščepkovu *Iustitiu* na priečelí kasárenského komplexu tak zostáva živým dokladom toho, že priestor, v ktorom sa vykonáva právo, nikdy nie je neutrálny. Toto poznanie presahuje Košice a týka sa každého štátu, ktorý berie vážne nezávislosť svojho súdnictva.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ANDRÁSI, L. – HROSKOVÁ, M. – ELIÁŠ, Š. – HAVLÍNOVÁ, M. – SALAMON, P.: Krajský súd v Košiciach (1525) 1872 – 1949. I. zv. Košice: Štátny oblastný archív v Košiciach, 1989.

BLUMETTI, D. – RODRIGUES, P. – JANUÁRIO, P. M. G.: Courthouse Architecture and Power Performances in the 20th Century. In. 11th Academic International Conference on Multidisciplinary Studies and Education – AICMSE 2020 [online], Oxford, s. 54 – 64, [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/340065544>.

BRANCO, P.: Courthouses as Spaces of Recognition, Functionality and Access to Law and Justice: A Portuguese Reflection. In. Oñati Socio-legal Series, roč. 6, 2016, č. 3, s. 426 – 441. [online], [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://opo.iisj.net/index.php/osls/article/view/497>.

KERECMAN, P.: Ladislav Aranyossy a Aristid Aranyossy. In. Naša advokácia – história a zaujímavosti [online], [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://nasaadvokacia.sk/ladislav_aranyossy_aristid_aranyossy/>.

KIRST, J.: Erb mesta Košice – Prvá erbová listina. In. Magistrát mesta Košice [online], [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/erb-mesta-kosice-prva-erbova-listina>.

KOROTNOKY, Ľ.: História sídiel Ústavného súdu SR. In. Vskratke.sk. [online], 10. 1. 2023, [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.vskratke.sk/historia-sidiel-ustavneho-sudu-sr/>.

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD KOŠICE: História Košíc pre budúcnosť mesta: zásady ochrany pamiatkovej rezervácie: mestská pamiatková rezervácia v Košiciach. Košice: TypoPress Košice, 2005.

MAGDOŠKO, D.: K vzniku a správe predmestí stredovekých Košíc. In. *Historický časopis*, roč. 65, 2017, č. 4, s. 591 – 615. [online], [cit. 8/3/2026]. DOI: 10.31577/histcaso.2017.65.4.2

MAGDOŠKO, D.: *Samospráva mesta Košice v stredoveku.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2017.

MESTO KOŠICE: Historická radnica. In. Oficiálne stránky mesta Košice [online], [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.kosice.sk/mesto/historicka-radnica>.

OCHILOV, U. S.: Evolution of Legal Symbols as Means of Formation of Legal Behavior. In. International Journal of Social Science and Human Research, roč. 4, 2021, č. 12, s. 3541 – 3544. [online], [cit. 8/3/2026]. DOI: 10.47191/ijsshr/v4-i12-14

OROSZ, L.: Efektívne ústavné súdnictvo ako ústavou chránená hodnota. In. Studia Iuridica Cassoviensia, roč. 7, 2019, č. 1, s. 4 – 22. [online], [cit. 8/3/2026]. DOI: 10.33542/SIC2019-1-01

SIMON, W. H.: Courthouse Iconography and Chayesian Judicial Practice. In. Yale Journal of Law & the Humanities, roč. 24, 2012, č. 1, s. 419 – 432. [online], [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2731&context=faculty_scholarship>.

SINISCALCHI, G.: Deontic Visual Signs. Between Normative Force and Constitutive Power. In. Phenomenology and Mind, 2019, č. 17, s. 150 – 159. [online], [cit. 8/3/2026]. DOI: 10.13128/pam-8033

SUTHERLAND-SMITH, W.: Justice unmasked: A semiotic analysis of Justitia. In. Semiotica, 2011, č. 185, s. 236 – 244. [online], [cit. 8/3/2026]. DOI: 10.1515/semi.2011.039

ŠVECOVÁ, A.: Papáč, R. Maleficz. Ako sa súdilo a trestalo v Košiciach v 16. storočí. In. Právněhistorické studie, roč. 50, 2020, č. 3, s. 196 – 200. [online], [cit. 8/3/2026]. DOI: 10.14712/2464689X.2020.41

ÚSTAVNÝ SÚD SLOVENSKEJ REPUBLIKY: História ústavného súdnictva na Slovensku. In. Ústavný súd SR [online], [cit. 8/3/2026]. Dostupné na internete: <https://www.ustavnysud.sk/historia>.

PRÁVNE PREDPISY

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov. [online]. Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/>.

Zákon č. 314/2018 Z. z. o Ústavnom súde Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje:

Mgr. Patrik Hajdu

e-mail: patrik.hajdu@student.upjs.sk

Katedra verejnoprávnych disciplín, Fakulta verejnej správy UPJŠ v Košiciach

Popradská 66, 040 11 Košice, Slovenská republika

VYBRANÉ ARTEFAKTY, BUDOVY, BUSTY, SOCHY A INÉ PAMIATKY VYUŽITEĽNÉ V SÚVISLOSTI S PESTOVANÍM ÚSTAVNÉHO VLASTENECTVA V KONTEXTE MESTA KOŠICE[1]

Selected Artefacts, Buildings, Busts, Statues and Other Monuments Usable in Connection with Cultivating Constitutional Patriotism in the Context of the City of Košice

Ivan Halász – Jozef Andrejčák – Patrik Hajdu

Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Príspevok predstavuje výber košických artefaktov, budov, búst, sôch a pamiatok, ktoré možno využiť pri pestovaní ústavného povedomia a ústavného vlastenectva. Vychádza z chápania ústavného vlastenectva ako lojality k základným princípom moderného demokratického konštitucionalizmu – občianskej rovnoprávnosti, suverenite ľudu, deľbe moci, rešpektu k ľudským právam, subsidiarite a tolerancii. Zoznam si nekladie za cieľ úplnosť, ale reprezentatívnosť, názornosť a edukačný potenciál vybraných objektov. Zahŕňa budovy mestskej samosprávy a štátnej správy, šľachtické paláce, sakrálne stavby, sídla vysokoškolských a justičných inštitúcií, ako aj pamätníky a výtvarné diela s ústavnohistorickou relevanciou.

Abstract: The paper presents a selection of artefacts, buildings, busts, statues and monuments in Košice that can be used in cultivating constitutional awareness and constitutional patriotism. It builds on the understanding of constitutional patriotism as loyalty to the basic principles of modern democratic constitutionalism – civic equality, popular sovereignty, separation of powers, respect for human rights, subsidiarity and tolerance. The list does not aim at completeness, but at representativeness, illustrative value and educational potential. It covers buildings of municipal self-government and state administration, aristocratic palaces, sacral monuments, seats of academic and judicial institutions, as well as memorials and works of art of constitutional-historical relevance.

Kľúčové slová: ústavné vlastenectvo, ústavné povedomie, Košice, pamiatky, mestská samospráva

Keywords: constitutional patriotism, constitutional awareness, Košice, monuments, municipal self-government

Košice sú druhým najväčším mestom Slovenska a skutočnou metropolu jeho východnej časti. Zároveň ide o historické mesto s bohatou minulosťou, ktoré nebolo len jedným

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0487/24/13 „*Posilňovanie ústavného povedomia a autority ústavy v stredoeurópskom kontexte*“.

z najvýznamnejších slobodných kráľovských miest v Uhorsku, ale aj dôležitým administratívno-regionálnym centrom. Po druhej svetovej vojne bolo dokonca po niekoľko mesiacov aj dočasným hlavným mestom stále ešte oslobodzovaného Československa. Košice teda vždy mali a dodnes majú budovy nielen lokálneho, ale aj regionálneho a občas aj celoštátneho významu.

Košice boli vždy aj dôležitým strediskom kultúry a vzdelanosti. Mestské divadlo mali už v 19. storočí a v medzivojnovom období tu – s dočasným prerušením – fungovalo československé Štátne divadlo, ktoré dodnes existuje a dotvára charakter Hlavnej ulice. Ešte väčší význam mali košické univerzitné ustanovizne. Prvú univerzitu tu založili jezuiti ešte v 17. storočí, neskôr sa transformovala na Kráľovskú akadémiu, ktorej právnická časť tu pôsobila – po maďarsky – až do roku 1922. Na sklonku prvej Československej republiky tu zasa vznikla prvá slovenská Technická univerzita, ktorá síce pre udalosti v rokoch 1938 až 1945 preniesla svoje sídlo do Martina a potom do Bratislavy, avšak technické univerzitné vzdelávanie tu bolo po druhej svetovej vojne opätovne obnovené. V roku 1959 začala v Košiciach svoju činnosť Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, ktorá dodnes tvorí jeden z pilierov univerzitného vzdelávania na Slovensku a do mesta láka tisíce mladých ľudí, ktorí potom formujú charakter celej krajiny.

Počas stáročí sa v meste udiali mnohé udalosti celoštátneho (teda uhorského, československého a samostatného slovenského) významu. Košice boli podľa všetkého prvým európskym mestom s vlastným erbom, tu bola postavená jedna z najvýchodnejšie položených európskych neskorogotických katedrál francúzskeho typu. Tu je pochovaný okrem viacerých osobností cirkevného významu vodca jedného z najväčších uhorských povstaní za slobodu krajiny František Rákóczi II. Spomenúť treba aj tu odpočívajúcich troch košických katolíckych mučeníkov (Melichar Grodeczki, Štefan Pongrácz, Marek Križin), ktorý zomreli za svoju vieru v roku 1619 a koncom 20. storočia (1995) ich pápež Ján Pavol II. vyhlásil za svätých. Tu je pochovaná aj blahoslavená Anna Kolesárová.

Nakoniec treba spomenúť, že Košice sú tým mestom, kde práve pred piatimi rokmi vzniklo na Slovensku jedinečné Múzeum obetí komunizmu. Týmto krokom sa aj Slovensko dotiahlo na ostatné štáty vyšehradskej skupiny, kde podobné múzeá existujú už dávnejšie. Zabudnúť netreba ani na vyhlásenie prvej Slovenskej ľudovej republiky koncom roku 1918.

Košice boli počas svojej dlhej histórie vždy multietnickým mestom, kde žili zmiešane rozličné národnosti a konfesie. Ich dominancia sa občas menila a ich spolunažívanie malo taktiež svoje lepšie aj horšie obdobia. Miestni obyvatelia si preto postupne museli vytvoriť znesiteľné spôsoby spolunažívania a usilovať sa o vzájomnú toleranciu. Tento pojem netreba fetišizovať a negovať aj tienisté historické obdobia, ale Košice sa časom predsa len stali symbolom v rámci Slovenskej republiky umiernenejšieho nacionalizmu a väčšej národnostnej znášanlivosti. Osobitne

to platilo v komplikovaných 90. rokoch 20. storočia a čiastočne o tom svedčí aj osobitné prehlásenie mestskej samosprávy o tolerancii. Tento postoj sa zároveň v meste miešal vždy s občianskou a civilnou angažovanosťou, ako aj s humorom.

Nakoniec treba spomenúť, že Košice boli a dodnes sú mestom s uvedomelým a sebavedomím meštianstvom, neskôr občianstvom, ktoré bolo a je hrdé na vlastnú stáročnú mestskú samosprávu a na svoju občiansku spoločnosť. V meste vzniklo a tradične existovalo mnoho spolkov, združení a iných podobných organizácií, ktoré si určite zasluhujú pozornosť súčasníkov. Zväčša išlo o inštitúcie miestneho meštianstva a vzdelanej strednej vrstvy, avšak zabudnúť netreba ani na robotníkov, ktorí si v období svojho ťažkého sociálneho postavenia často po halieroch zbierali peniaze na kúpu vlastných komunitných budov. Takou bol napríklad Robotnícky dom na ulici Profifašistických bojovníkov, kde síce neskôr sídlila aj organizácia KSČ, ktorá počas prvej republiky ešte nebola štátostranou potláčajúcou ľudské práva. Význam ľavice a ľavicových tradícií napriek všetkým neskorším problémom netreba podceňovať.

Nasledujúci zoznam dôležitých košických artefaktov, budov a pamiatok nie je úplný, ale úplnosť ani nebola cieľom jeho zostavovateľov. Ide hlavne o také prvky, ktoré sa priamo alebo nepriamo dajú využiť v procese budovania stabilnejšieho ústavného povedomia, prípadne ústavného vlastenectva zakoreneného v miestnych súvislostiach. Predsa len pre každého je bližšia tradícia, ktorá súvisí s jeho domovom a dôverne známym prostredím. Z tohto pohľadu majú Košičania šťastie, lebo žijú v meste bohatom na pamiatky, historické osobnosti a udalosti. Skoro každý etnický, konfesionálny alebo sociálny segment súčasnej spoločnosti si tu môže nájsť jemu blízke odkazy, spomienky a pamiatky.

Pri predloženom výbere išlo preto namiesto snahy o úplnosť skôr o reprezentatívnosť a aspoň čiastočne o spoločenský integračný potenciál, názornosť a edukačné možnosti konkrétnych artefaktov, budov a pamiatok. Primárnym cieľom bolo nerozdeľovať a nepolarizovať ďalej aj tak už rozdelenú spoločnosť a to nielen na celoštátnej, ale ani na miestnej úrovni.

Pojem ústavné vlastenectvo, s pomocou ktorého zostavovatelia zoznamu chcú posilňovať pestovanie zdravého a pevného ústavného povedomia, vychádza primárne z definície tohto druhu vlastenectva ako lojality k základným princípom moderného demokratického konštitucionalizmu. Za také považujú princípy občianskej rovnoprávnosti, suverenity ľudu, deľby moci, rešpektu k ľudským právam, subsidiarity, tolerancie a politického pluralizmu.

V konkrétnom košickom kontexte tu ide predovšetkým o posilňovanie týchto princípov a prvkov cez hodnoty, ktoré sú Košiciam a ich dejinám blízke, ako napríklad tradícia miestnej samosprávy a občianskej angažovanosti, ďalej tolerancie a znášanlivosti. Zabudnúť však netreba ani na fakt, že Košice sú nielen mestom s bohatou históriou všeobecnej justície a správy, ale aj

sídlom slovenského ústavného súdnictva, ktoré sa práve v tomto roku dožilo svojich Kristových rokov. Lepší symbol modernej ústavnosti si možno len ťažko predstaviť, možno s výnimkou parlamentarizmu. Väčšina vybraných artefaktov, budov a pamiatok (pamätníkov) má preto súvislosť predovšetkým s týmito hodnotami a tradíciami.

*

Historická radnica, Hlavná ulica 59, Košice

Historická radnica sa nachádza v Mestskej časti Košice - Staré mesto Hlavnej 59. Ide o klasicistickú stavbu z konca 18. storočia, navrhnutú Jánom Langerom. Na prednej fasáde sa v tympanóne nachádza slávny košický erb. Do popredia tiež vystupuje podobenstvo o kráľovi Šalamúnovi a spore medzi dvoma matkami. Dnes je budova reprezentatívnym sídlom kancelárie primátora, miestom konania mnohých slávnostných ceremoniálov mesta Košice.

Magistrát mesta Košice, Trieda SNP 48, Košice

Budova dnešného Magistrátu mesta Košice bola pôvodne postavená ako Prevádzková budova straníckych orgánov pre potreby Komunistickej strany Československa. Projekt vypracoval Stavoprojekt Košice pod vedením architekta Ing. arch. Milana Motýľa. Výstavba prebiehala v rokoch 1979 – 1984, slávnostne bola otvorená v roku 1985.

Vznik budovy súvisel s potrebou sústrediť dovtedy rozptýlené stranícke orgány do jedného moderného administratívneho komplexu. Okrem administratívnej funkcie mala stavba reprezentovať moc štátu a komunistickej strany. Budova bola umiestnená v mestskej časti Nové Mesto (Terasa), kde sa mala stať dominantou nového centra mesta.

Po roku 1989 budova stratila svoju pôvodnú politickú funkciu a bola adaptovaná na sídlo Magistrátu mesta Košice, ktoré využíva dodnes. Hoci prešla viacerými úpravami, veľká časť pôvodných architektonických prvkov zostala zachovaná.

Jakabov palác, Štefániková 1, Košice

Jakabov palác je jedna z najznámejších historických budov v Košiciach. Nachádza sa na Štefánikovej ulici a bol postavený koncom 19. storočia v neogotickom slohu. Jeho staviteľmi boli bratia Jakabovci, ktorí pri jeho výstavbe použili aj niektoré kamenné prvky z rekonštrukcie Dómu svätej Alžbety. Palác patrí medzi výrazné dominanty Košíc. V roku 1945 v mesiacoch apríl – máj bol Jakabov palác sídlom Československého prezidenta Edvarda Beneša.

Kancelária prezidenta SR, regionálne pracovisko Košice, Hviezdoslavova 7, Košice

Kancelária prezidenta SR, regionálne pracovisko Košice sa nachádza v v budove, v ktorej sídli aj Miestny úrad mestskej časti Košice – Staré mesto. Detašované pracovisko Kancelárie prezidenta SR bolo otvorené v júni 1994. Hlavnou úlohou pracoviska v Košiciach je obsahové a organizačné zabezpečovanie pracovných ciest prezidenta do východoslovenských okresov (v súčasnosti tvoriacich územie Košického a Prešovského samosprávneho kraja), udržiavanie trvalého kontaktu zamestnancov Kancelárie prezidenta SR s obyvateľmi východného Slovenska, ktorého súčasťou je aj poskytovanie odborného poradenstva, prijímanie podnetov a iných informácií pre činnosť prezidenta.

Úrad Košického samosprávneho kraja, Námestie Maratónu mieru 1, Košice

Budova Úradu KSK od svojej kolaudácie z novembra 1908 slúžila pre vojenské účely, budova „divízie". Ako prvý názov v čase vzniku mala Palác armádneho zboru (Korpskomando Palast, Hadtestparancsnoksági Palota), v dobe svojho vzniku bola krásna moderná stavba, najväčšia v Košiciach. Po roku 1989 v objekte sídlilo Východoslovenské múzeum. Vznikom krajských samospráv bolo múzeu zabraté severné krídlo a Košický samosprávny kraj začal v „divízii" oficiálne sídliť od júla roku 2002.

Župný dom, Hlavná ulica 27, Košice

Budova Župného domu bola postavená podľa projektov viedenského staviteľa J. Langera v roku 1779 v barokovo-klasicistickom štýle. Uprostred priečelia je umiestnený plastický erb abovskej a turnianskej župy z roku 1558. V objekte je reprezentačná zasadacia sieň, tzv. historická sála, slúžiaca na významné ceremoniálne podujatia Košického samosprávneho kraja. V jej arkádach sú namaľované erby bývalej abovskej a turnianskej župy i niektorých z ich miest a obcí. V zasadacej sieni sa 5. apríla 1945 uskutočnilo prvé zasadnutie vlády Národného frontu Čechov a Slovákov a bol tu vyhlásený Košický vládny program.

Kapitánsky dom

Od roku 1654 tu bolo oficiálne sídlo hornouhorských kapitánov a po stáročia aj sídlo iných najvyšších vojenských hodnostárov v Košiciach. Zdržiavali sa tu aj vodcovia protihabsburských povstaní, najznámejší František Rákóczi II.

Múzeum obetí komunizmu, Moysesova ulica 24., Košice

Múzeum obetí komunizmu v Košiciach vzniklo zo súkromnej iniciatívy (Pavol Hric) ako prvé múzeum tohto druhu 32 rokov po páde komunistického režimu v Československu.

Pozornosť venuje predovšetkým ľuďom, ktorí boli v rokoch 1945 až 1989 z rozličných príčin prenasledovaný vtedajším režimom. Určitú cezúru medzi tzv. tvrdým a sofistikovanejším obdobím predstavuje rok 1968. Popri hlavnej expozícii má multimediálne múzeum aj druhú stálu expozíciu (Bývalá krajská väznica Štb. v Košiciach) v budove Štátnej vedeckej knižnice na Pribinovej ulici 2.Múzeum organizuje aj putovné výstavy, napríklad o samizdate na Slovensku a osobitnú pozornosť venuje školám a školákom.

Bývalý Robotnícky dom, Ulica Protifašistických bojovníkov 7., Košice

Budova bola postavená v roku 1925 zo zbierok miestnych sociálnodemokratických robotníkov. V 20. rokoch 20. storočia sa totiž na Slovensku posilnilo ľavicové zmýšľanie a robotnícke povedomie, čo sa prejavilo aj budovaním infraštruktúry robotníckeho hnutia. Predtým (ešte za Uhorska) existoval Robotnícky dom na Mäsiarskej ulici. Neskôr sa budova neďaleko železničnej stanice stala sídlom oblastného výboru KSČ. Svojim pôvodom však ide skôr o pamätník organizovania sa zdola a paradoxne aj aktivít občianskej (socialisticky zmýšľajúcej) verejnosti v meste.

Budova bývalého sídla OF a VPN, s pamätnou tabuľou sídla OF a VPN, Hlavná ulica 30., Košice

V rokoch 1989 až 1990 sídlili Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu, ako dve najdôležitejšie hnutia zamerané na odstránenie komunistického režimu v budove na Hlavnej ulici. Pôvodne v budove sídlila regionálna organizácia Slovenského zväzu výtvarných umelcov. Budovu koncom decembra 1989 navštívil aj (vtedy ešte len budúci) prezident ČSFR Václav Havel. Približne po roku sa spomínané politické hnutia odtiaľto presťahovali do Župného domu, kde bola vtedy Východoslovenská galéria. Toto počiatočné obdobie organizovania sa občianskej a demokratickej spoločnosti v Košiciach si od roku 2024 pripomína pamätná tabuľa.

Dóm sv. Alžbety na Hlavnej ulici, Košice

Neskorogotický dóm sv. Alžbety a dnes aj Katedrálny chrám Košickej arcidiecézy začali stavať v roku 1390, avšak stavbu sa podarilo dokončiť len na začiatku 16. storočia. Dodnes ide o najväčší kostolný objekt na území Slovenska. Občas sa uvádza aj ako najvýchodnejšia katedrála francúzskeho typu v Európe. Dóm bol viackrát rekonštruovaný. Ide o budovu so silnou symbolikou. Tu je pochovaný vodca jedného z najväčších protihabsburských povstaní František Rákóczi II., ktorého vojaci bojovali pod heslom *Cum Deo pro Patria et Libertate*. Svoj oltár tu majú aj traja košickí mučeníci (Melichar Grodecki, Marek, Križin, Štefan Pongrácz), ktorých v Košiciach umučili vojaci Gábora Bethlena v roku 1619 a pápež Ján Pavol II. ich neskôr vyhlásil za svätých.

Svoju tabuľu tu má aj košická rodáčka, do roku 1937 aj československý štátna občianka, od roku 2006 Blahoslavená Sára Salkaházi, ktorá v roku 1944 pomáhala v Nemcami okupovanej Budapešti zachraňovať prensledovaných židov a následne bola maďarskými fašistami zavraždená.

Pongrácovsko-Forgáchovský palác

Palác bol postavený začiatkom 19. storočia v empírovom štýle. Po potlačení uhorskej revolúciu tu úradoval gróf Anton Forgách, ktorý riadil cisársko-kráľovskú správu v Košiciach. Od roku 1851 tu bolo sídlo hlavného župana Košického dištriktu, neskôr bolo v budove zriadené tzv. panské Kasíno, ktoré predstavovalo dôležitú inštitúciu spoločensko-politického života miestnych elít vytvorenú v uhorských mestách podľa vzoru anglických elitných-spoločenských klubov. Od roku 1946 budovu využíva Štátna vedecká knižnica.

Csákyovsko-Dessewfyovský palác, Hlavná ulica 72., Košice

Dominantná klasicistická stavba bola postavená na začiatku 19. storočia pre Csákovcov, neskôr však už patrila aristokratickej rodine Dessewfy. V 19. storočí tu niekoľkokrát boli ubytovaní významní hostia, napríklad aj ruský imperátor Alexander I., jeden z víťazov nad Napoleonom Palác bol v rokoch 1948 až 1990 sídlom Východoslovenskej galéria, po svojom vzniku v roku 1993 tu sídlil Ústavný súd SR a to až do roku 2006. Bol tu však v prenájme, preto sa muselo hľadať stále riešenie. Dnes v budove sídli maďarský Generálny konzulát.

Budova Ústavného súdu SR, Hlavná ulica 110., Košice

Ústavný súd SR vznikol v roku 1993. Až do roku 2006 však pôsobil v Csákyovsko-Dessewfyovskom paláci, ktorý bol prenajatý od súkromnej osoby, takže sa muselo hľadať iné trvalé riešenie. Nakoniec voľba padla na bývalé Jiskrove kasárne, ktorí boli postavené ešte v roku 1885 na pôvodnom mieste mestskej zbrojnice a starších kasární. Ešte počas monarchie tu pôsobila mestská polícia, neskôr policajné riaditeľstvo. Neskôr budova patrila armáde a ministerstvu obrany, od ktorého bola pred rekonštrukciou prevedená na ústavný súd. Ide vlastne o komplex troch budov s oknami na tri ulice. Symbolicky najdôležitejšia je hlavná sála, v ktorej sa vyhlasujú nálezy a rozhodnutia ústavného súdu. Reprezentatívnu miestnosť zdobia obrazy vierozvestcov Cyrila a Metoda, s ktorých príchodom na Veľkú Moravu je spojený aj preklad byzantského zákonníka a Proglas, ako aj obraz Svätého Michala Archanjela. Hore na priečelí budovy nad hlavným vchodom sa nachádza symbol spravodlivosti – justície so zaviazanými očami.

Kráľovská právnická akadémia, neskôr Právnická fakulta UPJŠ, Kováčska ulica 26., Košice

Košická kráľovská akadémia pôsobila v meste v rokoch 1777 až 1922. Mala dve fakulty – filozofickú a právnickú. Pôvodne vznikla transformáciou zo zrušenej jezuitskej univerzity, kde sa taktiež vyučovalo právo. Najprv využívala priestory svojej predchodkyne. Skutočne reprezentatívnu novú budovu na Kováčskej ulici dostala vtedy už štátna akadémia v roku 1894. Právnická akadémia patrila medzi najuznávanejšie inštitúcie tohto druhu v Uhorsku, po ktorého zániku však skončila svoju činnosť. Dnes tu pôsobí Právnická fakulta UPJŠ založená v roku 1973.

Budova bývalej Jezuitskej univerzity v Košiciach, Hlavná ulica 67., Košice

Košickú univerzitu založili jezuiti v roku 1657. Vtedy jágerský biskup Benedikt Kisdy vydal jej fundačnú listinu. O dva roky neskôr jej vznik potvrdil aj panovník Leopold I. Vyučovalo sa tu po latinsky na dvoch fakultách: filozofickej a teologickej. Filozofická fakulta slúžila okrem iného aj ako príprava pre neskoršie štúdium práva. Vyučovalo sa v budove vedľa Kostola Najsvätejšej Trojice na Hlavnej ulici 65. Jedno obdobie tu pedagogicky pôsobil aj slovenský spisovateľ Jonáš Záborský, ktorý má na budove pamätnú tabuľu. Po zrušení jezuitského rádu v časoch panovania Márie Terézie sa transformovala na košickú Kráľovskú akadémiu.

Socha košického erbu (Erbová listina mesta Košice, 1369)

Bronzová plastika vysoká 310 cm na podstavci z libereckej žuly stojí na okraji parku v južnej časti Hlavnej ulice, medzi Kaplnkou sv. Michala a odkrytou Južnou bránou. Bola odhalená 8. decembra 2002. Zobrazuje anjela držiaceho štít s prilbou, klenotom a prikrývadlami, teda úplnú podobu mestského erbu. Pamätník odkazuje na erbovú listinu, ktorú Košiciam vydal 7. mája 1369 v Diósgyőri kráľ Ľudovít I. Veľký. Ide o najstaršiu zachovanú erbovú listinu udelenú v Európe právnickej osobe – mestu; dovtedy sa erby udeľovali výlučne osobám fyzickým, a preto sa udelenie mestu považuje za významný medzník v uznávaní právnej subjektivity miest. Košice postupne získali celkovo štyri erbové listiny: od Ľudovíta I. (1369), Žigmunda Luxemburského (1423), Ladislava V. (1453) a Vladislava II. Jagelovského (1502). Mesto dodnes používa podobu erbu z roku 1502. Prvá listina je uložená v Archíve mesta Košice a dátum jej udelenia je základom každoročných Dní mesta Košice.

Obraz, alegória na uhorské právo

Maľba s námetom alegórie uhorského práva z roku 1781 zdobí strop schodiska Historickej (Starej) radnice na Hlavnej ulici 59. Jej autorom je Erazmus Schrött, maliar, ktorý od roku 1780 pôsobil v Košiciach. Podľa zmluvy z 11. júla 1780 sa zaviazal za 1 200 zlatých vymaľovať schodisko

a tri miestnosti na poschodí, pričom zmluva vopred určovala aj tematický obsah jednotlivých malieb. Výber námetu nebol vecou maliara, ale objednávateľa – mestskej rady. Ten istý autor vytvoril v roku 1782 v priestore bývalej malej zasadacej siene stropnú maľbu oslavujúcu vládu Jozefa II. Alegória uhorského práva je súčasťou širšieho ikonografického programu radnice, ktorý vizualizuje právo a spravodlivosť ako základ mestskej samosprávy. V tympanóne priečelia je umiestnený mestský erb, pod ním reliéf so Šalamúnovým súdom nad sporom dvoch matiek a na balustráde socha Justície. V časti literatúry sa maľba nad schodiskom uvádza aj pod označením *Alegória spravodlivosti*.

*

Dôležitú úlohu vo vytváraní historickej pamäti vo verejnom priestore hrajú tradične aj sochy a pamätné tabule. Zanedbateľná nie je ani úloha názvov rozličných verejných inštitúcií (napríklad galérií, múzeí, nemocníc, škôl, univerzít atď.) a predovšetkým ulíc. S týmito sa totiž občania stretávajú skoro každý deň a hoci ich nemusia vždy vedome vnímať, časom sa predsa len stávajú súčasťou ich identity a povedomia. Preto politiku pamäti vo verejnom priestore nikdy netreba podceňovať. Z tohto pohľadu je určite zaujímavé, že v názvoch košických ulíc sa napríklad pojem ústava nespomína.

Na politike pamäti sa prirodzene vždy prejavuje aj kultúrny, národnostný a sociálny charakter daného sídla, ako aj celková dynamika jeho historického vývinu. V prípade Košíc o tom už bola reč vyššie. Súčasné Košice sú prirodzene podstatne väčším a komplexnejším mestom, než akým boli pred sto rokmi, ale jeho základné etnické a konfesionálne komponenty (Slováci, Maďari, Nemci, Rusíni-Ukrajinci, Rómovia, ako aj katolíci, pravoslávni, protestanti, židia atď.) boli v posledných dvoch-troch storočiach pomerne stabilné. K najväčším zmenám došlo v tejto oblasti predovšetkým vo vzájomných pomeroch medzi nimi a menila sa aj mocenská dynamika, ktorá potom vplývala na charakter mesta, ako aj na jeho prezentáciu.

Na prelome 19. a 20. storočia napríklad v meste dostávali svoje pamätné tabule predovšetkým osobnosti spojené sa maďarskou kultúrou a politikov,[2] po roku 1918 sa však začali už viac prejavovať aj slovenské, prípadne československé a slovanské aspekty.[3] Po tragédii druhej svetovej vojny sa do popredia dostali jej obete a účastníci odboja, resp. oslobodenia. Po páde komunistického režimu dostali svoje pamätné tabule aj jeho obete a vtedajšie udalosti.[4]

[2] Napríklad Gyula Andrássy, Imre Henszlmann, Ferenc Kazinczy, Sándor Petőfi, Sebestyén Tinódy, Mihály Tompa atď.

[3] Busty, pamätné tabule alebo priamo sochy majú v meste napríklad Andrej Borodáč, Štefan Moyses, Aurel Stodola, Ladislav Novomeský, Jonáš Záborský. Väčšina z nich bola vytvorená a osadené v desaťročiach po druhej svetovej vojne. Spomedzi čelných československých politikov treba vyzdvihnúť súsošie Tomáša Garrigue Masaryka a Milana Rastislava Štefánika na križovatke Masarykovej, Štefánikovej, Gorkého ulice a Tyršovho námestia.

[4] Na Hlavnej ulici sa nachádza napríklad tabuľa s menami deviatich košických obetí sovietskej okupácie z augusta 1968.

V prípade mesta košickej veľkosti a významu hrajú dôležitú úlohu prirodzene vždy aj osobnosti kultúrneho, politického a spoločenského života, ktoré majú často aj celospoločenské presahy.[5] Zabudnúť netreba ani na osobnosti cirkevného významu.[6] Z neskoršie inštalovaných sôch a tabúľ treba spomenúť aj osobnosť košického rodáka, spisovateľa Sándora Máraiho, ktorý má v meste dokonca aj vlastné múzeum.

Prirodzene nie každá busta, pamätník alebo socha sú rovnako známe a populárne. Pravdepodobne kľúčovým, a zároveň najznámejším a najpopulárnejším artefaktom v Košiciach je socha maratónca na Námestí medzinárodného maratónu mieru, ktorá tam bola inštalovaná v roku 1959. Aj tento fakt dokazuje integračný potenciál športu. Rozličné artefakty, busty, pamätníky, sochy a tabule by v optimálnom prípade totiž mali svojich divákov a návštevníkov pozitívne ovplyvňovať a zároveň vzdelávať. Dobré je, ak priamo nerozdeľujú. Väčšina súčasných košických pamiatok našťastie má takýto potenciál.

[5] Napríklad Ľudovít Csordás, Elemír Halász, Andrej Kvasz, Michal Lefčík/Levčík atď.
[6] Napríklad Jozef Čársky.

Košice v ústavnom vývoji – ústavné orgány v Košiciach

Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie, 16. 3. 2026

Zostavovatelia: prof. Dr. Ivan Halász, DSc., PhD.
Mgr. Jozef Andrejčák, PhD.
JUDr. Martina Kantorová, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
vo Vydavateľstve ŠafárikPress

Rok vydania: 2026
Náklad: 120 ks
Počet strán: 144
Rozsah: 10,6 AH
Vydanie: prvé

DOI: https://doi.org/10.33542/KVU-0571-9
ISBN 978-80-574-0570-2 (tlačená verzia)
ISBN 978-80-574-0571-9 (e-publikácia)